

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MÜHENDİSLİK VE FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEHZADE VE SÜLEYMANİYE
KÜLLİYELERİ'NDE SU MİMARİSİ

FEYZA AYKUTLU

120201001

MİMARLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
TEZ DANIŞMANI: YRD. DOÇ. DR. M. LÜTFİ YAZICIOĞLU

İSTANBUL 2014

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MÜHENDİSLİK VE FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEHZADE VE SÜLEYMANİYE
KÜLLİYELERİ'NDE SU MİMARİSİ

FEYZA AYKUTLU

120201001

MİMARLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
TEZ DANIŞMANI: YRD. DOÇ. DR. M. LÜTFİ YAZICIOĞLU

İSTANBUL 2014

TEZ ONAYI

FSMVÜ Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 120201001 numaralı öğrencisi **Feyza AYKUTLU**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**ŞEHZADE VE SÜLEYMANİYE KÜLLİYELERİ'NDE SU MİMARİSİ**” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile 16.06.2014 tarihinde savunmuş ve mezuniyeti hususunda enstitü için gerekli yeterlilikleri yerine getirmiştir.

Prof. Dr. İbrahim NUMAN

FSMVÜ

Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. M. Lütfi YAZICIOĞLU .....

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Jüri Üyeleri : Yrd. Doç. Dr. Mine TOPÇUBAŞI ÇİLİNGİROĞLU .....

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Zafer SAĞDIÇ .....

Yıldız Teknik Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Feyza AYKUTLU

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun temel gereksinimlerinden biri olan su, yaşamı devam ettirirken medeniyete de şekil vermiştir. Tarih boyunca gelişen medeniyetlerin kültür ve sanat eserlerinden bir kısmının ortaya çıkma sebebi olmuştur. Kültür ve coğrafya farklılıkları ile çeşitlenen bu yapılar arasında Osmanlı medeniyetine ait sayısız eser bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti yaklaşık 600 yıllık yaşamında dünyada adından söz ettiren bir devlet olmuştur. 16.yy`da toprakları en geniş hudutlarına ulaşırken, üç kıtada hüküm süren bir dünya gücü haline gelmiştir. İstanbul devletin başkenti olarak iktidarın, ticaretin ve sanatın kalbinin attığı yerdir. Kent, devletin hükümlerindeki üç kıtadan ve daha başka uluslardan oluşan bir nüfusla dönem dünyasında kozmopolit bir şehir görünümü çizmektedir. Nüfus çeşitliği ve ekonomik hayatın canlılığı ile kentte capcanlı bir hayat sürmektedir. Bu dinamik kentte hayat yerleşim yerleri olan mahallelerde ve külliyelerde geçmektedir. Külliyeler içinde barındırdığı maddi-manevi birçok fonksiyonla sosyal hayatın geçtiği yerler olmaktadır. Bir anlamda çağdaşı Avrupa kentlerindeki kamusal alan olan meydanlar yerine İstanbul`da külliyeler vardır.

Hayatın vazgeçilmez unsuru olan su 16.yy`da İstanbul`da inşa edilen külliyelerde birçok çeşitte ve boyutta su yapılarının meydana getirilmesine sebep olmuştur. Su mimarisine dair eserlerin oluşumunda fiziksel bir ihtiyacı karşılamanın yanında İslam inanışındaki suyu insanların yararına sunarak Allah`ın rızasına erişme düşüncesi de etkili olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti tarihi boyunca insanlar çeşitli şekillerde su hizmeti yapma yoluna gitmişlerdir. İnşa edilen su yapıları kent halkının ihtiyacına cevap verirken, Osmanlı medeniyetinin kültür ve sanat anlayışını da yansıtmıştır.

16.yy`da devletin gücü Mimar Sinan`ın sanatı ile biraraya gelince Osmanlı mimarisinin en olgun ifadesi ortaya çıkmıştır. Başkent İstanbul`da Sinan`ın en önemli üç eserinden ikisi olan Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi inşa

edilmiştir. Bu kurumlar mimarileri ile fiziksel olarak, fonksiyonları ile sosyal olarak kent hayatını kurgularken, su yapılarının birçok çeşitte ve boyutta örneğinin sergilendiği mekanlar olmuşlardır. Ayrıca külliyelere su sağlamak üzere suyolları inşa edilmiş ve ilk kez tarihte bir padişah su yapılarına özel “*Su Vakfiyesi*” çıkarmıştır. Bu vakfiyenin kendisi bile 16.yy`da kente su sağlamaya verilen önemi ve bu mihrakla yapılar vücuda getirilmesini anlamaya yeterlidir.

Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi örneğinde yapılan inceleme ve araştırmaları kapsayan bu çalışmanın “Su Mimarimiz”i anlamaya ve gelecek nesillere anlatmaya yardımcı olacağı ümidindeyim.

Bu çalışmaya başlamaya beni teşvik eden ve maddi-manevi desteğini benden esirgemeyen annem Emine Özterzi ve babam Atila Özterzi`ye, yüreklendirici danışmanlığı için hocam Yrd. Doç. Dr. M. Lütfi Yazıcıoğlu`na, konu seçiminde fikirlerini paylaştığım Prof. Dr. İbrahim Numan ile Yrd. Doç. Dr. Mine Topçubaşı Çilingiroğlu`na, bilgi ve birikimini benden esirgemeyen Prof. Dr. Gönül Güreşsever Cantay`a ve Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi kütüphanesinin yardımsever memuresi Özge Ülkü`ye teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamda kaynak olarak faydalandığım araştırmaların emektarlarından merhum Prof. Dr. Kazım Çeçen ve Prof. Dr. Yılmaz Önge`yi ve su mimarisine ilgi duymama vesile olan merhume hocam Prof.Dr. Tülay Numan`i da rahmetle anıyorum.

Ve bugün bu çalışmayı tamamlamdaki en büyük desteği veren sevgili Merve ve Halide Kara`ya sonsuz şükranlarımı arz ediyorum.

Özveri ile süreci benimle paylaşan eşim Mehmet Hilmi ve kızım Rana`ya minnettirim.

Her daim desteğini hissettiğim iyi yürekli canım babama..

Mayıs, 2014

Feyza Aykutlu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
RESİM LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	x
KISALTMALAR.....	xiii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç	1
1.3. Kapsam.....	2
1.4. Yöntem.....	2
1.5. Önem	3
2. 16.YY`DA İSTANBUL, İSTANBUL`DA SU VE KÜLLİYELER.....	4
2.1. 16.yy`da İstanbul Şehri	4
2.1.1 Coğrafi Ve Siyasi Yapı	4
2.1.2 Nüfus Yapısı	6
2.1.3 Ekonomik Yapı	8
2.1.4 Dini ve Kültürel Yapı	9
2.1.5 Gündelik Yaşam	11
2.2. 16.Yy`da İstanbul Şehrinde Külliyeleer	12
2.3. 16.Yy`da İstanbul Şehrinde Su Tesisleri.....	15
2.3.1 16.yy. Öncesi İstanbul`da Su Tesisleri	16
2.3.2 16.yy. Su Tesisleri ve Teknolojisi	17
3. ŞEHZADE KÜLLİYESİ`NDE SU MİMARİSİ.....	23
3.1. Şehzade Külliyesi`nde Suyun Dağılımı	24
3.2. Şehzade Camii.....	27
3.2.1 Şadırvan	28

3.2.2	Taş Tekne 1	34
3.2.3	Taş Tekne 2.....	35
3.2.4	Taş Tekne 3.....	36
3.2.5	Ayşe Sultan Çeşmesi	37
3.2.6	Rüstem Paşa Sebili.....	40
3.2.7	Şehzade Mezarlığı Çeşmeleri	43
3.2.8	Gevher Sultan Sebili	46
3.2.9	Safiye Hanım Sultan Sebili.....	48
3.2.10	Şehzade Camii Dördüz Çeşmeler	49
3.2.11	Yangın (Su) Deposu.....	50
3.2.12	Suterazisi 1	51
3.2.13	Suterazisi 2.....	54
3.3.	Medrese	56
3.3.1	Medrese Şadırvanı	56
3.3.2	Medrese Su Haznesi.....	58
3.4.	İmarat	58
3.4.1	İmarat Çeşmesi	58
3.4.2	İmarat Taş Tekne 1	59
3.4.3	İmarat Su Haznesi ve Sıra Musluklar	60
3.4.4	İmarat Taş Tekne 2	61
3.4.5	İmarat Taş Tekne 3	62
4.	SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ'NDE SU MİMARİSİ.....	64
4.1.	Süleymaniye Külliyesi`nde Suyun Dağılımı.....	64
4.2.	Süleymaniye Camii	72
4.2.1	Su Köşkü.....	73
4.2.2	Cami İçi Çeşmeleri	82
4.2.3	Abdest Muslukları (Zembil Şadırvan)	83
4.2.4	Maksem.....	86
4.2.5	Kuzeydoğu Sarnıç.....	87
4.3.	Darülkurra	88

4.3.1	Darülkurra Altındaki Sarnıç.....	88
4.3.2	Darülkurra Altındaki Çeşme.....	90
4.4.	Süleymaniye Hamamı	91
4.5.	Süleymaniye Meydan Çeşmesi	93
4.6.	Süleymaniye Camii Çeşmesi	96
4.7.	Mimar Sinan Türbesi Sebili	97
4.8.	Sıbyan Mektebi	100
4.8.1	Sıbyan Mektebindeki Maksem	100
4.8.2	Sıbyan Mektebi Avlusunda Sarnıç	101
4.8.3	Sıbyan Mektebi Avlusunda Çeşme.....	102
4.9.	Darüşşifa Ve Tıp Medresesi.....	103
4.9.1	Darüşşifa Hamamı	104
4.9.2	Darüşşifa Havuzu 1	105
4.9.3	Darüşşifa Havuzu 2.....	106
4.9.4	Darüşşifa Çeşmesi 1.....	107
4.9.1	Darüşşifa Çeşmesi 2.....	107
4.10.	İmaret.....	109
4.10.1	İmaret Havuzu.....	109
4.10.2	Su Haznesi ve Sıra Musluklar.....	111
4.10.3	İmaret Çeşmesi	112
4.11.	Tabhane	113
4.11.1	Tabhane Havuzu	113
4.11.2	Tabhane Sarnıcı	114
4.12.	Salis Ve Rabi Medreseleri	115
4.12.1	Salis ve Rabi Medreseleri Avlu Çeşmeleri.....	116
4.12.2	Salis ve Rabi Medreseleri Dersane Oda Çeşmeleri	118
4.12.3	Salis ve Rabi Medreseleri Su Depoları	119
4.12.4	Salis ve Rabi Medreseleri Hamamları	120
4.13.	Darülhadis Medresesi	121
4.13.1	Darülhadis Medresesi Duvarındaki Maksem.....	121

4.14. Süleymaniye`de Olması Muhtemel Ayazma.....	122
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	124
6. KAYNAKLAR.....	136
7. EKLER.....	143

RESİM LİSTESİ

Resim 1 Haliç'ten Görünüm 16.yy, Lorichs (Necipoğlu, 2005).....	15
Resim 2 Bozdoğan Kemerü Üzerinde Künkler (Çeçen, 1992).....	20
Resim 3 Şehzade Camii Şadırvanı (Aykutlu, 2014)	29
Resim 4 Şehzade Şadırvanı Suluk (Aykutlu, 2014).....	30
Resim 5 Şehzade Camii Şadırvanı (Erçağ, 1988)	32
Resim 6 Şehzade Camii Şadırvanı, Cengiz Kahraman Arşivi (Kuban, 1994).....	33
Resim 7 Kadırga Sokollu Mehmet Paşa Camii Şadırvanı (Tokay 1951).....	34
Resim 8 Şehzade Camii Taş Tekne 1 (Aykutlu, 2014).....	35
Resim 9 Taş Tekne 1, Detay (Aykutlu, 2014)	35
Resim 10 Şehzade Camii Taş Tekne 2 (Aykutlu, 2014).....	36
Resim 11 Şehzade Camii Taş Tekne 3 ve Kuyu (Aykutlu, 2014)	37
Resim 12 Ayşe Sultan Çeşmesi (Aykutlu, 2014).....	38
Resim 13 Ayşe Sultan Çeşmesi, 1972 (Egemen, 1993).....	40
Resim 14 Rüstem Paşa Sebili Penceresi (Aykutlu, 2014).....	41
Resim 15 Rüstem Paşa Sebili Tekneleri ve Tezgahı (Aykutlu, 2014).....	41
Resim 16 Rüstem Paşa Sebili, Niş (Aykutlu, 2014)	42
Resim 17 Rüstem Paşa Türbesi ve Sebili, 19.yy (Flandin, 2010).....	42
Resim 18 Arkaplanda Rüstem Paşa Sebili, 19.yy, Allom (Walsh, 2013).....	43
Resim 19 Şehzade Mezarlığı Çeşmeleri (Aykutlu, 2014).....	44
Resim 20 Şehzade Mezarlığı Çeşmeleri, 1972(Egemen, 1993).....	45
Resim 21 Çeşmeden Detay (Aykutlu, 2014)	46
Resim 22 Gevher Sultan Sebili'nin Olduğu Pencere (Aykutlu, 2014)	47
Resim 23 Hazire Penceresi İçinde Gevher Sultan Sebili (Aykutlu, 2014)	47
Resim 24 Safiye Hanım Sultan Sebili ve Sebil Aynasından Detay (Aykutlu, 2014)	48
Resim 25 Safiye Hanım Sultan Sebili, 1970 (Orman, 2000)	49
Resim 26 Şehzade Camii, Dördüz Çeşmeler (Aykutlu, 2014).....	50

Resim 27 Suterazisi 1 (Aykutlu, 2014)	52
Resim 28 Suterazisi 2(Aykutlu, 2014)	55
Resim 29 Şehzade Medresesi Şadırvan (Aykutlu, 2014).....	57
Resim 30 Medrese Avlusunda Kuyu (Aykutlu, 2014).....	57
Resim 31 İmaret Çeşmesi (Aykutlu, 2014).....	59
Resim 32 İmaret Avlusunda TaşTekne 1 (Aykutlu, 2014)	60
Resim 33 İmaret Sıra Musluklar (Aykutlu, 2014)	61
Resim 34 İmaret Taş Tekne 2 (Aykutlu, 2014).....	62
Resim 35 İmaret Taş Tekne 3	62
Resim36 Cami İçindeki Kapak ve Zemin Altındaki Galeriler (Aykutlu, 2014)	69
Resim37 İmaret Duvarında Suyolu ve Künk (Aykutlu, 2014)	71
Resim 38 Süleymaniye Camii Avlusunda Su Köşkü (Aykutlu, 2014)	74
Resim 39 Su Köşkü, İç Görünüm (Aykutlu, 2014).....	75
Resim40 Su Köşkünden Detay: Tavan ve Güneydoğu Ayak (Aykutlu, 2014).....	76
Resim41 Su Köşkü, Eski ve Yeni Parçalar (Aykutlu, 2014)	77
Resim 42 Süleymaniye Camii Su Köşkü 1879, Basile Kargopoulo (Bülbül, 2011)..	78
Resim 43 Kuzeybatı Filayağındaki Çeşme (Aykutlu, 2014)	82
Resim44 Süleymaniye Camii Filayaklarındaki Çeşmeler(Aykutlu, 2014).....	83
Resim 45 Süleymaniye Camii Abdest Muslukları (Aykutlu, 2014)	84
Resim 46 Zembil Şadırvan, Ayna ve Ayak Taşı (Aykutlu, 2014).....	85
Resim 47 Süleymaniye Camii Abdest Muslukları, 1890 (Özendes, 2005).....	85
Resim 48 Kuzey Avlu Kapısında Maksemin Yeri (Aykutlu, 2014)	86
Resim 49 Kuzey Avlu Kapısındaki Maksem (Aykutlu, 2014)	87
Resim 50 Kuzeydoğu Sarnıca Açılan Kuyu Ağzı.....	87
Resim 51 Süleymaniye Külliyesi Darülkurra (Aykutlu, 2014).....	88
Resim 52 Darülkurra Altı Sarnıç, Havalandırma Açıklığı (Aykutlu, 2014)	89
Resim 53 Darülkurra Altında Kemerli Açıklık (Aykutlu, 2014)	90
Resim 54 Süleymaniye Hamamı (Aykutlu, 2014)	91
Resim 55 Süleymaniye Hamamı Sıcaklığında Bir Kurna(Önge, 1988c).....	93
Resim 56 Süleymaniye Meydan Çeşmesi (Aykutlu, 2014)	94

Resim 57 Süleymaniye Meydan Çeşmesi(Ertuğ, 2006)	95
Resim 58 Süleymaniye Meydan Çeşmesi, 19.yy, Abdullah Freres	96
Resim 59 Süleymaniye Camii Çeşmesi (Aykutlu, 2014).....	97
Resim 60 Mimar Sinan Türbesi Sebili (Aykutlu, 2014)	98
Resim 61 Sinan Türbesi Sebili Özgün Kapı Yeri ve Pencere (Aykutlu, 2014)	99
Resim 62 Mimar Sinan Türbe ve Sebili, 1933 Öncesi (Konyalı, 1948)	100
Resim 63 Maksem ve Suyolunun Geçtiği Set (Aykutlu, 2014).....	101
Resim 64 Avludaki Sarnıca İnen Kuyu ve Kuyudaki Boru Ağız (Aykutlu, 2014)..	102
Resim 65 Sıbyan Mektebi Avlusundaki Çeşme (Aykutlu, 2014)	103
Resim 66 Darüşşifa Hamamı Kubbeleri (Aykutlu, 2014).....	105
Resim 67 Darüşşifa Havuzu 1 (Aykutlu, 2014)	106
Resim 68 Darüşşifa Havuzu 2(Cantay G. G., 1992)	107
Resim 69 Darüşşifa Çeşmesi 1 (Aykutlu, 2014).....	108
Resim 70 Darüşşifa Çeşmesi 2 (Aykutlu, 2014).....	108
Resim 71 İmaret Avlusu ve Havuz (Aykutlu, 2014).....	110
Resim 72 İmaret Havuzu (Aykutlu, 2014).....	110
Resim 73 İmaret Havuzu, Detay (Aykutlu, 2014)	111
Resim 74 İmaret Çeşmesi (Aykutlu, 2014).....	112
Resim 75 Tabhane Avlusundan Görünüm (Egli, 1992).....	114
Resim 76 Tabhane Sarnıcı Kapak ve Dış Duvarı (Aykutlu, 2014).....	115
Resim 77 Rabi Medresesi Dersane Altı Çeşme (Aykutlu, 2014)	117
Resim 78 Rabi Medresesi Dersane Altı Çeşme (Aykutlu, 2014)	117
Resim 79 Salis Medresesi Dersane Altı Çeşme, Detay (Aykutlu, 2014).....	118
Resim 80 Sinan Sebili Kapı ve Salis Medrese Çeşme Kemer (Aykutlu, 2014)	118
Resim 81 Salis ve Rabi Medreseleri, Dersane İçi Çeşme (Aykutlu, 2014)	119
Resim 82 Salis ve Rabi Medreseleri Hamam (Aykutlu, 2014).....	120
Resim 83 Darülhadis Duvarındaki Maksemden Detay (Aykutlu, 2014).....	122

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 Süleymaniye Suyolları Haritası (Çeçen, 1992).....	22
Şekil 2 Şehzade Külliyesi Su Yapıları (Plan A. Saim Ülgen`den İşl.)	23
Şekil 3 Süleymaniye Suyolları Haritası, Şehzade Külliyesi Suyu (Çeçen`den İşl.) ..	25
Şekil 4 1607 Tarihli Haritnda Şehzade Külliyesi Suyu (Çeçen`den İşl.).....	26
Şekil 5 Şehzade Camii'nde Şadırvanın Konumu.....	28
Şekil 6 Şehzade Camii Şadırvanı (Tali'den İşlenerek).....	30
Şekil 7 Şehzade Camii Avlu-Şadırvan Orantısı (T.cantay`dan yararlanılarak iş.....	32
Şekil 8 Şehzade Camii'nde Taş Tekne-1'in Konumu.....	34
Şekil 10 Şehzade Cami Haziresinde Taş Tekne-3'ün Konumu	36
Şekil 9 Şehzade Cami Avlusunda Taş Tekne 2'nin Konumu	36
Şekil 11 Avlu Kapısında Ayşe Sultan Çeşmesi'nin Konumu	37
Şekil 12 Cami Haziresinde Rüstem Paşa Sebili'nin Konumu	40
Şekil 13 Hazirede Şehzade Mezarlığı Çeşmelerinin Konumu	43
Şekil 14 Hazirede Gevher Sultan Sebili'nin Konumu	46
Şekil 15 Hazirede Safiye Hanım Sultan Sebili'nin Konumu.....	48
Şekil 16 Şehzade Camii Avlusunda Dördüz Çeşmeler'in Konumu.....	50
Şekil 17 Şehzade Camii Avlusunda Yangın (Su) Deposunun Konumu	50
Şekil 18 Şehzade Camii Avlusunda Suterazisi 1 Konumu	51
Şekil 19 Nuruosmaniye-Ayvalıdere Suyolu Haritası, İ.V.B.M. (Çeçen'den İşl.)	52
Şekil 20 Şehzade Camii Avlusunda Suterazisi 1, Plan ve Kesitler (Çeçen, 1999)	53
Şekil 21 Şehzade Camii Avlu Duvarına Bitişik Suterazisi 2	54
Şekil 22 Şehzade Camii Yakınında Suterazisi 2 (Müller-Wiener, 2001)	54
Şekil 23 Süleymaniye Suyolları Haritası, Defterhane Terazisi (Çeçen`den İşl.).....	55
Şekil 24 Şehzade Medresesinde Şadırvan'ın Konumu	56
Şekil 25 Şehzade Medresesi'nde Su Haznesi'nin Konumu.....	58
Şekil 26 Şehzade İmaretı Duvarında Çeşmenin Konumu.....	58
Şekil 27 İmaret Avlusunda Taş Tekne 1'in Konumu.....	59
Şekil 28 İmaretde Su Haznesi ve Sıra Muslukların Konumu	60
Şekil 29 İmaret Odasında Taş Tekne 2 ve 3'ün Konumu	61

Şekil 30 Süleymaniye Külliyesi Su Yapıları, Necipoğlu'ndan İşl. (Aykutlu, 2014). 65	65
Şekil 31 Süleymaniye Suyolları Haritası'ndan Kesit (Çeçen'den İşlenerek)	67
Şekil 32 Süleymaniye Camii'nde Su Köşkü'nün Konumu	73
Şekil 33 Süleymaniye Camii Avlu ve Su Köşkü Orantısı	80
Şekil 34 Süleymaniye Camii Avlusu, Revaklar ve Su Köşkü (Aykutlu, 2014).....	81
Şekil 35 Süleymaniye Camii İçinde Çeşmelerin Konumu.....	82
Şekil 36 Süleymaniye Camii'nde Sıra Muslukların Konumu	84
Şekil 37 Süleymaniye Camii'nde Maksemin Konumu	86
Şekil 38 Süleymaniye Camii Avlusunda Sarnıçın Konumu	87
Şekil 39 Darülkurra Altında Sarnıçın Konumu.....	89
Şekil 40 Darülkurra Plan ve Kesitte Sarnıç (A. Saim Ülgen'den İşl.).....	89
Şekil 41 Darülkurra Altında Çeşmenin Konumu	90
Şekil 42 Süleymaniye Külliyesi'nde Hamamın Konumu.....	91
Şekil 43 Restitüsyonda Süleymaniye Hamamı'nda Havuz (Mülayim, 2007)	92
Şekil 44 Süleymaniye Hamamı (Önge'den İşlenerek).....	92
Şekil 45 Süleymaniye Külliyesi'nde Meydan Çeşmesinin Konumu.....	93
Şekil 46 Süleymaniye Camii Çeşmesinin Konumu	96
Şekil 47 Süleymaniye Külliyesi'nde Mimar Sinan Sebili'nin Konumu	97
Şekil 48 Mimar Sinan Türbesi Sebili Plan ve Kesit (Necipoğlu'ndan İşlenerek)	98
Şekil 49 Sıbyan Mektebi'nde Maksemin Konumu.....	100
Şekil 50 Sıbyan Mektebi'nde Sarnıçın Konumu	101
Şekil 51 Sıbyan Mektebi Avlusunda Çeşmenin Konumu.....	102
Şekil 52 Darüşşifada Hamamın Konumu.....	104
Şekil 53 Süleymaniye Darüşşifası Hamamı (A. Saim Ülgen'den İşlenerek).....	104
Şekil 54 Darüşşifada Havuz 1 Konumu	105
Şekil 55 Darüşşifada Havuz 2 Konumu	106
Şekil 56 Darüşşifa Çeşmesi 1 Konumu.....	107
Şekil 57 Darüşşifada Çeşme 2 Konumu.....	108
Şekil 58 İmaret Avlusunda Havuzun Konumu	109
Şekil 59 Süleymaniye İmaret'i'nde Avlu ve Havuz Orantısı	111

Şekil 60 İmarette Su Haznesi ve Sıra Muslukların Konumu	111
Şekil 61 İmarette Çeşmenin Konumu	112
Şekil 62 Tabhane Avlusunda Havuzun Konumu	113
Şekil 63 Tabhanede Sarnıçın Konumu.....	114
Şekil 64 Tabhane Sarnıç, Plan ve Kesitler (A. Saim Ülgen)	115
Şekil 65 Salis ve Rabi Medreseleri'nde Çeşmenin Konumu.....	116
Şekil 66 Salis ve Rabi Medreseleri Dersanelerinde Oda Çeşmesinin Konumu.....	119
Şekil 67 Salis ve Rabi Medreselerinde Su Deposunun Konumu	120
Şekil 68 Salis ve Rabi Medreseleri'nde Hamamın Konumu	121
Şekil 69 Darülhadiste Maksemin Konumu	122
Şekil 70 Tarihsel Varyasyon Grafiği.....	127
Şekil 71 Mimari Dönemlere İlişkin Örnekler Grafiği.....	129
Şekil 72 Su Mimarisine İlişkin Yenilikler Grafiği.....	134

KISALTMALAR

İ.A.M.E.A: İstanbul Arkeoloji Müzesi Envanter Arşivi

İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İSKİ : İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi

İ.V.B.M : İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü

İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi

Yy : Yüzyıl

İşl. : İşlenerek

ÖZET

16.yy`da üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devletinin başkenti İstanbul ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı ile dönemin kozmopolit bir şehri durumundadır. Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi devletın başı Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan`a yaptırılan İstanbul`un iki önemli yapısı olmuştur. Bu yapılar kenti sosyal ve kültürel anlamda beslerken, kentin fiziksel dokusunun şekillenmesinde de etkili olmuşturlardır. Söz konusu külliye yapıları için şehrin dışındaki kaynaklardan su sağlamak amacıyla devrin teknolojik seviyesini gösteren su tesisleri yapılmıştır. Bu tesisler vasıtasıyla Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi`ne getirilen su buralarda insanların hizmetine birçok sayıda ve çeşitte su yapısı ile sunulmuştur. Bazen bir binanın küçük bir elemanı, bazen de tek başlarına bir yapı olmuşturlardır. Su mimarisinin bu örnekleri buldukları mekanın kalitesini iyileştirmiş, yapıyı mimari açıdan tamamlamış ve kent hayatına olumlu yönde katkı sağlamıştır.

Tez yedi bölüme ayrılarak çalışılmıştır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı, yöntemi belirlenmiş ve problem tanımı yapılmıştır. İkinci bölümde 16.yy`da İstanbul şehri, şehirde külliye ve dönemde şehrin sahip olduğu su sistemi hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölüm Şehzade Külliyesi`nde su mimarisini, dördüncü bölüm Süleymaniye Külliyesi`nde su mimarisini incelemektedir. Bu bölümlerin herbirinde öncelikle külliye ne şekilde su iletimi yapıldığı ortaya konulmuştur. Akabinde külliye bütünündeki su yapıları her bir külliye binası başlığı altında ele alınmıştır. Beşinci bölüm değerlendirme ve sonuç bölümüdür. Bu bölümde Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi`nde incelenen su yapılarının tarihsel, tipolojik ve mimari üslup çeşitliliğine değinilerek, bu yapıların külliye içindeki yerinden ve külliye mimarisine katkılarından bahsedilmiştir. Ayrıca söz konusu külliyelerde su mimarisinde görülen bir takım yenilikler de ortaya konulmuştur. Son olarak su yapılarının yaşam ve ölümlle olan ilişkisi üzerine bir takım düşünceler ifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Su, mimari, külliye, Şehzade, Süleymaniye

ABSTRACT

Capital of Ottoman State which dominated three continents in 16th century, Istanbul, was a cosmopolitan city with its economical, social and cultural body. Sehzade and Suleymaniye Complexes were two important complexes of the city and designed by Mimar Sinan for the ruler Suleyman The Magnificent. While these complexes enhanced the social and cultural life, they also shaped the physical structure of the city. In order to get water from far away springs to these complexes, water supply systems were constructed which proved technological level of the era. Water brought by these systems to the complexes served for people in the form of many water structures at a wide variety of kind and scale. Sometimes it was a small part of a building, sometimes it appeared as a single building. These examples of our water architecture enhanced the space they belong, increased the architectural quality of the building and provided a positive effect to the city life.

Thesis consist of seven chapters. Introduction identifies goal, scope and method of the study. Second chapter has informations about 16th century Istanbul city and building complexes, particularly Sehzade and Suleymaniye complexes in the city and then water supply system of the city at the era. Third chapter analyses water architecture of Sehzade Complex and the fourth one analyses water architecture of Suleymaniye Complex. Each chapter informs about water channelling to the complexes at the beginning, then explains each water structure of each building in the complexes. Fifth chapter consists of evaluation and conclusion. The chapter discusses historical, typological architectural analyses of water structures in Sehzade and Suleymaniye Complexes and states contributions of these structures to the architecture of these complexes. Also some innovations in water architecture of these complexes are expressed. In addition the chapter includes a philosophical approach about water architecture's relationship between life and death.

Keywords: Water, architecture, building complex, Sehzade, Suleymaniye

1. GİRİŞ

Toprak, hava, ateş ve su kadim zamanlardan beri evrenin dört temel unsuru olarak bilinmektedir. Bu dördlünden biri olan su, bulunduğu yere hayatı taşımış, bu nedenle çoğu zaman hayatla eş tutulmuştur. Varolduğu yere hayatı ve ardından insanı taşıyan su böylece kentlerin oluşumunda etkili olmuştur. Tarih boyunca farklı coğrafyalarda bazen bir ırmak kenarında, bazen bir sahil boyunca kurulan sayısız kentler bu olgunun göstergesi olmuştur.

Su, yerleşimlerin rotasını belirlemenin yanında, insanoğlunun kültür ve sanat anlayışının tezahürü olan medeniyeti de etkilemiştir. Çeşmeler, hamamlar, sebiller, selsebiller, su kemerleri, suterazileri gibi birçok tipolojiyi meydana getirerek yaşamı, mimariyi ve sonuçta kentleri renklendirmiştir.

1.1. Problem

Kentleri ve medeniyeti zenginleştiren su yapıları geçmişte icra ettikleri fonksiyonu bugün büyük ölçüde yerine getirememektedirler. Bugün birçoğu yok olmuş ya da yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ayakta kalabilenler ancak şehirlerde geçmişin nostaljisi sembolik bir obje gibi belirebilmektedir. Özellikle külliye gibi yapılar bünyesinde saklı kalmış, varlığı bilinmeyen su yapıları mevcuttur. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda külliyelerin daha çok mimari ve sosyal boyutu ele alınmış olması sebebiyle, bu yapılar dahilinde su mimarisine ait inşa edilen örneklerin varlığı ve hususiyetleri yeterince ortaya koyulmamış, mimarimize nasıl katkı sağladığı irdelenmemiştir.

1.2. Amaç

Bu çalışmanın amacı bir medeniyetin değerlerinden kaynaklanarak, teknik ve sanat birikimi ile şekillenen su yapılarının mimarimize nasıl katkı sağladığını, 16.yy'da kültür ve sanatın kalbinin attığı yer olan İstanbul'da Osmanlı mimarisinin en olgun ifadesi olan iki külliye özelinde algılamaya bir pencere açabilmektir.

1.3. Kapsam

Osmanlı devleti 16.yy'da birçok açıdan en müferreh zamanını yaşamaktadır. Devletin mali gücü ve Kanuni Sultan Süleyman'ın iradesi sanat ve mimarinin icra edilmesinde önemli katkılar sağlamaktadır. 16.yy. ayrıca Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan Mimar Sinan'ın da yaşadığı çağ olmuştur. Mimar Sinan bu dönemde Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu gücü ve sultanın desteğini arkasına alarak klasik Osmanlı mimarisinin en olgun ifadesini ortaya koymuştur. 16.yy'da devletin başkenti olan İstanbul siyasi ayrıcalığının yanında kültür ve sanat alanında da eşsiz eserlerin verildiği kent olmuştur. Bu sebepler tezin Mimar Sinan'ın İstanbul'daki iki önemli külliye yapısı üzerinden çalışılmasında etkili olmuştur.

Bu çalışma, Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi'ne suyun iletimi ve dağıtımı ile ilgili su sistemini ve ağırlıklı olarak bu iki yapı sınırları dahilinde sergilenen su mimarisini incelemektedir.

1.4. Yöntem

Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi'nde Su Mimarisi konulu tez çalışmasında söz konusu külliye yapıları oluşturan her bir binadaki su yapıları literatür ve arazi çalışması ile tespit edilmiş, bu yapıların özellikleri ve varsa zaman içinde geçirdiği değişimler ortaya konmuştur.

Çalışma literatür araştırması ile başlamıştır. Konu ile alakalı kitaplar, tezler, süreli yayınlar ve görsel veriler taranmıştır. Literatür araştırmasını kişisel görüşmeler, yerinde incelemeler ve fotoğraf çekimleri takip etmiştir. Literatür taramasında suyolları tespitinde Çeçen'in (Çeçen 1984, 1986, 1988, 1989, 1991, 1992, 1994, 1999), su mimarisi incelemelerinde ağırlıklı olarak Önge'nin (Önge 1983, 1987, 1993) çalışmalarından faydalanılmıştır. Külliye yapıları ile ilgili bilgiler için Kuban ve Cantay yayınlarından faydalanılan kişiler olmuştur. Ayrıca külliye yapılarının restorasyon çalışmalarına dahil olan firmalar ile de görüşülerek verdikleri bilgilerden yararlanılmıştır.

1.5. Önem

Literatür araştırmasında Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi'nde su yapıları özelinde bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan çalışmaların daha çok külliyelerin genel mimari ve sosyal özellikleri ile ilgili olduğu ya da külliyelerdeki belli başlı az sayıdaki su yapısının tekil incelemesi şeklinde olduğu görülmüştür. Bu nedenle külliyeler ile su yapılarını birlikte ele alan bu çalışma külliyelerdeki su mimarisini ve külliye ile su yapıları mimarisi arasındaki ilişkiyi ortaya koymasından özgün ve önemlidir.

Bu çalışma 16.yy İstanbul şehrinde çok boyutlu bir sosyal hayat merkezi olan külliyelere ve dolayısıyla şehir yaşamına su yapılarının sağladığı katkının ve külliye bütününde detay olarak göz ardı edilen su mimarisinin farkedilmesine yardımcı olacak mahiyettedir.

2. 16.YY'DA İSTANBUL, İSTANBUL'DA SU VE KÜLLİYELER

16.yy Osmanlı Devleti'nin sınırlarını en geniş hudutlarına ulaştırdığı dönem olmuştur. Osmanlı ülkesinde siyasi açıdan olduğu kadar ekonomik ve kültürel açıdan da canlı bir hayat sürmektedir. İstanbul başkent olarak bu canlılığın en yoğun cereyan ettiği yer olmaktadır. 16.yy'da birçok milletten oluşan kalabalık nüfusunun en önemli ihtiyaçlarından birisi de su olmuştur. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman tarafından kentin su ihtiyacını karşılamak için dönemin teknolojik seviyesini gösteren su tesisleri inşa edilmiştir. İnşa edilen su sistemleri ile su, şehir dışındaki kaynaklardan şehre kilometrelerce yol katedilerek getirilmiş ve insanların kullanımına sunulmuştur.

Osmanlı Devleti medeniyetinde insanların sosyal hayatını külliyele kurgulamaktadır. Külliye bünyesinde tasarlanan maddi ve manevi fonksiyonlu birçok yapı sayesinde fertler ev ve iş dışındaki vakitlerinin büyük bir kısmını buralarda geçirmektedir. İnsanların kent yaşamında toplandığı mekan olarak külliyele, şehre getirilen suyun insanların istifadesine çeşitli tipolojilerde ve boyutlarda sunulduğu yerler olmuştur.

2.1. 16.yy`da İstanbul Şehri

16.yy İstanbul şehri, Osmanlı Devleti'nin Asya, Avrupa ve Afrika'ya yayılan topraklarının yönetildiği askeri ve siyasi bir merkez, kıtalararası hudutlarında malların geçiş noktası olarak ekonomik ve ticari bir çekirdek, farklı milletlerden insanların rağbet ettiği bir yerleşim yeri olarak dönemin kozmopolit bir şehri olmaktadır.

2.1.1 Coğrafi Ve Siyasi Yapı

Osmanlı Devleti 16.yy`da altın çağını yaşamaktaydı. I.Selim döneminde (1517) elde edilen halifelik İslam dünyasının dini liderliğini getirirken, karada ve denizde kazanılan zaferlerle Osmanlı egemenliği Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında hükmetmekteydi. Osmanlı toprakları Hint Okyanusu ile Atlantik arasında kalan bir bölgeye yayılmıştı. Osmanlı Devleti'nin dünya

üzerindeki siyasi ve coğrafi konumunu anlamak için bugün Moldova sınırları içinde kalan Bender kalesindeki 1538 tarihli bir yazıttan alıntılanmış Kanuni Sultan Süleyman`a sözler önemlidir:

“Ben Tanrı`nın kulu, bu dünyanın sultanıyım. Tanrı`nın inayetiyle ümmet-i Muhammed`in başındayım. Adına Mekke ve Medine`de hutbe okunan Süleyman`ım ben. Ben, Bağdat`da şah, Bizans diyarlarında kayser, Mısır`da sultanım, donanmalarını Akdeniz, mağrip ve Hind`e yollayan sultanım. Macar taht ve tacını alan ve onları bir kuluna bağışlayan sultanım ben. Voyvoda Petru başkaldırdı, ancak atımın ayakları onu toz eyledi; Boğdan`ı da fethettim.” (İnalçık, 2012)

16.yy`ın büyük kısmında Osmanlı Devleti diğer dünya devletleri üzerinde önemli bir siyasi etkiye sahip olmuştur. Nitekim 1554-1562 yılları arasında İstanbul`da Kutsal Roma - Germen İmparatorluğu`nun elçisi olarak bulunan Ogier Ghislain de Busbecq sekiz yıllık vazifesinden sonra yazdığı bir mektubunda şu cümleleri kaleme almıştır:

“Süleyman hem kendine hem de ceddine ait zaferlerin körüklediği bir dehşetle karşımıza dikiliyor, Macaristen ovalarını iki yüz bin atlı ile aşıyor, Avusturya`yı tehdit ediyor, Almanya`nın geri kalan kısmına gözdağı veriyor ve kervanına burası ile İran arasında yaşayan bütün ulusları dolduruyor. Yolu üzerinde ne varsa yıldırım gibi çarpıyor, parçalıyor ve yok ediyor. Tecrübeli askerlerinin, onun hükümdarlığına alışkın ve fevkalade iyi yetiştirilmiş ordusunun başında her yere adıyla bile dehşet saçıyor. Böyle bir tehlike yaklaşırken, etrafımızdaki krallıklar yıkılıp harabeye dönerken korkuya kapılmamayı Herkül`ün cesaretine benzetiyorum.”(Busbecq, 2013).

Busbecq`in mektubundan aktarılan ifadeler 16.yy`da Osmanlı Devleti`nin yürüttüğü fetih faaliyetlerini ve gelişen toprak sahasını ortaya koymaktadır. Bunun yanısıra profesyonel ordusu ve gücü ile topraklarını genişletme

potansiyeline işaret etmekte ve diğer uluslar için önemli bir tehlike olarak algılandığını göstermektedir.

16.yy boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed olmak üzere altı padişah yönetiminde bulunmuştur. Esas olarak devlet merkezi yönetim sistemi ile yönetilmekteydi. Yönetim esaslarını İslam dininin hükümlerini içeren “Şeriat” kanunları ve çıkarılan bir takım kanunnameler belirlemekteydi. Kanunnameler, hem hükümet işlerinin görüldüğü, hem de adaleti sağlamakla görevli Divan-ı Hümayun tarafından çıkarılırdı. Divan-ı Hümayun yüce mahkeme statüsünde olup, toplumun her kesiminden insanlar buraya gelerek şikayetlerini doğrudan yöneticilere aktarabilmekteydi. Divana sadrazam başkanlık etmekte, padişah ise daha sonra divan üyelerini kabul ederek verdikleri kararları onaylamaktaydı. Divandan çıkan kararlar padişah hükmü şeklinde çıkmaktaydı. (İnalçık, 2012).

Fransız seyyah Philippe Du Fresne-Canaye'nin deyiimiyle 16.yy'da *“İmparatorluk çeşitli diller konuşan, farklı din ve geleneklere sahip birçok ulusu tek bir ulus ve tek bir kent gibi yönetebilmekteydi.”*(Fresne-Canaye, 2009). İstanbul bu mozaği en iyi ifade eden parça ve başkent olarak siyasi otoritenin panoramasını vermekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Hint Okyanusu ile Atlantik arasında kalan toprak sahasında İstanbul bu coğrafyanın hemen hemen ortasında bir konumda yer almaktaydı. Karadeniz ve Marmara denizlerini ve Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan bir noktada, devletin ve halifeliğin başşehri konumundaydı.

2.1.2 Nüfus Yapısı

Osmanlı geleneğinde devlet, başkentlerin nüfuslarını arttırmış, buralarda ticareti geliştirmiş, altyapıyı güçlendirmiş ve bu şekilde merkezleri büyük kentlere dönüştürme politikası izlemiştir (İnalçık, 2012).

İstanbul, 15.yy sonlarında yaklaşık yüz bin nüfusa sahipken, Fatih`in ve sonrasında gelen hükümdarların nüfus politikaları sonucunda 16.yy`ın sonunda sekiz yüz bin nüfusa yaklaşarak Avrupa`nın en büyük kenti konumuna gelmiştir. İlk kez bu dönemde kent nüfusunun daha fazla artmaması için tedbirler alma yoluna gidilmiş, Anadolu ve Rumeli`den İstanbul`a göç etmek yasaklanmıştır. (Bayrak, 2003)

Etnik yapı şeriate göre iki temel sınıfa ayrılmaktaydı: Müslim ve gayrimüslimler. Bunun yaklaşık olarak %40`ını gayrimüslimler oluşturuyordu. Gayrimüslimler içinde en yüksek pay Hristiyanlara, sonra da Yahudilere aitti. En az nüfusa sahip sınıfı ise çingeneler oluşturuyordu. Yahudiler ticaret ve dolayısıyla refahı getirecekleri düşüncesiyle İstanbul`da ikamete özellikle teşvik edilmişlerdir (İnalçık, 2012).

Nüfusun %40`ını oluşturan gayr-i müslim halk devletin de yönlendirmesiyle İstanbul`da genellikle kıyı kesimlerine yerleştirilmişlerdi. Fener kıyısında Rumlar, Balat`da Museviler, Karaköy ve Hasköy`de Hazar asıllı Musevi Türkler, Edirnekapı ve Haliç arasında Eflak ve Boğdan voyvodaları, Galata`da Levanten ve Cenevizliler, Karagümrük yakınında Ermeni ve Ceneviz Katolikleri, Samatya`da Ortodokslar ile Kumkapı ve Samatya`da Ermeniler kendilerine ait mahallelerde yaşamaktaydılar (Eyice, 2009). Müslüman nüfus daha çok büyük külliye yapıları çevrelerinde oturmaktaydı. Beyazıt, Fatih ve Süleymaniye çevresi ile Eyüp ve Üsküdar Müslüman nüfusun yoğun olarak yerleştiği semtlerdi (Okyay, 2010).

İspanya`dan göç eden Yahudiler, Endülüs`ten sürülen Müslüman Araplar, Anadolu`dan ve Balkanlardan gelen Müslümanlar, kalabalık Rum ahali ve daha bir çok ırk ve dinden oluşan toplum yapısı ile 16.yy`da İstanbul günümüz İstanbul`una göre çok daha kozmopolit bir şehir görünümü çizmekteydi.

2.1.3 Ekonomik Yapı

16.yy`da Osmanlı Hint Okyanusu ve Akdeniz arasında kalan ticaret yollarının kontrolünü eline geçirmişti. Bu dönemde Ortadoğu, Hindistan ve Güneydoğu Asya`dan baharat alımı devam ediyordu. Bu mallar daha kuzeye gönderilmek amacıyla gemilere Bursa ve İstanbul`dan yükleniyordu. İstanbul`un doğu ve batı arasında ürünler için geçiş yeri olması kentteki ticarete ve ekonomiye canlılık getirmekteydi.

Osmanlı yönetimi genel bir ekonomi politikası olarak kendi kendine yetebilmeyi sağlamaya çalışmaktaydı. Bu nedenle iç pazardaki mal hacmine çok önem verilmekteydi. Halkın üretim için gerekli hammadde ve malzeme ihtiyacının iç pazardan karşılaması istenmekteydi. Bu nedenle ithalat azaltılmaya, ihracat arttırılmaya çalışılmıştı (İnalcık, 2000).

İstanbul`da giyim eşyası, yünlü ve ipekli üretim gelişme göstermiştir. Dışarıdan gelen malların çoğunluğunu ise mücevherat, pahalı dokumalar, kürk, baharat, ilaç, boya ve kokular oluşturuyordu. Bu mallar çarşıya girmeden önce kente belirli kapılardan alınır ve buralarda kontrole tabi tutulurdu. Bu malların satışı da gözetim altında olurdu. En çok bu malları satan zengin bir tüccar sınıfı vardı ve İstanbul`da güçlü bir etkiye sahiptiler. Temel gıda maddesi olarak ekmek ise Anadolu`dan bedava olarak temin edilmekteydi (İnalcık, 2012).

Diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi İstanbul`da da ticari hayat tüccar ve zanaatkarlar olmak üzere iki sınıfa dayanmaktaydı. “Tüccar “ ismi daha çok kervan ve gemilerle dış ticaret yapanlar için kullanılıp, tüccarlar zanaatkarlardan daha üst seviye ticaret erbabı olarak kabul edilirdi. Zanaatkarlar ise hem üreten hem de dükkanında bunları satarak iç ticaret yapan esnaf sınıfıydı. Her sınıf yönetim tarafından belirlenen belli bir giyim şekline sahipti ve bunun dışına çıkılması yasaklanmıştı.

Ticari hayat “lonca” adıyla anılan mesleki örgütlenmelere dayanmaktaydı. Loncalar esnaf ve üretim yapan zanaatkarlardan meydana gelip, devletin desteğiyle üretimi denetlerdi. Bu örgütlerde Ahiliğe dayanan değişmez kurallar uygulanırdı. Bir malın fiyat ve kalite tesbiti lonca ustaları ve devlet temsilcilerinin ortak görüşü ile belirlenirdi. Şehir nüfusunun önemli bir kısmını bu lonca üyeleri oluşturmaktaydı (Tuş, 1999).

Kapalıçarşı, İstanbul'daki ticari hayatın adeta bel kemiği gibiydi. Burada halkın esnaf tarafından kandırılmaması için tedbirler alınırdı. Çarşı, bu nedenle İstanbul kadıları tarafından sık sık denetlenirdi (Bayrak, 2003).

Doğu ve batı arasında malların geçiş ve ihraç edilme noktası olması ve azımsanmayacak miktardaki üretim potansiyeli ile 16.yy'da İstanbul, oldukça canlı bir ticaret merkeziydi ve bu yolla kente büyük miktarda para giriş çıkışı olurdu. İstanbul üzerinden elde edilen bu gelirin önemli bir kısmı saray ve ordu giderleri için harcanırken, diğer bir kısmı da Balkanlar ve Anadolu'yu beslemekte; böylece İstanbul ülke çapındaki ekonomiye canlılık vermektedir.

2.1.4 Dini ve Kültürel Yapı

Osmanlı İmparatorluğu 1517'den beri hem bir devlet idaresi hem de halifelik adıyla bilinen bir dini yönetimin ifadesiydi. Devlet işlerinde savaşa girme gibi bir meseleden askere alınmaya kadar dini usul ve kaidelerin etkisi vardı. Şüphesiz bu durum toplum hayatına da sirayet ediyor, din bireylerin hayatına hem kamusal hem de özel alanda yön veriyordu.

16.yy'da İstanbul Müslüman, Yahudi ve Hristiyanlardan meydana geldiği çok dinli bir şehirdi. Her din mensubu kendi ibadethanesinde ibadet ediyor, buraların çevresinde oluşturdukları mahallelerde kendi toplumu ile yaşıyordu (Bayrak, 2003).

Müslümanlar: 16.yy'da Müslümanların dini hayatını tarikatlar belirlerdi. En yaygın olan tarikatler Nakşibendilik, Mevlevilik, Halvetilik'ti. Bunlar vakıf

gelirleriyle desteklenen tekkelerinde belirli ayin ve törenlerle dini hayata yön verirlerdi. Tekkeler aynı zamanda insanların gündelik hayatın karmaşasından uzaklaşarak ruhunu dinlendirdiği yerler olmaktadır. Tarikat üyeleri genellikle toplumun üst sınıfından insanlardı (İnalcık, 2012),(Memiş, 1999).

Galata ve diğer semtlerdeki Mevlevi tekkeleri birer kültür-sanat merkezi işleyişine sahipti. Çünkü sanat, özellikle bir çeşit dans olan sema, tasavvufun bir ögesiydi. Mevlevi tekkelerinde orijinal metni Farsça olan Mesnevi okunduğundan buralar adeta Fars dili ve edebiyatı merkezi haline gelmişlerdi. Mevlevilik özellikle bürokratik sınıf arasında oldukça yaygındı (İnalcık, 2012).

Zamanın İslam toplumları içinde gelişime en açık toplum olmasına rağmen 16.yy`ın başından itibaren Osmanlı toplumunda dogmatik uygulamalar görülmeye başlanmıştır. Birçoğu dinden kaynaklanan bazı öğretiler halk arasında zamanla değişim geçirerek yanlış yorumlanmış ve böylelikle toplumda kökleşmiştir (İnalcık, 2012)

Hristiyanlar: İstanbul`da yaşayan Hristiyanların çoğunluğu Rumdu ve Fener Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlıydılar. Canaye patrikhaneyi yoksul bir manastıra, patriği de yoksul bir Rum papazına benzetmektedir. Rumlar günlük meseleleri ve din ile ilgili konularda patriğin kararına başvururlardı (Fresne-Canaye, 2009). Patriğin elini öpüp, duasını almak adeti vardı. Patrik halkın karşısına siyah elbisesi ile çıkar ve bir haç takardı (And, 2011).

Yahudiler: Yahudiler İstanbul`da o dönem dünyasına göre büyük bir özgürlük içindeydiler. Çoğunluğu ticaretle uğraşmaktaydı ve kentte ticaretin önemli bir kısmını ellerinde bulunduruyorlardı. Kendilerine ait kırktan fazla Yahudi okulu vardı ve burada her milletten çocuk eğitim görmekteydi (And, 2011).

2.1.5 Gündelik Yaşam

Osmanlı döneminde kentin çekirdeği ve temel yaşam birimi mahalleydi. Mahalleler fiziksel sınırları olmayan toplumsal yaşama birimleriydi. Her bir mahallenin çekirdeğini kilise, sinagog, cami, mescit gibi orada yaşayan cemaate ait bir dini yapı oluşturmaktaydı (Okyay, 2010). Genellikle dini yapı yakınında bir çeşme bulunurdu. Mahalle çeşmeleri insanların su ihtiyacını karşılarken biraraya geldikleri yerler olmaktadır.

Osmanlı hayatında gündelik yaşam eğer bir Müslüman mahallesiyse sabah ezanıyla başlardı. Ev halkından sadece erkekler işe giderdi. Ayrı mahallelerde konumlandırılmış iş yerlerine taşla döşeli kaldırımlardan gidilirdi. Öğle ve ikinci namazlarında çalışmaya ara verilir, akşam ezanında da sonlandırılırdı. Cuma haftanın tatil günüydü. İşyerleri genellikle hem üretim hem de satış yapılan yerlerdi. Buralardan üretilen mala göre farklı sesler gelir, bu sesler şehrin sokaklarını doldururdu. İnsanlar bu sokaklarda hem alışveriş yapar, hem de gezerlerdi (İhsanoğlu, 1994).

Gündelik hayat konut, çeşme, cami ve çarşıda geçmekteydi. Konutta içe dönük bir yaşam geçerken, çeşme, cami ve çarşı insanların sosyal hayatının cereyan ettiği mekanlar olmaktadır. Kadın ve erkek sosyalleşmeyi ayrı mekanlarda yaşamaktaydılar. Kadınlar evde, hamamda, çeşme başında biraraya gelirken, erkekler cami ve 16.yy'ın ikinci yarısından sonra kahvehanelerde biraraya gelmekteydiler (Okyay, 2010).

1554'te İstanbul kahvehane ile tanışmıştır. Tahtakale'de ilk "kahvehane" açılmış, burası kentin entelektüel kesiminin toplanıp sohbet ettiği bir mekan olmuştu (Okyay, 2010). Bundan sonra kahvehaneler özellikle külliye çevresinde konumlanarak yaygınlaştı. Buralarda genellikle bir fiskiyeli havuz çevresindeki kervetlerde oturularak namaz vakti beklenirken sohbet edilirdi (İhsanoğlu, 1994).

16.yy İstanbul şehrinde sosyal hizmetler oldukça iyi durumdaydı. Gelişmiş sosyal hizmetler, ihtiyaç fazlasını ihtiyacı olana vermenin teşvik edildiği bir ortamın sonucuydu. Bu şekilde toplumsal paylaşımın bir getirisi olarak İstanbul mahallelerinde zengin ve fakir hemen hemen aynı hayat standardı içinde yaşıyorlardı. Üst rütbeli devlet erkanlarının evleri dışında halk birbirine benzeyen tek veya iki katlı evlerde yaşıyordu (İhsanoğlu, 1994).

16.yy`da İstanbul ekonomik canlılığı ve halklarının çeşitliliği ile dinamik bir yaşam tablosu sergilemekteydi. Sokaktan çarşıya uzanan bu tabloda seyyar satıcılar, tulumbacılar, meczuplar, eşeklerle yüklerini taşıyan tüccarlar, sırt hamalları, deve karvanları, atlı sipahiler, yaya yeniçeriler, baldırı çıplak leventler, katırlar üzerinde Yahudi doktorlar, Haliç kıyısında dünyanın dört bir yanından gelmiş denizciler, inşaatlarda çalışan binlerce acemioğlan ve esir, deniz yüzünü dolduran kayıklar, kalyonlar, yelkenliler, arada bir büyük tanatana ve merasimle geçen sultanlar görünür ve tüm bunlar 16.yy`da İstanbul`un capcanlı hayatını kurgulardı (Kuban, 1997).

2.2. 16.Yy`da İstanbul Şehrinde Külliyeler

16.yy`da İstanbul sakinleri ile İstanbul`a doğudan ve batıdan gelen seyyahlar geriye kent mekanını algılamamızı sağlayan, çoğu seyahatname ve günlüklerden oluşan metinler ve gravürler bırakmışlardır. Matrakçı Nasuh, Elçi Busbecq ve beraberinde gelen ressam Melchior Lorichs, Alman bir rahip olan Salamon Schweigger, Hans Dernschwam, Petrus Gyllius şehir hayatını anlatırken mimarisi hakkında da bugüne ışık tutucu bilgiler veren seyyahlar arasında sayılabilir. Özellikle Lorichs`in 11 metrelik İstanbul panoraması, şehir mimarisine dair önemli ipuçları vermektedir (Eyice, 1988).

16.yy İstanbul`una ait görsel ve yazılı veriler incelendiğinde Sinan çağında İstanbul`un kent silüetini büyük sultan camileri ve külliyelerinin belirlediği görülmektedir. Silüetin diğer dikkat çeken unsuru ise yeşil dokudur. Yeşil doku hem kent içinde binalar arasında kalan boşluklarda hem de şehrin

etrafında onu çevrelemesiyle kendini hissettirmektedir. Şehrin yeşilliği içinde bedesten, han, hamam gibi yapılar ve kıyıda yamaçlara doğru yoğunlaşan tek katlı ve basit yapıları evler seçilmektedir. Nitekim yabancı seyyahların hemen hepsi konut dokusunu “*basit, tek katlı, sıradan, derme çatma, çoban kulübesi*” gibi tabirlerle tarif etmeye çalışmışlardır (Dernschwam, 1987, Gyllius, 1997, Schweigger, 2004, Fresne-Canaye, 2009, Busbecq, 2013).

İstanbul panoramasına hakim olan külliye yapıları kentin fiziki dokusunu belirlerken içerdikleri sosyal ve kültürel çeşitlilikteki işlevler sayesinde kentin sosyal yaşamını da şekillendirmektedir. Bu yapılar özellikle Müslüman Türk medeniyetlerinde yaygın olan ‘hayır’ duygusunun bir yansıması olarak padişah, ailesi veya üst düzey devlet yöneticileri tarafından toplum yararı için inşa edilmişlerdir. Bu açıdan külliye yapıları güç sahiplerinin vakıfları yoluyla ortaya koydukları toplumsal dayanışma ve sosyal yardım aracı olmuşlardır (Kuban, 1997).

Külliye yapıları vakıf sisteminde işleyip, genellikle iki ana bölüme ayrılmışlardır. İlk bölüm hayır edilen tesisler olup, bu kısım cami, çeşitli seviye ve türdeki eğitim yapıları (medrese), sağlık yapıları (darüşşifa ve bimarhane), aşevi (imaret), misafirhane (tabhane), çeşme, sebil, şadırvan, bahçeler, türbe ve mezarlıklar oluşturmaktadır. İkinci kısım ise topluma hizmet veren bu yapıları finanse edecek dükkan, han, hamam, çarşı, bedesten gibi yapılar oluşturmaktadır. Külliye yapıları barındırdıkları çeşitli fonksiyonlarla insanların yakınına yerleşmeyi tercih ettiği yerler olmuş ve meskenlerle çevrelenmişlerdir. Bu nedenle Osmanlı ülkesinde külliye ibadet, eğitim, sağlık, beslenme, alışveriş, temizlik, barınma ve daha birçok ihtiyacın karşılandığı sosyal bir merkezin adı olmaktadır. Burada insanlar maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılarken sosyal ve kültürel bir bütünleşme gelişmektedir. İmaretde yemek saatinde medrese hocası, talebesi, fakir halk ya da oradan geçen bir yolcunun biraraya gelebilmesiyle bilgi akışı

sağlanırken, değerlerde birliği, insanların kaynaşmasını ve sonuç olarak toplumsal uyumu beraberinde getirmektedir (Yediyıldız, 2010).

16.yy İstanbul'nda halkın toplandığı büyük meydanlar yoktur. İnsanların eski İstanbul'da forumlarda biraraya gelirken, Osmanlı döneminde toplanma mekanı külliye, özellikle de büyük sultan külliyesi olmuştur. Bu nedenle külliye İstanbul'un kentsel mekanlarıdır (Kuban, 1970).

İçe dönük bir plan kurgusuna sahip külliye merkezinde cami bulunmaktadır. Caminin ortasında şadırvanı olan bir iç avlusu ve onu saran bir dış avlusu vardır. Genellikle yapı banisinin ve yakınlarının türbeleri ve daha sonraları gelişen mezarlıkla dış avlunun bir kısmı hazire olmaktadır. Külliye diğer yapıları ise cami etrafında bazen yollarla ayrılarak yerleştirilmiştir. Bu yapıların da çoğunlukla birçok işlevi barındıran bir iç avlusu vardır. Sokaklar ve konutlar külliye göre şekillenmekte ve onu çevrelemektedir (Kuban, 1997).

İstanbul'da büyük sultan külliyesi güç sahiplerinin vakıfları olarak denizden görülecek şekilde tepelere inşa edilmiştir (Kuban, 1997). 16.yy'da Mimar Sinan tarafından kentin denizden görünümünü şekillendiren dört büyük külliye inşa edilmiştir. Bunlar: Üsküdar Mihrimah Sultan (1548), Şehzade (1548), Süleymaniye (1557) ve Edirnekapı Mihrimah Sultan (1565) külliyesidir (Aslanapa, 1993). Sinan'ın bu yapılar için oluşturduğu programı toplumun sosyal istek ve ihtiyaçları belirlemiştir (Kuban, 1997).

Mimar Sinan'ın inşa ettiği dört büyük külliye yapısından ilki olan Şehzade Külliyesi kentin anıtsal kimliğinin ilk adımı olmuş, Osmanlı klasik mimarisinin başlangıcını belirlemiştir. (Kuban, 1997). Kentteki en kapsamlı külliye yapısı olan Süleymaniye Külliyesi ise inşa edildiği konum itibarıyla İstanbul panoramasını taçlandırırken, 16.yy'da Osmanlı yapı teknolojisinin ve estetik tasarımının vardığı noktayı göstermekte ve aynı zamanda Osmanlı

başkentindeki sosyal yapının ve sosyal dayanışmanın doğasına da ışık tutmaktadır.

Mimar Sinan yapının cepheleri ile verdiği masif kütle görünümünü önce Şehzade Camii'nde, sonra Süleymaniye Camii'nde geliştirdiği revaklı cephe tasarımıyla bozmuştur. Böylece büyük camilerin önceden dış avludan algılanan görünümünü caminin kendi cephesinde yansıtmıştır. Bu, o zamana kadar olmayan yan girişler, merdivenler, saçaklar, abdest musluklarıyla güçlendirilmiştir (Kuban, 2010)

Resim 1 Haliç'ten Görünüm 16.yy, Lorichs (Necipoğlu, 2005)

2.3. 16.Yy'da İstanbul Şehrinde Su Tesisleri

İlk yerleşildiği günden beri İstanbul insanların yoğun olarak rağbet ettiği kentlerden biri olmuştur. Sakinlerinin en temel gereksinimlerinden biri olan su ihtiyacının karşılanması için tarih boyunca farklı tipolojilerde su yapıları inşa edilmiştir.

2.3.1 16.yy. Öncesi İstanbul'da Su Tesisleri

Su, İstanbul için her dönem çözülmesi gereken önemli bir sorun olmuş, kentte birçok dönem su tesisleri inşa etme yoluna gidilmiştir. İstanbul'da bugüne kadar tespit edilebilen en eski su tesisleri Romalılar devrine aittir. Romalılar Trakya'dan ve şehrin batısından su getirmek için su kemerleri inşa etmişlerdir. Valens, bugünkü ismiyle Bozdoğan su kemeri bu tesislerden günümüze ulaşmış nadir bir örnektir (Çeçen, 1999).

Romalılardan kalma su tesisleri Bizanslılar döneminde önemli ölçüde harap olmuştur. Bizans döneminde şehrin su ihtiyacını karşılamak için Roma döneminden kalma suyolları kısmen tamir edilmiş, kapalı ve açık sarnıçlar inşa edilmiştir. Yapılan sarnıçlar şehrin su ihtiyacının dışa bağımlılığını azaltacak su rezervleri olmuştur (Çeçen, 1984). İstanbul'un açık sarnıçları şu şekilde sıralanabilir: Edirnekapı'da bugün Vefa stadının olduğu yerdeki Aetios sarnıcı, Fatih'de Sultan Selim Camii yakınındaki Aspar sarnıcı, bugün Şehremini semtinde Hekimoğlu Ali Paşa Camii yakınındaki Hagias Makios sarnıcı ve Bakırköy'deki Hebdemon sarnıcı. Kapalı sarnıçların sayıları daha fazladır. Başlıcaları arasında Yerebatan Sarnıcı, Binbirdirek Sarnıcı sayılabilir (Yücel, 1967).

1453 yılındaki fethinin ardından İstanbul kent nüfusunu artırma politikaları sonucunda kentte yaşayan insan sayısı hızla artmıştır. Nüfusun büyümesine mukabil su ihtiyacında da artmasıyla su tesislerine yönelik bir takım çalışmaların yapılması gündeme gelmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde bu konuyla özel olarak ilgilenecek su nazırlığı kurulmuş, eski su şebekelerinin bir kısmı tamir edilmiş ve bunlara yeni eklemeler yapılmıştır. Su nazırlığı su dağıtımının korunup, denetlenmesinden sorumlu olup, buraya bağlı olarak su nazırı, suyolcuları, keşif memurları, korucular, çavuşlar, bend muhafızları ve şehir sakaları çalışmaktaydı. Su nazırlığı Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne kadar varlığını sürdürmüştür (Aynur & Karateke, 1995). Fatih Sultan Mehmed devrinde Fatih, Turunçlu ve Mahmut Paşa

suyolları, II. Bayezit döneminde Bayezit ve Koca Mustafa Paşa suyolları, Yavuz Sultan Selim döneminde Sultan Selim su yolu yapılmıştır (Çeçen, 1984).

2.3.2 16.yy. Su Tesisleri ve Teknolojisi

16.yy`da İstanbul nüfusundaki ciddi artış nedeniyle mevcut su sistemi artık şehrin ihtiyacına cevap verememektedir. Şehirde önceki dönemlerden kalma su tesislerinin bir kısmı harap durumda, bir kısmı ise yeterli kapasiteye sahip değildir. 1550 yılında yaşanan büyük susuzluk sonrasında bu sorunun üstesinden gelmek için şehrin nüfusunu kontrol altına almak, hatta geri göndermek gibi tedbirler düşünülmüştür (Kuban, 1970). 16.yy`da şehrin su ihtiyacını karşılayabilmek için Kırkçeşme, Süleymaniye, Mihrimah ve Ebussuut suyolları inşa edilmiştir. (Öziş & Arısoy, 1991), (Çeçen, 1984).

Kanuni Sultan Süleyman İstanbul'un giderek artan su sıkıntısını giderebilmek için şehrin dışındaki uzak kaynaklardan su getirmek üzere Mimar Sinan'ı görevlendirmiştir. Tezkiret'ül Bünyan'da Kanuni Sultan Süleyman'ın insanların su ihtiyacını düşünerek, su tesisleri inşasını irade etmesi şu ifadelerle aktarılmaktadır:

*“Benum maksudum bu su her mahalleye revane ola. Çeşme bina olunacak yerde çeşme ve çeşmeye kabiliyyet olmayup yüksek yerlerde tatlı kuyular ola ki su yolu içine uğraya. Ta kim her yerde pirlar ve zaife dul hatunlar ve uşacık oğlancıklar destilerin ve bardakların doldurup devam-ı devletime dua eyleyeler.”*Kanuni Sultan Süleyman (Saatçi, 1989).

Osmanlı devri su tesisleri hakkında önemli araştırmalara imza atan Kazım Çeçen'e göre Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a inşa ettirdiği su tesisleri oldukça iyi işleyen bir sisteme sahiptir. Sistemin işleyişini ele almadan önce su tesislerini oluşturan elemanların anlaşılması faydalı olacaktır (EK-A). İlk olarak su, menba gibi kaynaklardan alınarak bentler vasıtasıyla biriktirmek suretiyle seviyesi yükseltilmektedir. Yan taraftan içine dal vs.

girmemesi için ızgaralı bir sulama ağzına verilmekte, buradan da çökeltme havuzlarına akmaktadır. Çökeltme havuzunda içindeki toprak ve kumdan ayrıştırılan su, üzeri kapalı suyollarına verilmiştir. Suyun güzergahının vadilere gelen kısımlarında su yolu inşa edilen su kemerleri üzerinden geçirilmiştir. Su kemerlerinin başında ve sonunda muayene bacaları ile kum tutucular ve kum boşaltıcılar yapılmıştır. İki ayrı kolun birleştiği yere de tekrar çökeltme havuzu yapılmıştır. Suyun geçtiği yerlerin yakınına iskan izni verilmeyerek suyun kirlenmesi engellenmiştir. Su şehre ulaştığında ilk durağı maksemdir. Maksemde suyun sanduka ve lüleler vasıtasıyla debisi ölçülerek şehrin çeşitli bölgelerine dağıtımı yapılmaktadır. Maksemden sonra suyun su terazileri vasıtasıyla debisi ölçülerek yine su terazileri ve kubbeler yoluyla şehir içi şebekelerine dağıtımı yapılmaktadır. Dağıtım şebekesinde genellikle künk veya kurşun levhaların kıvrılmasıyla yapılmış borular kullanılmıştır (Çeçen, 1986). Sistem ve teknolojiye dair grafik ekte sunulmuştur (EK-B).

Su kaynağından getirilirken birçok kez şahısların katkılarıyla çoğaltılmıştır. “Katma” denilen bu sisteme göre ilave edilecek suyun önce debisi ölçülmektedir. Bunun bir kısmının ana isaleye verilmesi şartıyla suyu bulan kişiye mevcut isaleden faydalanma hakkı tanınmıştır. Böylece şahıslar su hayrı yapabilme ve kendi mülküne su getirme imkanına kavuşmuşlardır. Bu uygulama yeni su kaynakları bulmayı teşvik etmiş, şehre gelen suyun artmasını sağlamıştır (Önge, 1983b).

Kanuni inşa ettirdiği su tesisleri için 1565 yılında özel bir vakıf kurarak, Süleymaniye ve Kırkçeşme sularının sürekliliğini sağlamıştır. 1565’de çıkarılan “Su Vakfiyesi” Osmanlı’da öncesinde ve sonrasında başka örneği olmayan bu vakfa aittir. Su Vakfiyesi’nde Kanuni 5 köy ve bir kasabanın tüm gelirlerini bu tesisler için vakfetmiştir. Vakfiyede bu yerlerin gelirleri yetmemesi halinde Süleymaniye Külliyesi gelirlerinin fazlasından su tesislerinin bakımı için harcanması istenmiştir (Ateş, 1987).

Mimar Sinan İstanbul'un su ihtiyacını gidermek üzere Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kırkçeşme ve Süleymaniye suyollarını inşa etmiştir. Süleymaniye Suyolları Şehzade ve Süleymaniye Külliyyeler'ine su iletiminin yapıldığı su tesisleri olmuştur.

Süleymaniye Suyolları

Osmanlı döneminde İstanbul'un Avrupa yakasını Halkalı, Kırkçeşme ve Taksim suları beslemiştir. Süleymaniye suyolları bu üç ana su şebekesinden biri olan Halkalı Suları'nın 16 alt kolundan en uzun ve debisi en yüksek olanıdır. 1557 yılında Mimar Sinan tarafından Süleymaniye Külliyesi ve vakfiyede belirtilen medrese, imaret, hamam, mektep ve Şehzade Camii ile bazı evlere su temin etmek amacıyla inşa edilmiştir (Çeçen, 1999).

Süleymaniye suyoları ile ilgili bilgi verebilecek beş harita tespit edilmiştir:

1. Millet Kütüphanesi'nde bulunan 1584 tarihli, 1291/2352 numaralı harita
2. Nuri Arlasez tarafından Topkapı Sarayı Müzesi hazine arşivine hediye edilen, Millet Kütüphanesi'ndeki 1584 tarihli haritanın benzeri olan harita
3. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi'nde bulunan 1607 tarihli 1816 numaralı harita
4. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi'nde bulunan 1748 tarihli 1815 numaralı harita
5. Türk ve İslam Eserleri Müzesinde bulunan Süleymaniye Suyolları'na ait 3337 numaralı, tarihsiz harita

Bu haritalardan özellikle 5 nolu harita Şehzade ve Süleymaniye Külliyyeleri'ne suyun nereden ve nasıl geldiğine dair bugüne ışık tutucu bilgiler ulaştırmıştır (Şekil 1). Buna göre Süleymaniye suları Aypah ve Çınar kolu olmak üzere iki ana koldan oluşmaktadır. Bu iki kol çeşitli yerlere su verip Taşlıtarla'daki Çiçoz Kubbesi'nde birleşmektedir. Çiçoz Kubbesi'nden Edirnekapı'ya,

oradan da Fatih Camii avlusuna girmektedir. Suyolunun buradan sonra çeşitli maslaklara uğramasıyla ev ve çeşmelere su dağılımı olmaktadır. Daha sonra Bozdoğan Kemerini başındaki kubbeye ulaşmakta, buradan da çeşitli noktalara su verilmektedir. Kubbeden çıkan su Bozdoğan Kemerini üzerinden geçmekte ve bu esnada Şehzade Külliyesi'ne su iletimi yapılmaktadır. Bozdoğan Kemerini'nin bitimindeki bir başka kubbeye gelen su buradan çeşitli yerlere dağılmakta ve sonra Süleymaniye Külliyesi'ne varmaktadır. Süleymaniye sularına zaman içinde çeşitli boyutlardaki kollar ve 105 katma eklenmiştir. Süleymaniye suyolu haritasında güzergahı boyunca bir çok semte su verildiği görülmektedir.

Resim 2 Bozdoğan Kemerini Üzerinde Künkler (Çeçen, 1992)

Süleymaniye suyolları üç ayrı bölümden oluşmaktadır:

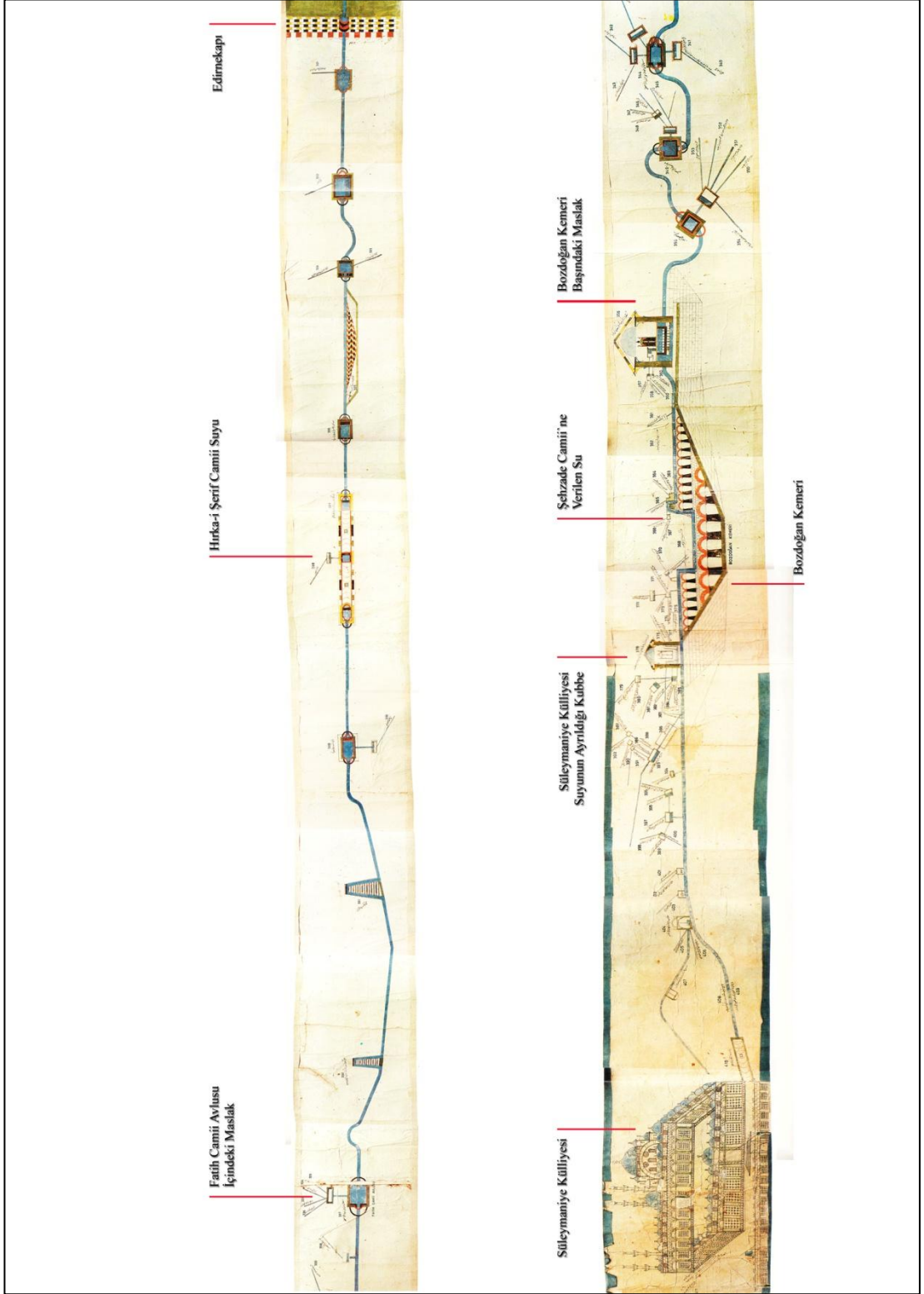
- İsale hattı, katmalar, kubbeler
- Şehir içi dağıtım
- Süleymaniye Külliyesi ve camii içindeki dağıtım (Çeçen, 1986).

Nirven, Süleymaniye suyollarına ait şehirde dokuz çeşme ve beş şadırvan olduğunu bildirmektedir (Nirven, 1953).

Süleymaniye suyolları günümüzde metruk bir durumdadır. Bütün isale hattı, maksemeler, kubbeler ve kemerler harap olmuş, künkler sökülmüştür. Suyolu

izine rastlanılmayacak hale gelmiştir. Süleymaniye semtindeki yeni yapılaşma nedeniyle su yapıları yıkılmış, geçen zaman boyunca tamir amacıyla su dağıtım sistemi değiştirilmiştir (Çeçen, 1986).

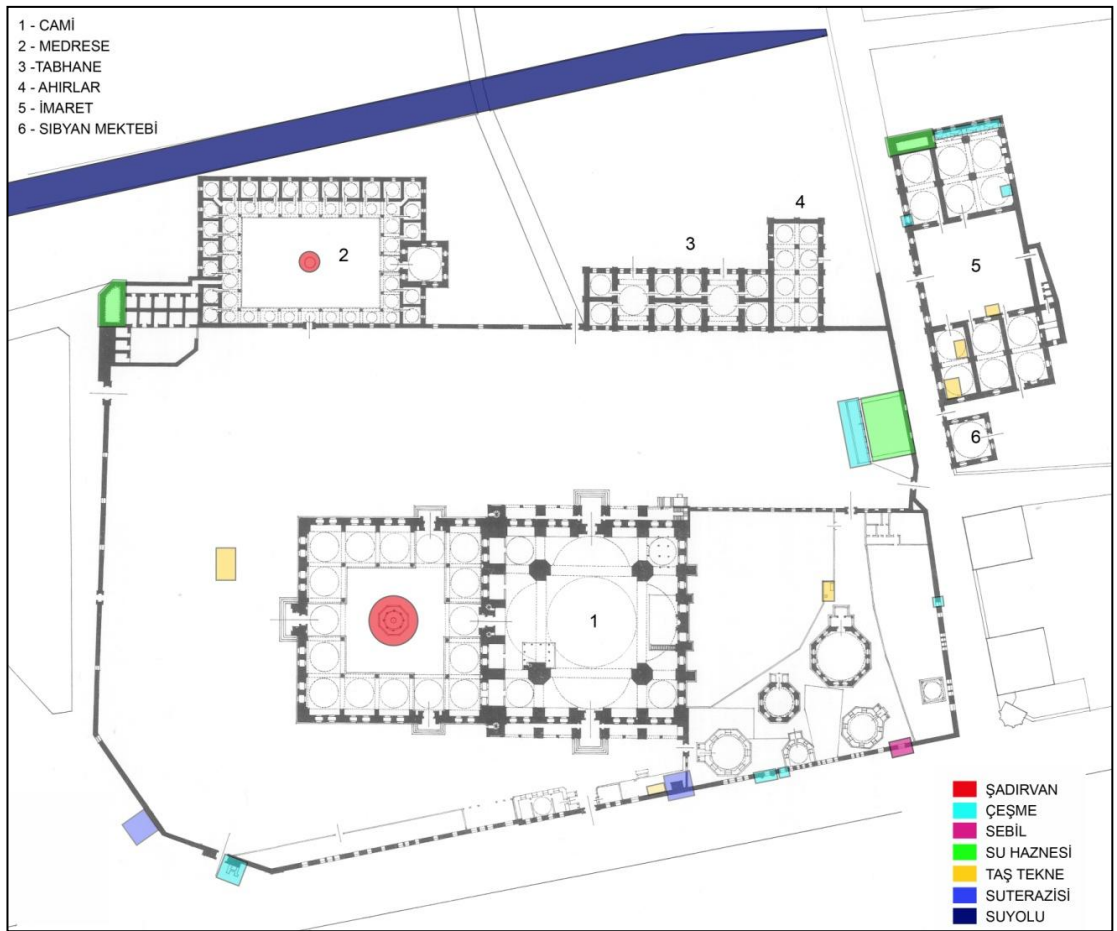

Şekil 1 Süleymaniye Suyolları Haritası (Çeçen, 1992)

3. ŞEHZADE KÜLLİYESİ'NDE SU MİMARİSİ

Şehzade Külliyesi Mimar Sinan'ın İstanbul'da yaptığı ilk selatin külliyesidir. Kanuni Sultan Süleyman tarafından 21 yaşında ölen oğlu Şehzade Mehmed anısına yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'nin deyiimiyle İstanbul'un “orta noktası”nda, kentin merkezindedir (Dağlı & Kahraman, 2013). Fatih'de bugünkü Şehzadebaşı mevkiinde olup, eski odalar adıyla bilinen yeniçeri ocağının arazisi üzerine inşa edilmiştir. İnşaatına 1543'de başlanıp, 1548'de tamamlanmıştır.

Şekil 2 Şehzade Külliyesi Su Yapıları (Plan A. Saim Ülgen'den İsl.)

Külliye binalarını merkezdeki cami, camiden önce tamamlanan Şehzade Mehmed Türbesi, medrese, tabhane ve ahırlardan oluşan kervansaray, imaret ve sibyan mektebi oluşturmaktadır. Külliye yapılarının yerleşiminde iki eksenli bir planlama tercih edilmiştir. Cami ve türbeler bir eksende yer alırken, medrese ve kervansaray

avlu duvarına bitişik diğer bir ekseninde yerleştirilmişlerdir. Yan yana inşa edilen imaret ve sıbyan mektebi ise caminin güneyindeki sokak üzerinde bağımsız bir alanda yer almaktadır. İnşaatın tamamlanmasının ardından geçen 200 yıl içinde külliyeye bir takım yapılar eklenmiştir. Bunlar üst düzey din ve devlet adamlarına ait türbeler, sebil, çeşmeler, suterazisi, yangın havuzu ile muvakkithane binasıdır (Orman, 2010).

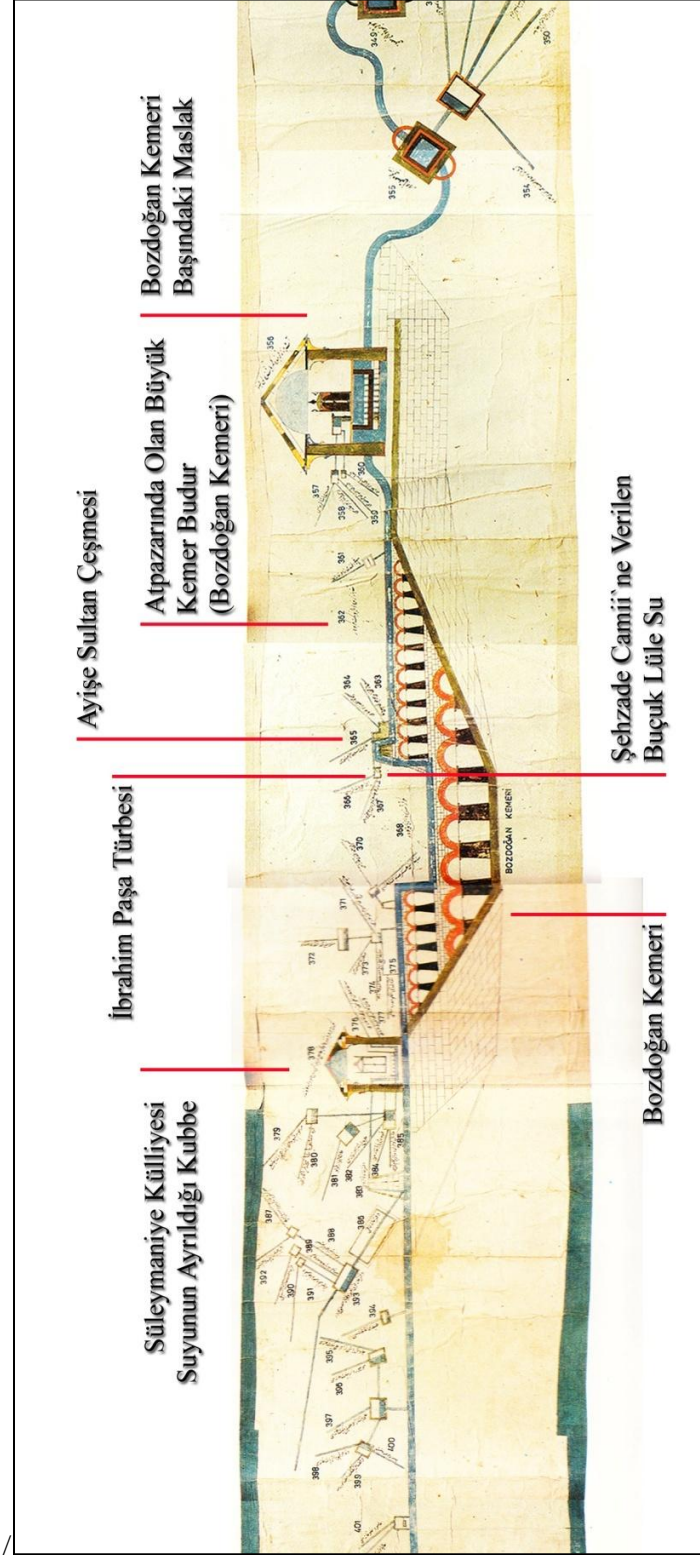
3.1. Şehzade Külliyesi'nde Suyun Dağılımı

Şehzade Külliyesi Halkalı sularının on altı alt kolundan biri olan ve Mimar Sinan tarafından inşa edilen Süleymaniye suyollarından beslenmektedir. Süleymaniye sularının iki ana kolu olan Çınar ve Aypah kollarının birleşmesinden sonra suyolu Edirnekapı civarından şehre girmekte ve Fatih Camii avlusundan geçerek Bozdoğan Kemerî'nin batısındaki kubbeye ulaşmaktadır. Kubbeden sonra su Bozdoğan kemerî üzerine çıkarak, kemerin ortasından Şehzade Camii ve bağlı yapılarına su verilmektedir (Çeçen, 1988b).

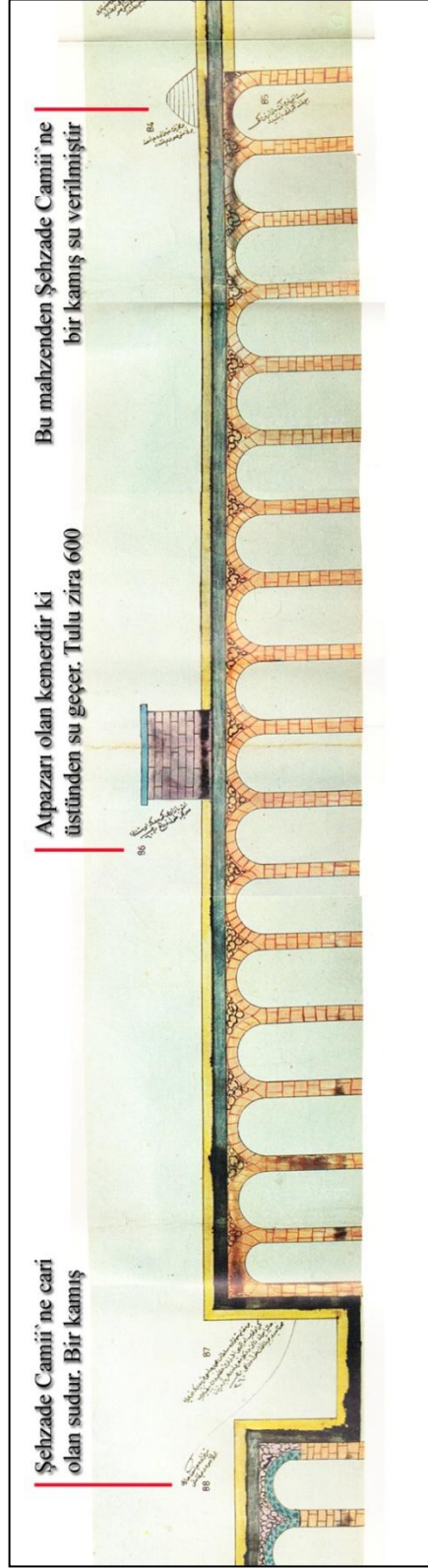
Süleymaniye suyollarına ait 18.yy'ın ikinci yarısına ait olan haritada Şehzade Camii'ne verilen su ve miktarı “Şehzade Camii'ne verilen buçuk lüle su” şeklinde ifade edilmiş, ayrıca Şehzade Cami haziresindeki İbrahim Paşa Türbesi ve caminin esas giriş kapısının sağında bulunan Ayşe Sultan Çeşmesi'ne de su verildiği belirtilmiştir (Şekil 3),(Çeçen, 1986). Bunun dışında Topkapı sarayı Müzesi III. Ahmed Kütüphanesi'ndeki 1607 tarihli ve 1816 numaralı haritada da iki yerde Şehzade Camii'ne su verildiği yazmaktadır. Bozdoğan Kemerî üzerindeki birinci yerde “*bu mahzenden Şehzade Camii'ne bir kamaş su verilmiştir*” denmektedir. Şehzade Camii suyu ile ilgili ikinci ibare kemerin depremde yıkıldığı ifade edilen bir bölümünden sonraki bir yerde “*Şehzade Camii'ne cari olan sudur. Bir kamaş*” şeklinde geçmektedir¹ (Şekil 4).

---

¹Lüle, kamaş, masura ve çuvaldız Osmanlı döneminde su debisini ölçme birimleri olarak kullanılmışlardır. 1 lüle 36lt/dak., 1 kamaş 9lt/dak., 1 masura 4,5lt/dak., 1 çuvaldız 1,25lt/dak. debiyi ifade etmektedir (Çeçen, 1986).

Şekil 3 Süleymaniye Suyolları Haritası, Şehzade Külliyesi Suyu (Çeçen'den İşl.)

Şekil 4 1607 Tarihli Haritnda Şehzade Külliyesi Suyu (Çeçen'den İşl.)

Çeçen Kanuni Sultan Süleyman`ın vakıf defterlerinde Şehzade Külliyesi için verilen suyun miktarı ile ilgili bazı kayıtların bulunduğunu belirtmektedir. Kayıtlarda Şehzade Cami için 2 masura, imaret için bir masura, tabhane için 2 lüle ve imaret sokağındaki havuz için 2 lüle su verildiği yazmaktadır. İmaret sokağındaki havuz ile ne kastedildiği bilinmemektedir (Çeçen, 1999).

Şehzade Külliyesi`ne su Bozdoğan Kemeru üzerinden ayrılan bir kol ile gelmektedir. Fakat külliye içinde ne şekilde bir dağılım olduğu İSKİ kayıtları ve diğer kaynaklar üzerinden yapılan araştırma sonucunda belirlenememiştir.

Şehzade Külliyesi`nde su mimarisi araştırmasında külliye yapılarından cami, medrese ve imaretden su yapıları olduğu belirlenmiş, tabhane ve ahırlarda herhangi bir su yapısına raslanılmamıştır. Sıbyan mektebi içine girilemediğinden araştırmaya dahil edilmemiştir.

3.2. Şehzade Camii

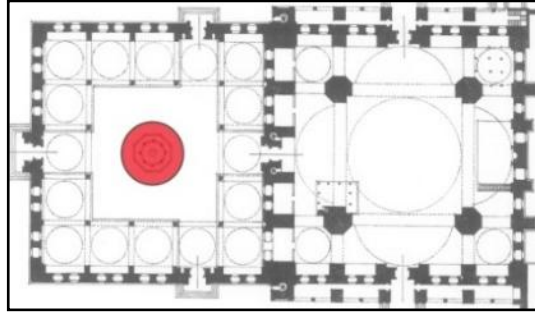
Cami kapalı ve açık iki kare makandan oluşmaktadır. Kapalı mekan caminin harimi, açık mekan ise revaklı şadırvan avlusudur. Merkezi planlı ana ibadet mekanının üst örtüsü ana kubbe, dört yarım kubbe, köşelerdeki bağımsız kubbeler, pandantifler ve mukarnaslardan müteşekkildir. Taşıyıcı sistemi sekizgenimsi dört fil ayağı ve üzerinde gelişen dört büyük kemere dayanmaktadır. Revaklı şadırvan avlusu on iki sütunlu ve on altı kubbelidir. Buradaki kubbelerin yüksekliklerinin ve boyutlarının aynı olması Şehzade Camii avlusunun Osmanlı mimarisinin en dengeli avlularından biri olmasını sağlamıştır (Kuban, 1997).

Mimar Sinan Şehzade Camii`nde yeni bir cephe tasarımı ortaya koymuştur. İlk kez burada cephenin masif duvarı revaklarla hareketlendirilmiştir (Kuban, 1997). Caminin cümle kapısının iki yanına yerleştirilen iki minare yapı genelinde uygulanan bir bezeme programı dahilinde işlenmiştir. Yapının ve minarelerin malzemesi olan küfeki taşının kabartma olarak işlenmesiyle Şehzade Camii minareleri Mimar Sinan`ın inşa ettiği en süslü minareler olmuşlardır (Demiriz, 1988).

Şehzade Camii'ndeki su sistemi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunamamıştır. Caminin 1990 yılı restorasyonunda bulunan Erçağ, restorasyon esnasında şadırvan avlusunda bulunan bir kapağın açılarak içeri girildiğini ve bazı galerilere rastlanıldığını ifade etmektedir. Bu galerilerde orjinal su künkleri görülmüştür. Galeriler hem temiz su dağılımını yapmakta, hem de cami altı drenaj işlevini görmektedir. Galerilerin zemini zamanla çamur ve su ile dolarak işlevini yitirmiştir. Bu durum yapıda neme sebep olmaktadır. 1990 yılında bu galerilerin sıhhileştirilmesi ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır (Erçağ, 1990).

3.2.1 Şadırvan

Osmanlı mimarisindeki revaklı şadırvan avlusu geleneğinin bir örneği de Şehzade Camii'nde görülmektedir (Kuran, 1976-1977). Evliya Çelebi “*ağzına kadar tatlı su ile dolu yuvarlak bir havuz*” diye bahsettiği şadırvanla ilgili olarak kubbesinin IV. Murad döneminde yapıldığını aktarmaktadır (Dağlı & Kahraman, 2013). Bu kubbe günümüze ulaşmamıştır. Şehzade Camii'nin eski bir fotoğrafından bu kubbe ile beraber şadırvanın birçok unsurunda değişiklikler olduğu görülmektedir.

Şekil 5 Şehzade Camii'nde Şadırvanın Konumu

Şehzade Camii şadırvanı günümüzde orijinal halinden oldukça farklı bir mimariye sahiptir. Kubbesi taşıyıcı sistemi ve şebekeleri, sütun ve kemerleri gibi birçok unsuru değişmiştir.

Şehzade Camii şadırvanı Yılmaz Önge'nin şadırvan mimarisine dair yaptığı sınıflandırmaya göre “üst örtüsü çift destek sırası ile taşınan abdest şadırvanları” grubuna dahil edilebilir. Şadırvan sekizgen bir platformla avludan yükseltilmiştir.

Sivri kurşun kubbesini sekizgen planına uygun olarak sekiz silindirik sütun taşımaktadır. Sütunların yuvarlak sütun kaideleri baklavalı sütun başlıklarına sahiptir. Bu sütunlar şadırvana bulunduğu revaklı avluda, revaklı küçük bir yapı görünümünü vermektedir.

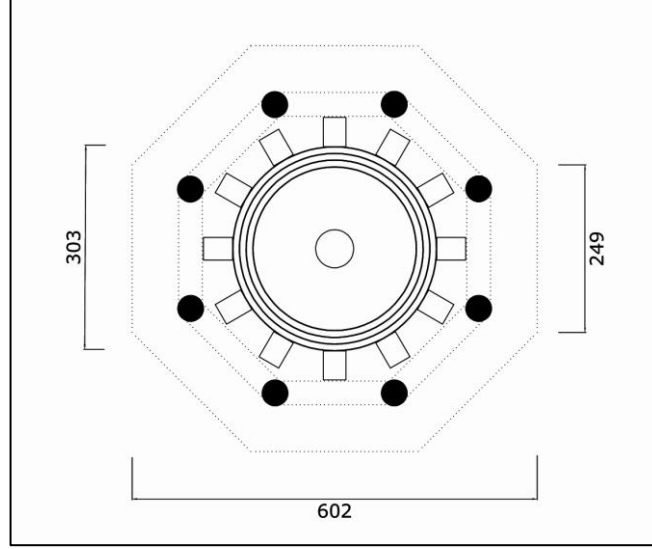
Resim 3 Şehzade Camii Şadırvanı (Aykutlu, 2014)

Şadırvanın soğan kubbesinin altında, sütunların kuşattığı iç kısımda su haznesi olan havuz yer almaktadır. Havuzun kenarlarının üzerinde mermer panolar bulunmaktadır. Bu panoların üzerine yerleştirilen cam piramidal bir örtü ile havuz kapatılmıştır. Bu örtünün en üst noktasında yıldız şeklinde bir alem bulunmaktadır.

Mermerden imal edilen havuz çokgen (onikigen) planlı olup, cephesi muslukları ihtiva eden on iki yüzey ve bu yüzeylerin arasında daha dar olan yüzeylerden oluşmaktadır. Böylece çokgen plan yuvarlağa oldukça yakınlaştırılarak, havuz yuvarlak bir platformun üzerine oturtulmuştur. Muslukların olduğu oniki kenarın her biri 97cm.'lik genişliktedir. Bu yüzeylerde çeşitli silmeler mevcuttur. En içteki silme sivri kemerli olup musluğu çevrelemektedir. Dar yüzeylerin ortalarına başlık ve kaidelerindeki silmelerle hareketlendirilmiş birer sütunce konulmuştur. Haznenin batı avlu kapısına bakan tarafında üst kısma gelecek şekilde mermerden oyma bir

suluk yerleştirilmiştir. Muslukların karşısına gelecek şekilde yerleştirilen on iki adet oturma taşı da mermerden imal edilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6 Şehzade Camii Şadırvanı (Tali'den İşlenerek)

Şehzade Camii Şadırvanı havuzunun cephesine konsol şeklinde yerleştirilen mermerden oyma suluk, daha önceki dönemlerde görülmeyen ve ilk kez Şehzade Camii Şadırvanı'nda Mimar Sinan'ın mimarimize getirdiği bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Suluk zincire bağlı bir tas ile su içmek üzere, musluklardan daha yukarı bir seviyede, daha rahat kullanıma olanak verecek bir noktaya yerleştirilmiştir (Resim 4). Suyu şadırvana gelen kanaldan ayrı bir boru ile temin edilmiştir (Önge, 1983a).

Resim 4 Şehzade Şadırvanı Suluk (Aykutlu, 2014)

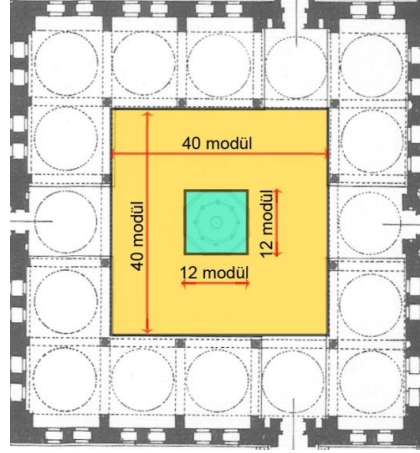
Havuzun içinde suyun akıtıldığı çanak şeklinde iri mermer bir su lülesi bulunmaktadır. Su havuzun içine bu çanakta açılmış kanallar vasıtasıyla akıtılmakta, bu esnada gerçekleşen havalandırma ile suyun kalitesi iyileştirilmektedir. Lüle, kanallarından sonra aşağıya doğru uzayan kabartma damla deseniyle dilimlendirilmiştir.

Bazı araştırmacılar Şehzade Camii şadırvanı tasarımında sayısal değerlerden yola çıkılan bir tasarım prensibi olduğunu ortaya atmışlardır. Kuban'a göre boyut olarak Şehzade Camii genelinde modüler bir oran söz konusudur. Şadırvan caminin dokuz modüllü iç avlusunda yaklaşık bir modül boyutundadır (Kuban, 1997). Daha detaylı bir araştırma 1986 yılında Tanju Cantay tarafından yapılmıştır. Cantay "16.yy Türk Mimarisinde Bazı Tasarım ve Çizim Esasları" adlı makalesinde Şehzade Camii boyutlarında belirli bir düzeni ifade eden modüler bir oran uygulandığını ortaya koymaktadır. Buna göre cami ve avlu 0.55m`lik birim boyut (modül) baz alınarak tasarlanmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda avlunun orta alanının 40x40 modül boyutlarında olduğu saptanmıştır. (Cantay T. , 1986). Şadırvanın sekizgen platformunun yerleştiği 6.6mx6.6m.lık kare alan da 12x12 modüle tekabül etmektedir (Şekil 7). Arpat 1993'te yayınladığı makalesinde ise Şehzade Camii kubbesinin, avlu ve şadırvanın ebced² hesabına dayanan bir yöntem ile tasarlandığını ifade etmektedir. Buna göre şadırvan 'Sinan' kelimesinin ebced hesabındaki karşılığı olan 161 sayısı ve 'Muhammed' kelimesinin ebced hesabındaki karşılığı olan 92 sayısı ile ilişkili tasarlanmıştır (Arpat, 1993).

1990 yılında yapılan Şehzade Camii restorasyonu kapsamında şadırvan avlusunda zemin altına inilerek bazı incelemeler yapılmıştır. Bu incelemelerde zemin altında su sistemi için yapılan galeriler tespit edilmesi ile birlikte şadırvanın akan suyunun doğrudan alttaki galeriye aktığı gözlemlenmiştir (Erçağ, 1990).

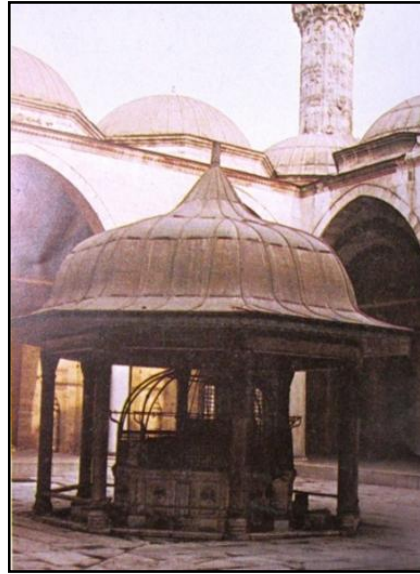
---

² Ebced hesabı bir tür sayı sembolizmini ifade etmektedir. Buna göre Arap alfabesindeki her bir harf sayısal bir değere sahiptir ve oluşan kelimeler de böylece sayısal bir değer almaktadır (Arpat, 2000).

Şekil 7 Şehzade Camii Avlu-Şadırvan Orantısı (T.cantay'dan yararlanılarak iş

1988 yılındaki bir fotoğrafında şadırvan mimarisinde bazı farklılıklar görülmektedir. Burada haznenin mermer panolarının üstünde cam piramidal örtü yoktur. Hazne üzerini kubbe formuna uyum sağlayan metal çerçeveli bir örtü ile kapatmaktadır. Ayrıca muslukların üst tarafında deveboynu³ denilen metal askı demirleri göze çarpmaktadır (Resim 5).

Resim 5 Şehzade Camii Şadırvanı (Erçağ, 1988)

Şehzade Camii şadırvanına ait 1988'den önce olduğu zannedilen başka bir fotoğrafta şadırvan bugünkü durumundan çok daha farklı bir mimari görünüm arz etmektedir

³ Deveboynu: Camilerde özellikle şadırvanda abdest alan kişilerin bir takım eşyalarını asması için

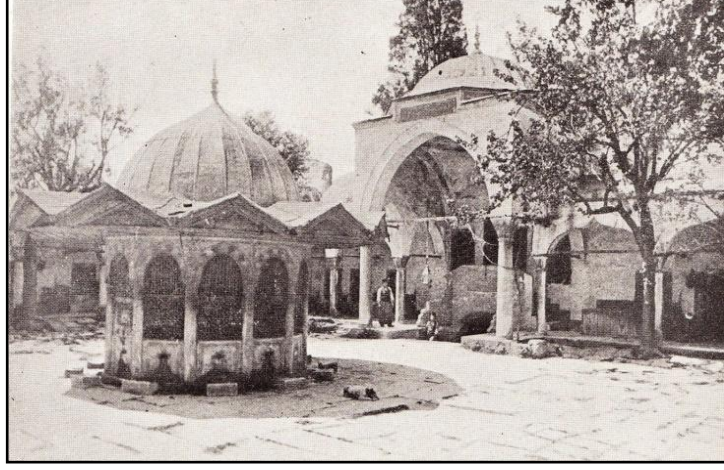
(Resim 6). Bu fotoğrafta Evliya Çelebi'nin IV. Murad döneminde yapıldığını söylediği kubbenin görüntülediği zannedilmektedir. Söz konusu kubbenin yarım daire şeklindeki formunu pilyeli saçakları çevrelemektedir. Ayrıca hazne duvarlarının üst kısmı dövme demirden bir kafesle çevrilmiştir. (Önge, 1983a). Demir kafesler bu yüzeyde olan sekiz sütunun aralarında bulunmaktadır. Sütunları avlu revaklarındaki kemerlerle uyum gösterecek şekilde iki renkli taş kemerler birbirine bağlamaktadır. Bu şadırvanın bir benzerine 1571 tarihli Sokollu Mehmet Paşa Camii'nde rastlanmaktadır (Resim 7). Şehzade Camii şadırvanı günümüze bu mimarisi ile ulaşamamıştır.

Resim 6 Şehzade Camii Şadırvanı, Cengiz Kahraman Arşivi (Kuban, 1994)

Yılmaz Önge'nin şadırvan mimarisi sınıflandırmasına göre şadırvanın bu eski halinde sütunlar hazne cephesinde kalıp, üst örtü ikinci bir destek sırası ile taşınmadığından, hazneye bitişik suluğu nedeniyle şadırvan "suluklu şadırvanlar" grubuna dahil edilebilir. Şadırvanın haznesinin kafeslerle çevrelenip, genellikle caminin cümle kapısı veya avlu kapısına bakan cephesinde konsol şeklinde mermerden bir suluk konulması Mimar Sinan'ın Türk mimarisine getirdiği bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Şadırvana yerleştirilen ayak koyma mesnedi de yine Sinan'a ait bir yenilik olarak belirmektedir. Şehzade camii şadırvanında bu

mesnet hazne kaidesinin dış yüzünü süsleyen panoların alt profili olarak tasarlanmıştır (Önge, 1983a).

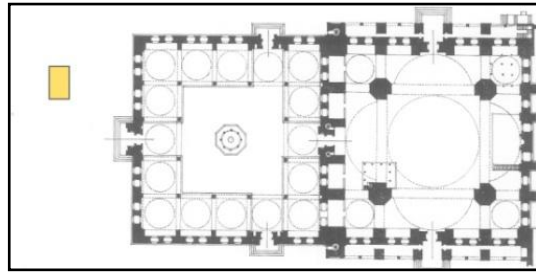

Resim 7 Kadırğa Sokollu Mehmet Paşa Camii Şadırvanı (Tokay 1951)

Genel süsleme özellikleri açısından Şehzade Camii şadırvanı sade bir süsleme programına sahiptir. Bezemeler en çok havuz cephesindeki silmelerde, su lülesi ve sütun başlıklarında görülmektedir.

3.2.2 Taş Tekne 1

Şehzade Camii dış avlusunda caminin kuzey tarafında yerden yaklaşık 20cm yüksekliğindeki bir platform üzerinde taş bir su haznesi bulunmaktadır. Bu tür tekneler Burma lüleri kullanılmaya başlamasıyla genellikle camilerin avlularında abdest teknesi olarak kullanılmışlardır. Musluklar yerleştirilen bu teknelere su sebille gibi dışarıdan taşımayla getirilmiştir (Önge, 1997).

Şekil 8 Şehzade Camii'nde Taş Tekne-1'in Konumu

Lale devri uslubunda bitkisel motiflerle bezenmiş hazne yüzeylerine sonradan monte edildiği anlaşılan musluklar takılarak abdest amaçlı kullanılmaktadır. Bugün üç yüzüne yerleştirilen sekiz musluktan su akmakta ve kullanılmaktadır.

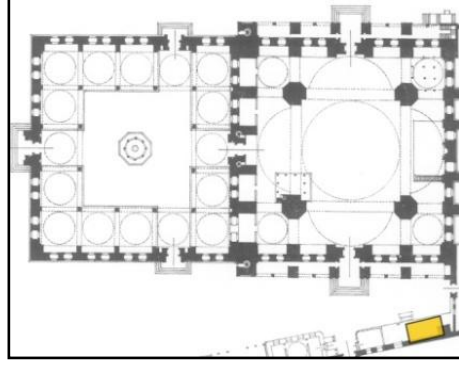
Resim 8 Şehzade Camii Taş Tekne 1 (Aykutlu, 2014)

Resim 9 Taş Tekne 1, Detay (Aykutlu, 2014)

3.2.3 Taş Tekne 2

Şehzade Camii batı avlu duvarına bitişik ikinci bir taş tekne daha bulunmaktadır. Tamamı mermerden bu teknenin ön yüzüne üç musluk ve oturak yerleştirilmiş olup, abdest amacıyla kullanılmaktadır (Resim 10).

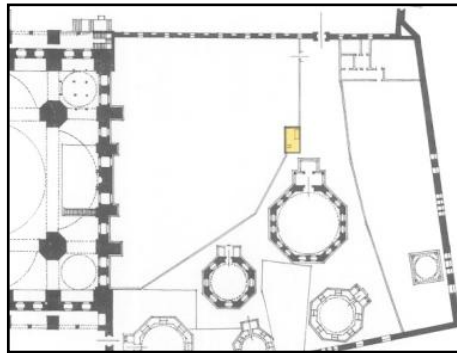

Şekil 9 Şehzade Cami Avlusunda Taş Tekne 2'nin Konumu

Resim 10 Şehzade Camii Taş Tekne 2 (Aykutlu, 2014)

3.2.4 Taş Tekne 3

Şekil 10 Şehzade Cami Haziresinde Taş Tekne-3'ün Konumu

Şehzade Camii haziresinde Şehzade Mehmet Türbesi karşısında mermerden bir tekne bulunmaktadır. Üst kısmında Arap harfleriyle oluşturulmuş yazılar bulunan 18.yy'a

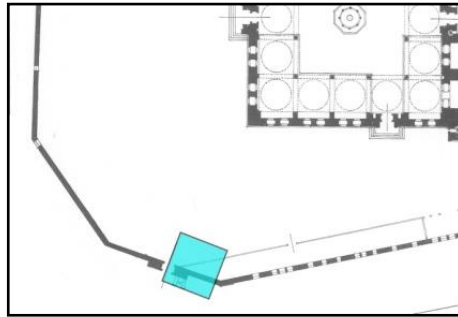
ait bu teknenin altına 3 adet musluk takılarak abdest teknesi olarak kullanılmıştır. Teknenin yanında içinde şu an su olmayan 16.yy'a ait ve bileziği hereke pudinginden yekpare olarak yapılmış bir kuyu bulunmaktadır (Orman, 2000).

Resim 11 Şehzade Camii Taş Tekne 3 ve Kuyu (Aykutlu, 2014)

3.2.5 Ayşe Sultan Çeşmesi

Külliyenin Saraçhane kapısının sağ kısmında bir çeşme yer almaktadır. III. Murat'ın kızı Ayşe Sultan tarafından eşi Bosnalı (Damat) İbrahim Paşa için İbrahim Paşa'nın ölüm tarihi olan 1603 yılında inşa ettirilmiştir (Egemen, 1993). Söz konusu çeşmeyi Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde İbrahim Paşa Çeşmesi olarak anmaktadır (Dağlı & Kahraman, 2013). İbrahim Paşa Şehzade Camii'nin haziresinde 1603 yılında inşa edilen türbesinde gömülüdür (Öz, 1997). Ayşe Sultan'ın vakfiyesinde türbenin yanına çeşme inşa edilmesi belirtilmiştir (Duran, 1990).

Şekil 11 Avlu Kapısında Ayşe Sultan Çeşmesi'nin Konumu

Ayşe Sultan Çeşmesi kemerli ve sade görünümlü Osmanlı klasik uslubundaki çeşmelerin zengin örneklerinden birisidir (Eyice, 2010). Cami avlusuna Saraçhane`den giriş kapısı sağında bir çıkıntı şeklindedir. Mermerden yapılan çeşmenin kemerinin iç tarafı yarım daire içine istiridye kabuğu görünümlü bir kabartma ile bezenmiştir. Kemerin üstünde ve altında iki ayrı kitabe bulunmaktadır. En üstte yer alan madalyonda bir tuğra varken, kazınarak yok edilmiştir. Çeşmeyi üç yandan mukarnaslı bir dış çerçeve sarmaktadır (Resim 12). Üstteki kitabede şunlar yazmaktadır:

Resim 12 Ayşe Sultan Çeşmesi (Aykutlu, 2014)

*“Hazret-i Sultan-ı ali-şan ismet-aşiyân Ruh-i İbrahim Paşa için icra kıldı ma
Hükmiya söyler dehan-ı lülesi tarihini
İçin İbrahim Paşa ruhuna eylen dua (1012)
..... mekremet*

Hazret-i Sultan-ı iffet-gevher ismet-meab
Teşnelere içüb dua kılsun deyu subh-u şam
..... *çeşme-i kevser nisab*
Ruh-i İbrahim Paşa`ya bağışladı anı
Ahiretde Hak vire ana sevab-ı bi-hesab
Hükm-i dai didi itmamının tarihini
Oldu İbrahim Paşa ruhu için sayılab” (Egemen, 1993)

Tercümesi:

Şanlı ve günahsız Sultan hazretleri
İbrahim Paşa'nın ruhu için su akıttı
Lülesinin ağzı tarihini söyler
İçin ve İbrahim Paşa'nın ruhuna dua eyleyin
..... cömertlik
İffet cevheri Sultan hazretleri
Dua etsin diye susamışlar sabah akşam
.....kevser çeşmesi nasibi
Onu İbrahim Paşa'nın ruhuna bağışladı
Ahirette Allah ona hesapsız sevap versin
Çeşmenin tamamlanmasının tarihine sebep
İbrahim Paşa'nın ruhu için taşan su oldu⁴

Eski fotoğraflarından çeşmenin bugünkü durumuna önemli bir onarım geçirerek ulaştığı anlaşılmaktadır (Resim 13).

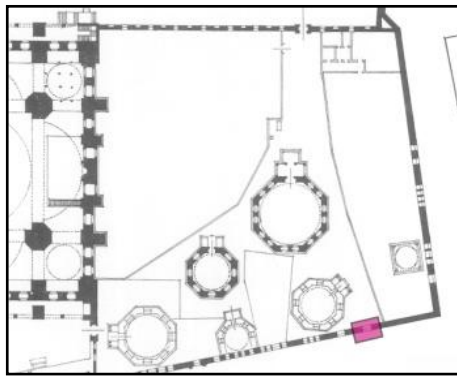
⁴ Develioğlu Osmanlıca-Türkçe lughatına (Develioğlu, 1982) göre tercüme edilmiştir.

Resim 13 Ayşe Sultan Çeşmesi, 1972 (Egemen, 1993)

3.2.6 Rüstem Paşa Sebili

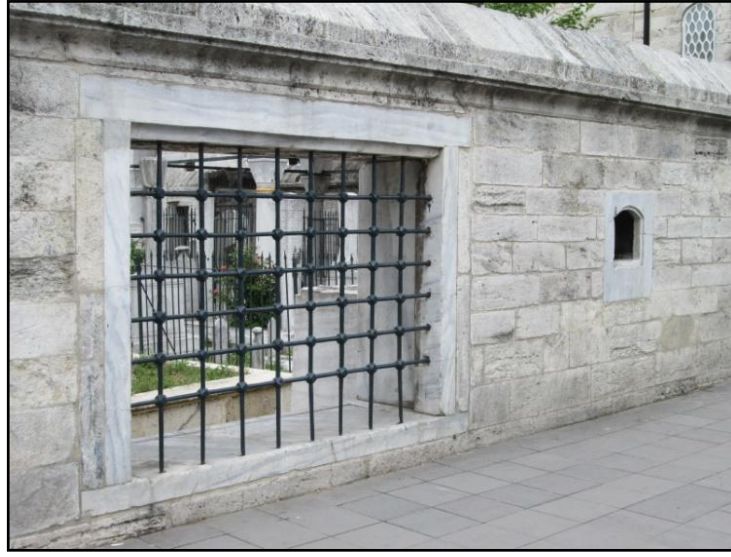
Rüstem Paşa Sebili Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı Rüstem Paşa tarafından 1562 yılında Rüstem Paşa'nın Türbesi'ne yakın bir konumda inşa ettirilmiştir. Mimar Sinan zamanında yapılmış olup, mimarı belli değildir (Önge, 1988).

Şekil 12 Cami Haziresinde Rüstem Paşa Sebili'nin Konumu

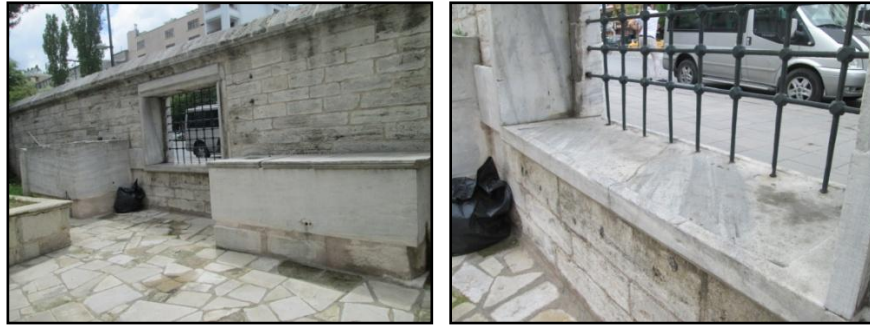
1916'da caddenin genişletilmesi esnasında yıktırılan Rüstem Paşa Sebili'nden geriye caddeye bakan büyük sebil penceresi ve yüksek kaideler üzerindeki iki su teknesi

kalmıştır (Şerifoğlu, 1995). Günümüze ulaşan penceresinde klasik tarzda lokma demir parmaklıkları vardır. Pencerenin önündeki mermer eşik geniş tutularak büyük bir tezgah işlevini görmüştür. Sebil penceresinin sağında kapaklı bir niş vardır. Bu niş yoluyla dışarıdan kırbalarla iyi su getiren sakalar teknelerin güneyde olanına sebile girmeden su aktarabilmektedir (Önge, 1988a). Nişin eni 40cm. boyu 37cm.dir. bugün bu nişe ait kapak mevcut değildir. Kuzeydeki teknenin mermer plaklardan oluşan dörtgen ağızlı kapağına ait parçalar hala yerinde durmaktadır.

Resim 14 Rüstem Paşa Sebili Penceresi (Aykutlu, 2014)

Avlu duvarındaki sebil penceresi 191cm. eninde, 137cm. boyundadır. Sebil tezgahının genişliği 70cm.dir. Sebil penceresi avlu duvarındaki diğer pencerelerden farklı olarak mermer söve ile çevrelenmiştir.

Resim 15 Rüstem Paşa Sebili Tekneleri ve Tezgahı (Aykutlu, 2014)

Kumbaracılar sebildeki su teknelerinin birincisinin 123cm. yüksekliğinde, 220cm. eninde ve 108cm. iç derinliğinde, diğerinin 266cm. yüksekliğinde, 90cm. genişliğinde olduğunu bildirmektedir. Ayrıca sebilde Bergama`dan getirilmiş karnı 250cm. genişliğinde, 90cm. derinliğinde antik bir mermer küpün de bulunduğunu bilgisini vermektedir. (Kumbaracılar, 1938).

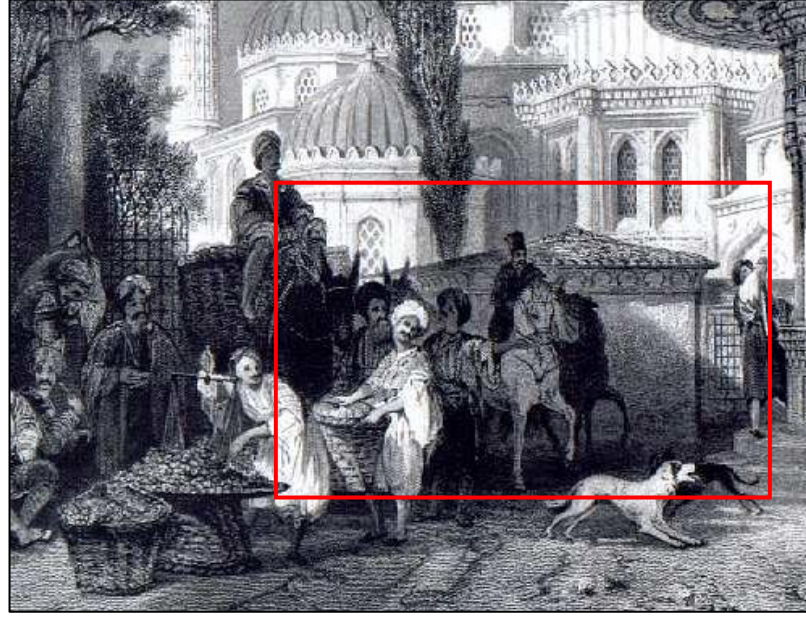

Resim 16 Rüstem Paşa Sebili, Niş (Aykutlu, 2014)

Allom ve Flandin'in 19.yy'a ait İstanbul'u resmeden gravürlerinde arkaplanda Rüstem Paşa Sebili'nin yıkılmadan önceki yapısı görülebilmektedir. Gravürlerden anlaşıldığına göre Rüstem Paşa Sebili hazirenin güneybatı köşesinde, çevre duvarlarının birleştiği yerde bulunmaktaydı. Gravürlerde uzun dikdörtgen planlı ve kırma çatılı sade bir sebil olduğu görülmektedir.

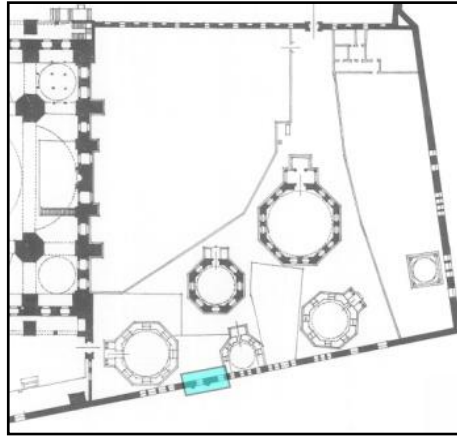

Resim 17 Rüstem Paşa Türbesi ve Sebili, 19.yy (Flandin, 2010).

Resim 18 Arkaplanda Rüstem Paşa Sebili, 19.yy, Allom (Walsh, 2013).

3.2.7 Şehzade Mezarlığı Çeşmeleri

Şekil 13 Hazirede Şehzade Mezarlığı Çeşmelerinin Konumu

Şehzade Camii'nin caddeye bakan avlu duvarı üzerinde bir çift ikiz duvar çeşmesi yer almaktadır. Bu çeşmeler 1722-1723'te gömülen Emine Hanım'ın mezarı ile irtibatlı olarak açılan hacet penceresinin iki yanına yapılmışlardır. Bu nedenle Emine Hanım Çeşmesi olarak da anılmaktadır (Orman, 2000). 1724 (Orman, 2000) ve 1734 olarak iki farklı tarihlendirme yapılan Lale devrine ait bu duvar çeşmeleri devrinin bezeme özelliklerini yansıtan zengin bir süsleme programına sahiptir. Sadece su

içmek üzere yerleştirilmiş lülelerinin önünde yüksek bir seviyede küçük su çanakları şeklinde oymalı kurnaları bulunmaktadır (Eyice, 2010).

Resim 19 Şehzade Mezarlığı Çeşmeleri (Aykutlu, 2014)

Şehzade haziresindeki bu çeşmeler hazirelerin hacet pencerelerinin simetrik çeşmelerle süslenmesi geleneğine örnek teşkil etmektedir (Önge, 1997). Her iki çeşme de işlemeli kemerler ve mukarnaslı kornişlerle bezenmişlerdir. Çeşmelerin üst kısmına iki yanda simetrik olarak birer çiçek yerleştirilmiştir. Bu çiçeklerin tepesinde bir palmet ile kıvrık dallardan meydana gelmiş bir tezyinat görülmektedir. Bu bitkisel tezyinatın altında mukarnaslı bir bordür bulunmaktadır. Daha altta çeşmelerin kitabeleri bulunmaktadır. Kitabeler iki yanında birer çiçek motifli bezenmiştir. Kitabelerin altında suluğun yerleştirildiği dalgalı kemerli niş bulunmaktadır. Niş ince silmelerle ve içinde bitkisel motifli bir silme ile çevrelenmiştir. Nişin içine yerleştirilen suluk ayna taşında kase formunda yüksek bir kabartma şeklinde yapılmıştır. Suluğun altında yaprak motifleri yer almaktadır. Küçük kurnası duvara monte edilmiş yivli ve örgü motifli küçük bir ayak üzerinde bulunmaktadır.

Sağdaki Çeşmenin Kitabesi:

*“Habbeza bu çeşme sar-ı pür-safa
Afiyet nuş eyleyen atsanına”,*

Tercümesi:

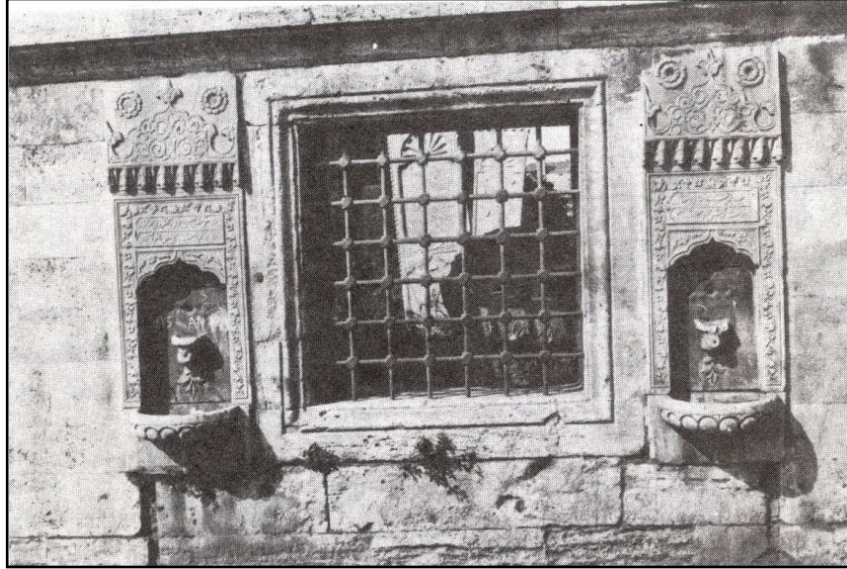
Ne güzel bu çeşme halis safa
Afiyet versin susamışlara

Soldaki Çeşmenin Kitabesi:

*“Hak rızasiyçün içenlerden reca
Fatiha ihsan ide ihvanına”(1146) yazılıdır (Egemen, 1993).*

Tercümesi:

İçenlerden Allah rızası için ricadır
Kardeşlerine Fatiha ihsan etmeleri ⁵

Resim 20 Şehzade Mezarlığı Çeşmeleri, 1972(Egemen, 1993)

Bugün bu çeşmelerden sağdakinin kurnasının büyük bölümü, soldakinin ise bir kısmı yok olmuştur. Suluk kısımları da oldukça eskimiş, bezemeleri silikleşmiştir. Çeşmelerin suyu uzun yıllardır akmamaktadır.

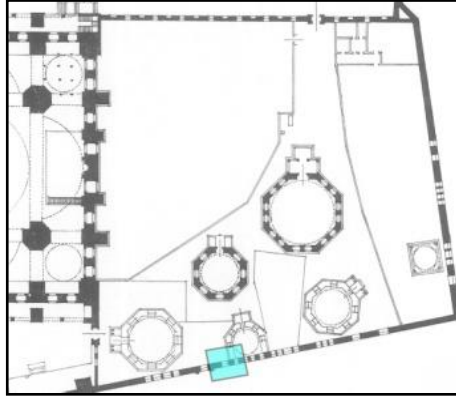
⁵ Develioğlu Osmanlıca-Türkçe lughatına göre tercüme edilmiştir (Develioğlu, 1982).

Resim 21 Çeşmeden Detay (Aykuflu, 2014)

3.2.8 Gevher Sultan Sebili

Şekil 14 Hazirede Gevher Sultan Sebili'nin Konumu

Şehzade Camii'nde hazire duvarı pencerelerinde su yapılarına yer verilmesinin bir örneği de Gevher Sultan Sebili'nde görülmektedir. Şehzade Mezarlığı Çeşmeleri'nin sağındaki pencerenin içine, duvar kalınlık yüzeyine gelecek şekilde karşılıklı iki küçük sebil yerleştirilmiştir. Sebil 1694 yılında ölen Sultan İbrahim'in kızı Gevher Sultan'ın Türbesi bitişiğinde bulunması ile Gevher Sultan ile ilişkilendirilmiştir (Orman, 2000).

156cm. boyunda, 86cm. genişliğindeki pencerenin içine iki yan yüzeyler boyunca yerleştirilmiş bu sebillerin aynası 40cm. genişliğindedir. Her bir sebilin kemerinin iç tarafı yarım daire içine alınmış istiridye kabuğu görümlü bir kabara ile bezenmiştir. Kemerin altında kalan ayna kısmı yaklaşık 5cm.lik bir niş içine alınmıştır. Ayna taşının üst tarafında kitabeye benzeyen dikdörtgen bir çerçeve

bulunmaktadır. İçinde herhangi bir yazı bulunmayan bu kısmın altında sivri kemerli çerçevesi içine alınmış lüle yerleri seçilmektedir.

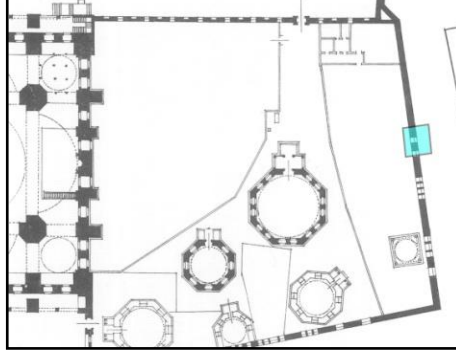
Resim 22 Gevher Sultan Sebili'nin Olduğu Pencere (Aykutlu, 2014)

Resim 23 Hazire Penceresi İçinde Gevher Sultan Sebili (Aykutlu, 2014)

Bugün yerinde olmayan lülelerinin üzerinde birer çiçek motifi bulunmaktadır. Alt kısımda yer alan pencere eşiği kurna vazifesi görerek, ortasında bir delik açılmıştır. Hazire duvarı penceresindeki suyu akmayan bu sebil işlek bir güzergah üzerinde olmasının da etkisiyle çok kirli ve harap durumdadır.

3.2.9 Safiye Hanım Sultan Sebili

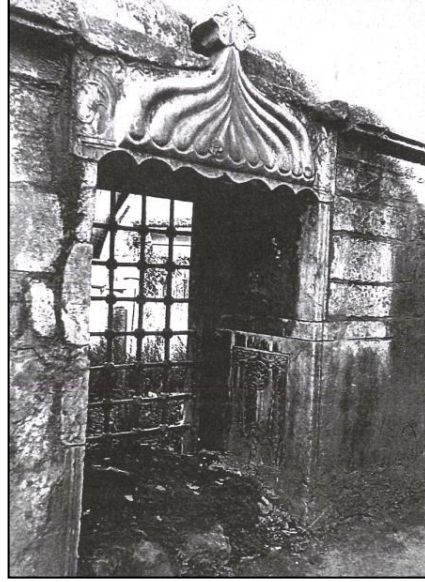
Şekil 15 Hazirede Safiye Hanım Sultan Sebili'nin Konumu

Şehzade Camii'nin Dede Efendi Sokağı'na bakan güney hazire duvarı üzerinde avlu kapısına yakın olan pencerelerden birinin iç kısmında cadde tarafında bulunan Gevher Sultan Sebili'ne benzer bir sebil bulunmaktadır. Bu sebilin 1682 yılında ölen ve bu pencere yakınına gömülen Safiye Hanım Sultan ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Sebil penceresinin sokağa bakan yüzünde 1998 yılında çalınana dek 17.yy yapısı bir palmetle taçlandırılmış ve istiridye kabuğu şeklinde işlenmiş mermer bir alınlık bulunmaktaydı (Orman, 2000).

Resim 24 Safiye Hanım Sultan Sebili ve Sebil Aynasından Detay (Aykutlu, 2014)

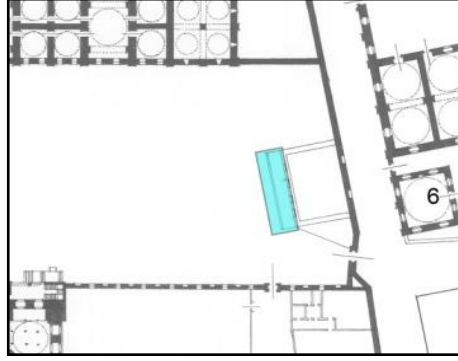
Zeminden pencerenin yarısına kadar yükselen mermer aynalı bu sebil pencere içinde sağ taraftadır. Avlu duvarındaki diğer pencerelerden farklı olarak lokma demirli parmaklıkları yoldan geçenlerin çeşmeden rahatça su içmesine olanak verecek şekilde iç kısma koyulmuştur. Teknesi duvara dahil edilmiş, sağır kemerli ayna kısmı servi motifleri ile süslenmiştir (Orman, 2000). Kemer ortasında içiçe geçmiş bir çiçek motifi bulunmaktadır. 40cm. genişliğindeki aynasındaki üç delik günümüzde yerinde olmayan lülerine işaret etmektedir. Alt kısımda yer alan bitkisel motifler hemen hemen yok olmuştur. Bugün bakımsızlıktan harap durumdaki suyu akmayan bu sebil su mimarimizin ender rastlanan bir ögesi olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Resim 25 Safiye Hanım Sultan Sebili, 1970 (Orman, 2000)

3.2.10 Şehzade Camii Dördüz Çeşmeler

Şehzade Camii avlusundaki dördüz çeşmeler tek yüzlü ve birbirinin aynı olan dört çeşmeden oluşmaktadır. Arka yüzünde yangın deposu bulunan çeşme kesme taştan yapılmıştır. Cephesinin boyu 11.83m., eni 3.09m.dir. Birbirine eş dört yuvarlak kemerlerin herbirinin eni 152cm., boyu 177cm.dir. Sağ ve soladan iki basamakla zemin seviyesinden aşağı inşa edilen çeşmenin mimarisi oldukça sadedir. Cephesinde herhangi bir bezemeye rastlanılmamaktadır. Bugün suyu akmamaktadır.

Şekil 16 Şehzade Camii Avlusunda Dördüz Çeşmeler'in Konumu

Resim 26 Şehzade Camii, Dördüz Çeşmeler (Aykutlu, 2014)

3.2.11 Yangın (Su) Deposu

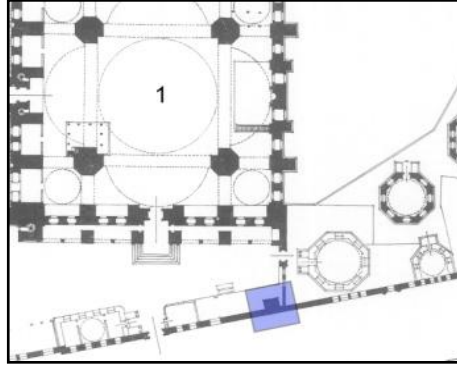

Şekil 17 Şehzade Camii Avlusunda Yangın (Su) Deposunun Konumu

Dördüz çeşmelerin arkasında bir su deposu bulunmaktadır. Su deposunun yangın için su rezervi amacıyla yapıldığı itfaiye kayıtlarından anlaşılmaktadır(İstanbul Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü Su Rehberi, 1960). Su deposu 9.2m. boyunda, 11.83m. eninde ve 2.6m. yüksekliğindedir. Üzerinde iki kare kapak bulunmaktadır.

3.2.12 Suterazisi 1

Romalılar döneminden beri İstanbul'da birçok suterazisi inşa edilmiştir. Bunlardan biri olan Şehzade Camii avlusundaki suterazisi günümüze iyi durumda ulaşabilmiş nadir örneklerden biridir (Çeçen, 1994). Söz konusu yapı Halkalı Sularının on altı alt kolundan biri olan Nuruosmaniye su tesislerinin bir parçasıdır. Nuruosmaniye suyolları 1755 yılında, Sultan III. Osman zamanında Nuruosmaniye Camii'ne su sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. (Çeçen, 1992).

Şekil 18 Şehzade Camii Avlusunda Suterazisi 1 Konumu

Şehzade Camii'nin batı yönünde, hazireye girmeden avlu duvarına bitişik olarak inşa edilmiş bu suterazisi 13.24m. yüksekliğindedir. 2.5mx2.5m.boyutlarında kare bir kaide üzerine oturmaktadır. Kaide üzerinde yükselen gövdesinin cepheleri yuvarlatılmış ve dört köşesi sütuncelerle tamamlanmıştır. Gövdesi yukarıya doğru incelerek gövde çapı en üstte 1.8m'ye düşmektedir.

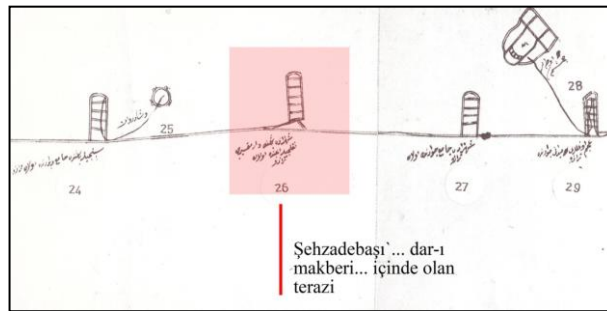
İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'ndeki 1748-55 tarihli Nuruosmaniye-Ayvalıdere suyolu haritasında “Şehzadebaşı`....dar-ı makberi ..... içinde olan terazi” şeklinde bir ibare geçmektedir (Çeçen, 1991). Bu ibare ile Şehzade Cami haziresi içindeki suterazisinin yeri gösterilmiştir (Şekil 19).

Şehzadebaşı'ndaki suterazisinde Laleli ve Mahmutpaşa suyollarından gelen bir kol ikiye ayrılarak bunlardan bir kol Laleli Camii ile imaretine ve hayratına, diğer bir kol da Mahmutpaşa Camii ve hayratına dağılmaktadır (Çeçen, 1989).

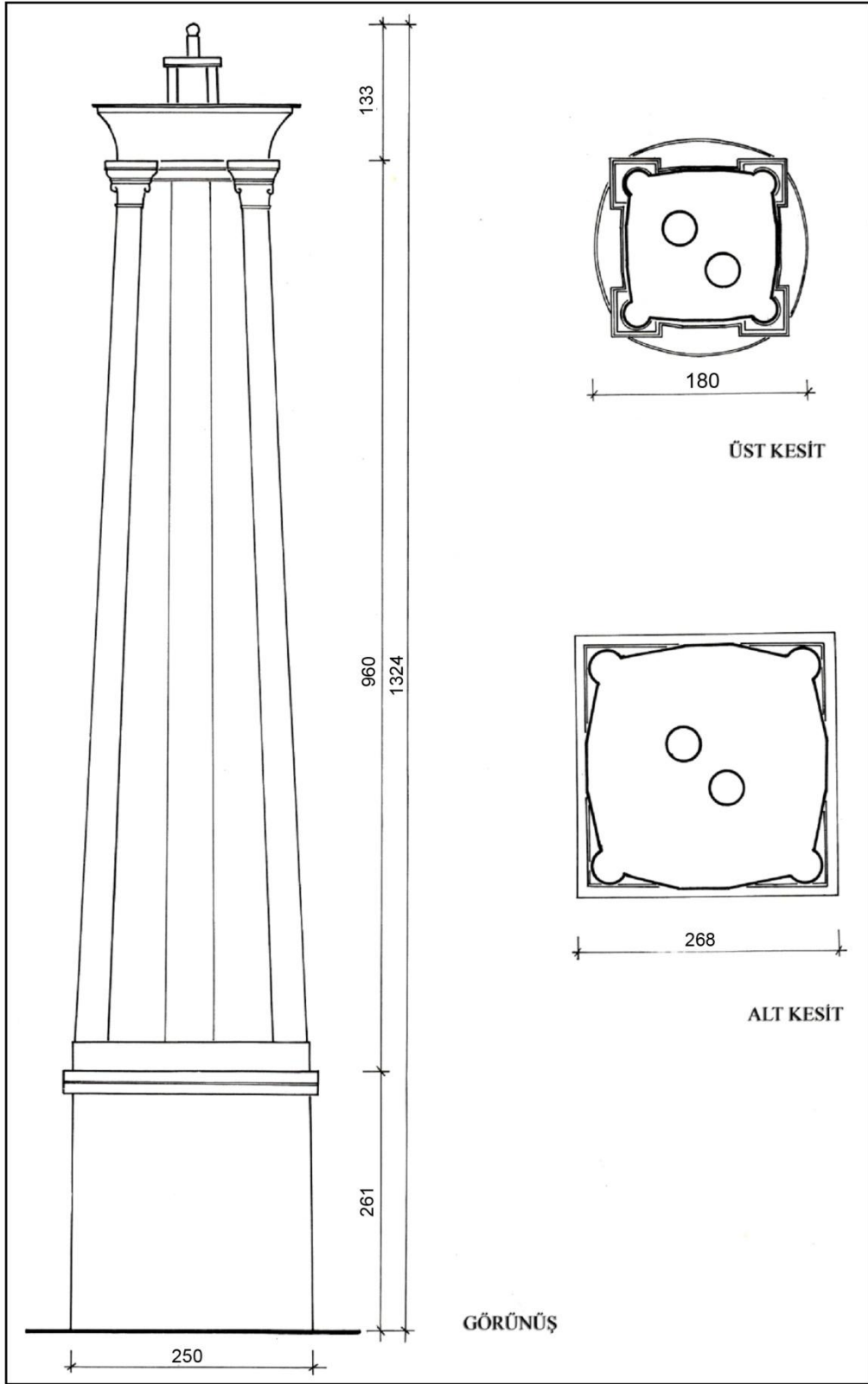
Bugün fonksiyonunu eda etmeyen bu suterazisi kuşlara barınak olmakta ve Osmanlı dönemi su dağıtım teknolojisinin bir hatırası olarak Şehzade Camii'nde belirmektedir.

Resim 27 Suterazisi 1 (Aykutlu, 2014)

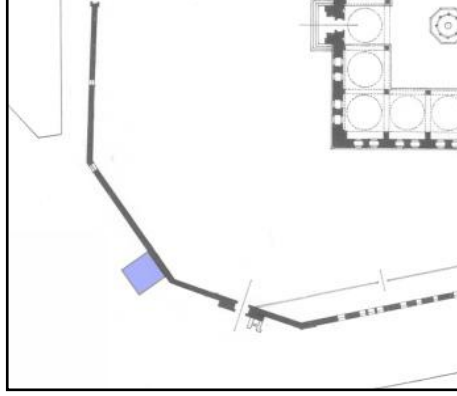
Şekil 19 Nuruosmaniye-Ayvalıdere Suyolu Haritası, İ.V.B.M. (Çeçen'den İsl.)

Şekil 20 Şehzade Camii Avlusunda Suterazi 1, Plan ve Kesitler (Çeçen, 1999)

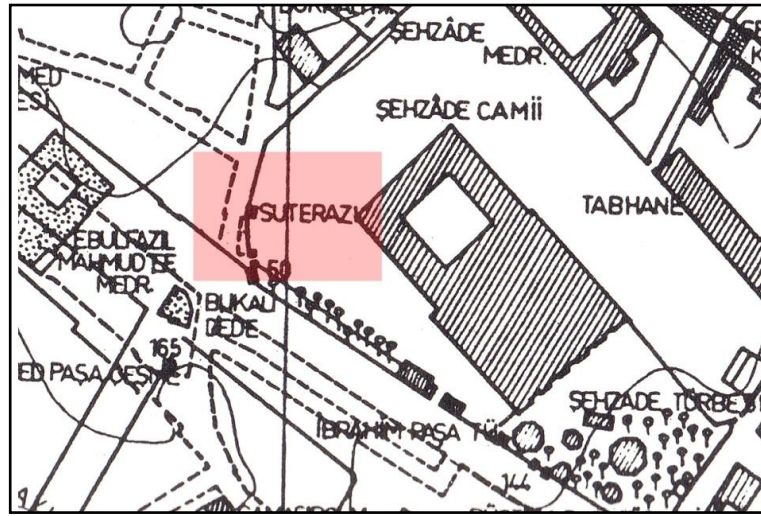

3.2.13 Suterazisi 2

Şekil 21 Şehzade Camii Avlu Duvarına Bitişik Suterazisi 2

Şehzade Camii'nin kuzeyinde avlu duvarına dıştan bitişik 16.yy'a ait olduğu zannedilen bir suterazisi bulunmaktadır. İki sıra tuğla ve bir sıra taş örgüsünden meydana gelen yapı yukarı doğru incelererek piramidal bir form almaktadır. İki cephesinin ortasında dikey bir şekilde gövdesi boyunca devam eden yivler bulunmaktadır. Suterazisi yaklaşık olarak 7.5m. yüksekindedir. Zemine oturduğu yerde eni 175cm., genişliği 180cm. olduğundan hemen hemen kare bir plana sahiptir. Bir süre önce gövdesi içinden büyüyen bir ağaçla perdelenmiş ve harap bir vaziyetteyken, bugün temizlenerek gün ışığına çıkarılmıştır. Bu suterazisi Müller-Wiener'in 17.yy başına kadar İstanbul'daki tarihi eserleri konu aldığı kitabındaki bir haritada avlu duvarının içinde gösterilmiştir (Şekil 22).

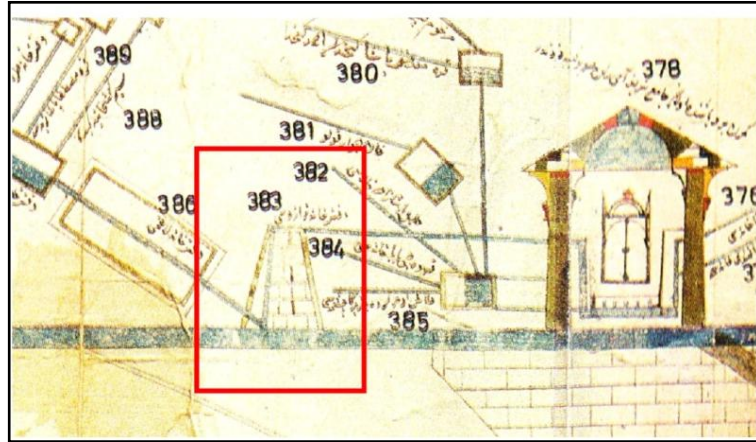

Şekil 22 Şehzade Camii Yakınında Suterazisi 2 (Müller-Wiener, 2001)

Resim 28 Suterazisi 2(Aykutlu, 2014)

Söz konusu suterazisinin Türk İslam Eserleri Müzesi`ndeki Süleymaniye suyu haritasında “*Defterhane terazüsü*” olarak belirtilen su terazisi olma ihtimali vardır (Şekil 23).

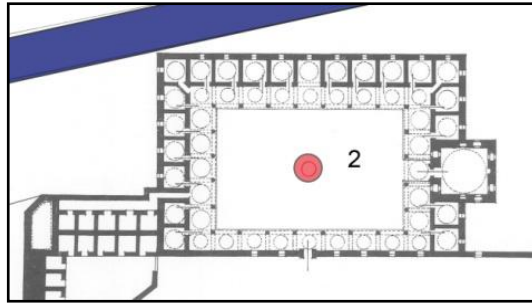
Şekil 23 Süleymaniye Suyolları Haritası, Defterhane Terazisi (Çeçen`den İsl.)

Ayrıca Nuruosmaniye-Ayvalıdere suyolu haritasında Şehzade Camii haziresi içindeki suterazisinden sonra “Şehzade Camii civarında olan terazi” şeklindeki ibare ile öncekine göre daha kısa çizilmiş yapının bu suterazisine işaret ettiği düşünülmektedir.

3.3. Medrese

Şehzade Külliyesi medresesi klasik dönem Osmanlı medreselerine güzel bir örnektir. 1546 tarihinde caminin kuzeydoğu tarafına inşa edilmiştir. Plan şeması olarak klasik medrese çizgisini takip ederek dikdörtgen bir avlu ve revakları gerisindeki talebe odaları ile bir dersane ve helalardan oluşmaktadır. Güney tarafına yerleştirilen dersane dışa çıkıntı yapmıştır (Aslanapa, 1988). Medreseye cami dış avlusundan anıtsal bir kapı ile girilmektedir. Bu girişin tam karşısında eyvan şeklinde bir açıklık vardır. Camide görülen iki renkli taş işçiliği ve zambak motifli saçak frizi burada da görülmektedir. Camiden ve medreseden girişi olan helalar medresenin kuzeyinde bulunmaktadır (Ahunbay, 1988). Medresenin kuzey tarafındaki revaklarının zemininde kapaklar bulunmaktadır. Bu kapaklardan zemin altındaki insan geçebilecek genişlikteki galeriler görülmektedir. Söz konusu galerilerin medresenin zemin altı havalandırması veya su sistemi ile ilgili olduğu sanılmaktadır.

3.3.1 Medrese Şadırvanı

Şekil 24 Şehzade Medresesinde Şadırvan'ın Konumu

Medresenin avlusunun ortasında çokgen planlı ve piramidal külahlı kümbet biçiminde bir şadırvan vardır (Aslanapa, 1988). Bu şadırvan Mimar Sinan'ın geleneksel biçimleri farklı yorumlarla tekrarlamasına bir örnektir. Yılmaz Önge'nin şadırvan mimarisine dair yaptığı sınıflandırmaya göre hazneleri veya fıskiyeli

göbekleri değişik biçimlerde yapılmış abdest şadırvanlarından kapalı hazneli şadırvanlar grubuna dahildir (Önge, 1988b). Şadırvan zeminde bir kenarı 245cm.lik kareye yerleşen profilli bir kaide silmesi üzerinde onikigen planlı bir hazneye sahiptir. Haznenin her yüzünde sivri kemerli ayna vardır. Profilli saçığının üzerine tepe noktası yerden 387cm. olan piramidal külâhı oturmaktadır. Kemerli aynalara birer atlayarak altı adet musluk yerleştirilmiştir. Şadırvan haznesi ve külâhıyla tamamen taştan inşa edilmiştir (EK-C).

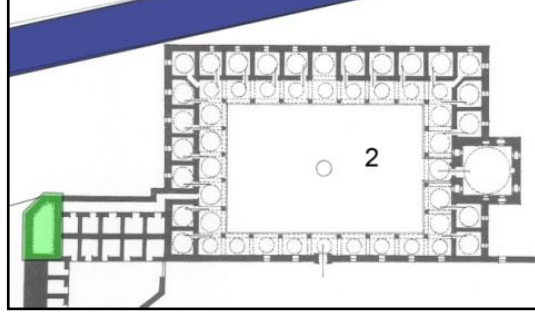
Resim 29 Şehzade Medresesi Şadırvan (Aykutlu, 2014)

Şehzade medresesi avlusunda şadırvanın güney tarafında bir kuyu bulunmaktadır. Kuyunun içi kaba yönu taş örgülüdür. Medresenin restorasyon çalışması kapsamında bu kuyunun bağlantılı olduğu bir sarnıç tespit edilmemiştir.

Resim 30 Medrese Avlusunda Kuyu (Aykutlu, 2014)

3.3.2 Medrese Su Haznesi

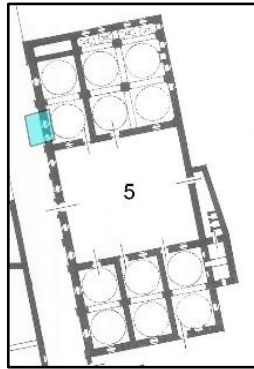
Şekil 25 Şehzade Medresesi'nde Su Haznesi'nin Konumu

Şehzade Medresesi'ne kuzeybatı köşesinden bitişik olan helalar kısmının arkasında tonozlu bir su haznesi yapısı bulunmaktadır. Üzerinde kapağı bulunan su haznesinin içi bugün harap vaziyettedir.

3.4. İmaret

Şehzade Külliyesi imareti caminin güney yönündeki Dede Efendi Sokağı'nın karşı tarafında inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlıdır. Girişi dikdörtgen ve revaksız bir avluya açılmaktadır. Mekanlar avlunun doğu ve batısında yer almaktadır. Girişin tam karşısında güney yönünde helalara geçiş verilmiştir. Batı tarafındaki birbirleriyle bağlantısız üç bölümlü mekanın ikisi erzak deposu, en arkada kalan ise mutfak veya görevli mekanıdır. Doğu tarafında yemekhane ve büyük mutfak yer almaktadır. Tüm mekanlara avludan giriş yapılmaktadır. (Tanman, 1988).

3.4.1 İmaret Çeşmesi

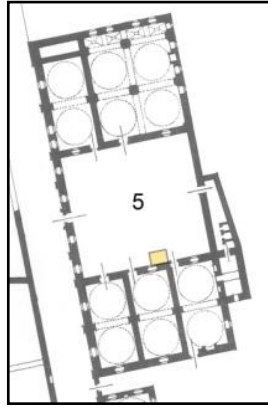
Şekil 26 Şehzade İmaret Duvarında Çeşmenin Konumu

Şehzade Külliyesi İmareti'nin Dede Efendi Sokağı'na bakan cephesine tek yüzlü bir duvar çeşmesi yerleştirilmiştir. Çeşmenin üst tarafında kitabe kısmı yer almaktadır. Dört mısradan oluştuğu anlaşılan kitabesi silinmiş, çeşmenin kemer, ayna gibi öğeleri ve süslemeleri günümüze ulaşamamıştır.

Resim 31 İmare Çeşmesi (Aykutlu, 2014)

3.4.2 İmare Taş Tekne 1

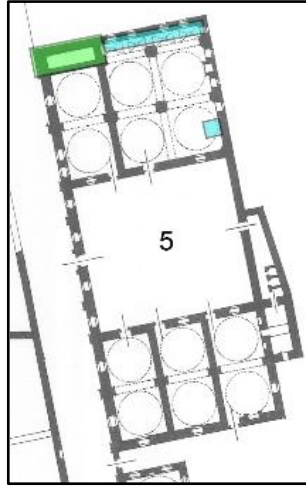
Şekil 27 İmare Avlusunda Taş Tekne 1'in Konumu

İmaretin avlusunda batı yönündeki revakların altında, duvara bitişik olarak bir su teknesi görülmektedir. Mermerden oyularak yapılmış yekpare bir teknedir. İç oyuntusu ve formu bu teknenin bir vaftiz teknesi olabileceğini düşündürmektedir. Yerden bir kaide ile yükseltilen teknenin eni 71cm., boyu 145cm. ve yüksekliği 55cm.dir. İmarete sonradan konulduğu sanılmaktadır.

Resim 32 İmaret Avlusunda TaşTekne 1 (Aykutlu, 2014)

3.4.3 İmaret Su Haznesi ve Sıra Musluklar

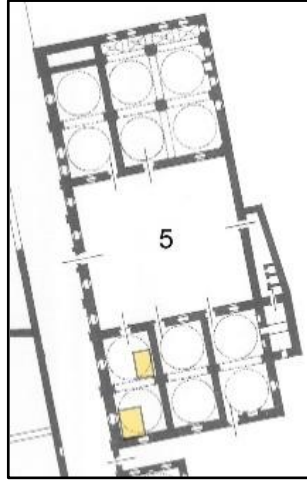
Şekil 28 İmaretde Su Haznesi ve Sıra Muslukların Konumu

İmaretin yemekhane bölümünün arkasında bir su haznesi vardır. Uzun dikdörtgen planlı bu haznenin duvarlarından birinin üst kısmında içerideki suyu havalandırmaya yarayan bir açıklık bulunmaktadır. Su haznesinden büyük mutfağa su bağlantısı yapılmıştır. Su mutfağın hazneye bitişik duvarının yüksekçe bir yerine konulan küçük bir tekneye gelmekte, buradan da sıra musluklarına verilmektedir.

Resim 33 İmaret Sıra Musluklar (Aykutlu, 2014)

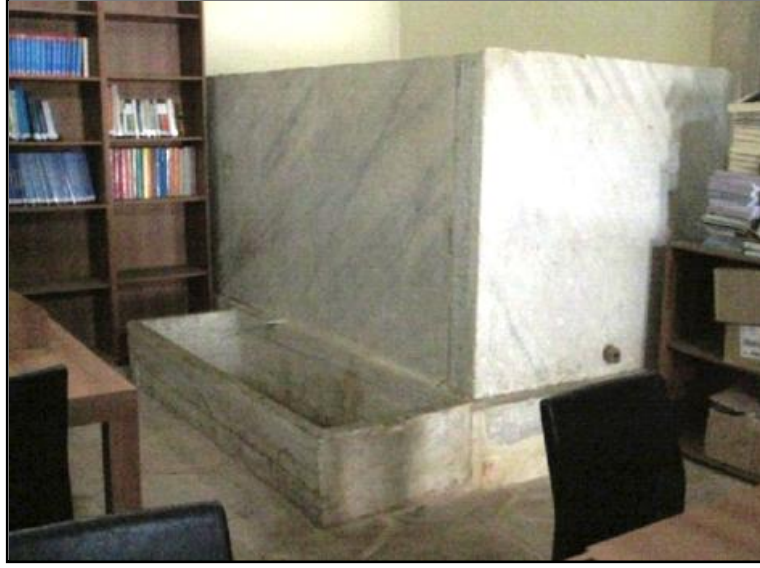
3.4.4 İmaret Taş Tekne 2

Şekil 29 İmaret Odasında Taş Tekne 2 ve 3'ün Konumu

Şehzade İmaretî'nin bugün kütüphane olarak kullanılan sağdaki ilk odası içinde iki adet taş tekne bulunmaktadır. Bu iki tekneden biri arka tarafta sağ duvara dayanmış olarak durmaktadır. Diğer tekneye göre daha yeni olan bu mermer teknenin alt kısmına musluklar takılarak su için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Resim 34 İmaret Taş Tekne 2 (Aykutlu, 2014)

3.4.5 İmaret Taş Tekne 3

İmaretin bugün kütüphane olarak kullanılan odasında girişe yakın ve sol tarafta mermer bir tekne daha bulunmaktadır. Üzerindeki Grekçe yazılar Bizans dönemine ait bir mimari öge olabileceğini akla getirmektedir. Alt kısmına takılan musluklardan daha sonra su amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Üzerindeki çatlaklar ve kopmalar nedeniyle oldukça harap durumdadır.

Resim 35 İmaret Taş Tekne 3

Şehzade Külliyesi'nde su mimarisi araştırmasında külliye yapılarından cami, medrese ve imaretle toplam 20 adet su yapısı tespit edilmiş, bu yapıların çoğunluğunun (13 adet) cami avlusunda ve hazirede bulunduğu görülmüştür. Külliye'nin su mimarisini şadırvan, çeşme, sebil, su deposu, suterazisi ve taş tekne olarak 6 farklı tipoloji oluşturmaktadır. Şadırvan 2, çeşme 4, sebil 3, su deposu 3, suterazisi 2 ve taş tekne 6 adet olarak külliye'de bulunmaktadır (EK-D).

Şehzade Külliyesi 16.yy yapısı olmasına rağmen su mimarisini Bizans'tan 18.yy'a uzanan tarih aralığındaki su yapıları oluşturmaktadır. Bunlardan 6 adet 16.yy, 3 adet 17.yy, 4 adet 18.yy ve 2 adet Bizans dönemine ait su yapılarıdır. 17 ve 18.yy'da hazire kısmında inşa edilen sebil ve çeşmelerle Şehzade Külliyesi'nde su mimarisinin kapsamı genişlemiştir. Özellikle hazire pencereleri içine yerleştirilen küçük sebiller ender rastlanan bir mimari öge olarak dikkati çekmektedir.

4. SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ'NDE SU MİMARİSİ

Süleymaniye Külliyesi klasik Osmanlı çağı sanatının simgesi ve İstanbul silüetinde kent imgesini oluşturan öğelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Külliye yapıldığı dönem itibarıyla kentin her noktasından görülebilecek kadar yüksek bir tepeye konumlandırılmıştır. Süleymaniye Vakfiyesi'nde külliye inşasının nedenleri Kuran'dan bazı ayetler ile açıklanmıştır: “Siz sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcaıncaya kadar asla iyiliğe ermiş olmazsınız”⁶, “Allah'ın sana verdiğiinden harcaıyıp, ahiret evini ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi sen de ihsandan başkalarına ihsanda bulun”⁷ (Kürkçüoğlu, 1962)

Mimar Sinan tarafından inşa edilen Süleymaniye Külliyesi cami, medreseler, tabhane, imaret, bimarhane, kervansaray, hamam, mektep, oda ve dükkanlar gibi sosyal ve kültürel işlevli binalardan oluşmaktadır. Caminin dış avlusundaki hazirede de Kanuni Sultan Süleyman ile Hürrem Sultan'ın türbeleri ile darülkurra bulunmaktadır. Caminin cümle kapısı üzerindeki Arapça tarih kitabesinden anlaşıldığına göre inşaata 1550'de başlanıp 1557'de bitirilmiştir. (Öz, 1997)

Mimar Sinan Süleymaniye'de külliye yapılarını birkaç aks üzerinde sıralamıştır. Caminin doğu ve batısındaki iki aks üzerinde medreseler sıralanırken, kuzeyindeki bir aksta ise sosyal yönü daha ağır basan tabhane, imaret ve darüşşifa yapılarını konumlandırmıştır. Darülhadis ise caminin kible yönünde uzanmaktadır. Arazinin eğiminden dolayı bu yapılar genellikle iki katlı inşa edilmiştir. Batıdaki medreselerin altında Tiryaki Çarşısı dükkanları sıralanırken, tabhane, imaret ve darüşşifa altına ahır ve depo mekanları yerleştirilmiştir (Cantay G. G., 1988).

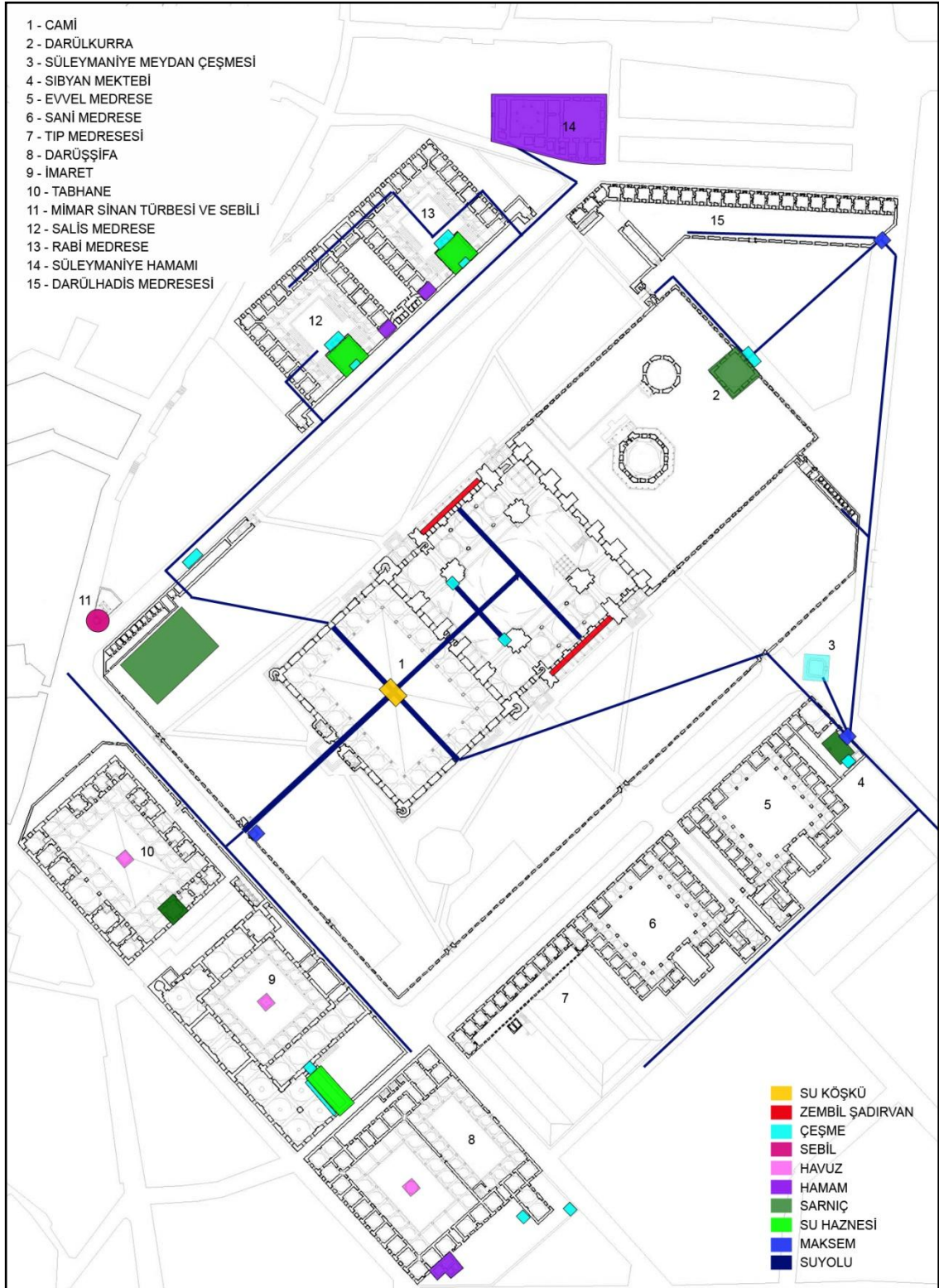
4.1. Süleymaniye Külliyesi'nde Suyun Dağılımı

Bir külliye inşaatında en önemli altyapı sorunu sudur. Bu nedenle Süleymaniye Külliyesi inşaatı ile birlikte külliye için gereken suyu sağlamak üzere Kanuni Sultan Süleyman Mimar Sinan'a Süleymaniye Suyollarını inşa ettirmiş, yapı temelden

---

⁶ Ali-i İmran Suresi/92

⁷ Dehr Suresi/8

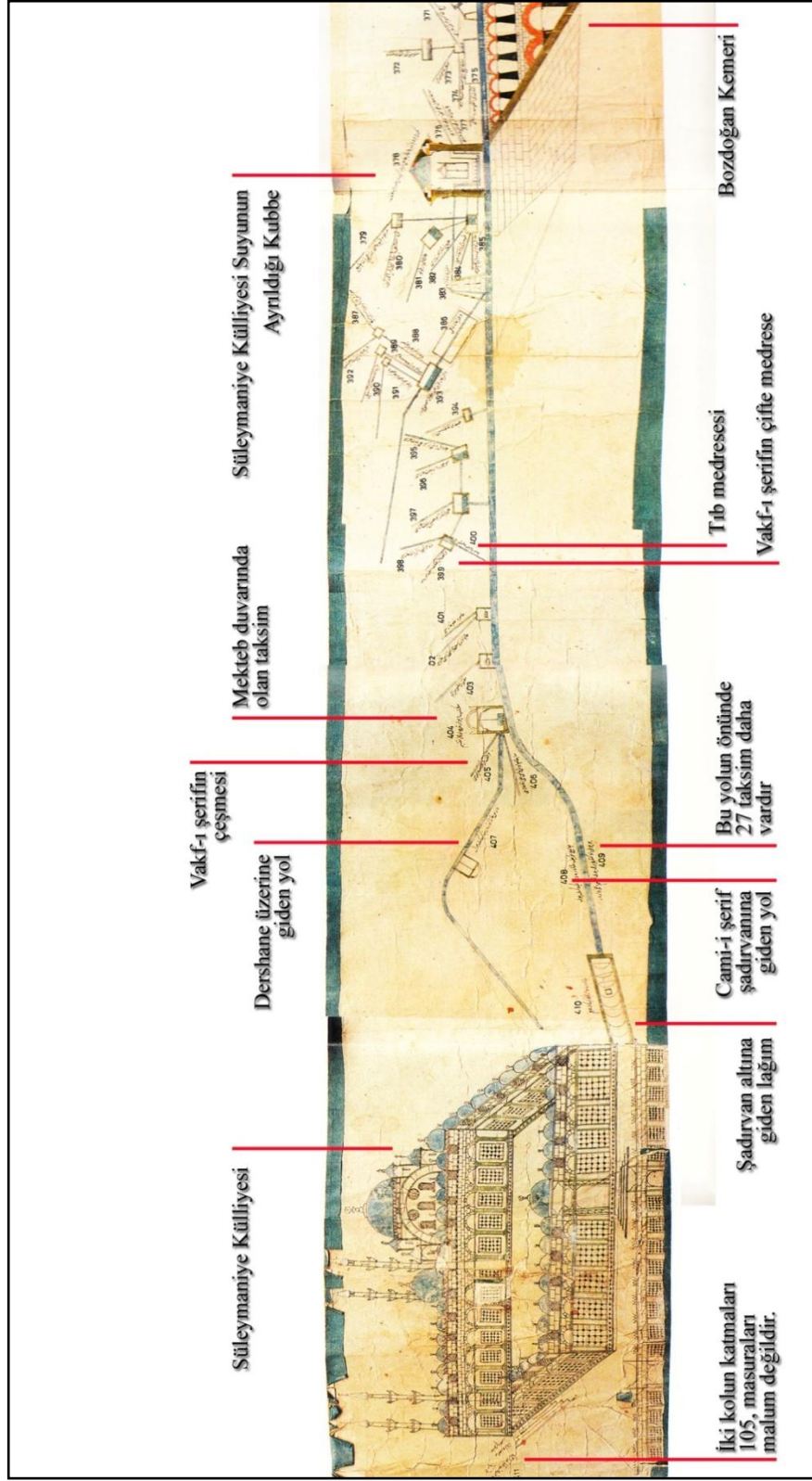

Şekil 30 Süleymaniye Külliyesi Su Yapıları, Necipoğlu'ndan İşl. (Aykutlu, 2014)

çıkmadan su kanalları döşenmiştir (Kuban, 1997). Süleymaniye Suyolları kemer, kubbe, maslaklar, taş lağım ve künk şebekesi gibi elemanlardan oluşarak Süleymaniye Külliyesi için gereken suyu temin etmiştir (Cantay T. , 1989). Yaklaşık yüz yıldan beri ise suyu akmamaktadır (Çeçen, 1986). Hamam ve çeşme, inşaatta çalışan işçilerin ihtiyaçları için külliye'nin diğer yapılarından önce yapılmıştır.

İbrahim Hakkı Konyalı 1948 yılında yayınladığı eserinde Süleymaniye Külliyesi'ndeki su sistemi ile ilgili bazı bilgiler vermektedir. Konyalı, yer altında birtakım yollar kazılıp üzerlerinde birtakım kemerler yapıldığını, bu kemerli yolların caminin içinden dışarıya, Süleymaniye'nin bütün yan yapılarına su dağıtan su depolarına gittiğini ifade etmektedir. Ayrıca Mimar Sinan'ın bu suyollarını Süleymaniye Cami'nin altından geçirerek caminin içinde devamlı hoş ve güzel bir hava sağladığını söylemektedir. Caminin tabanının orta kısmında yer alan bu yollar üzerinde tahtadan kapaklar konularak aşağıdan gelen hava aracılığı ile caminin yaz mevsiminde devamlı serin ve kış mevsiminde sıcak olmasını sağlamıştır (Konyalı, 1948).

18.yy'ın ikinci yarısı tarihli Süleymaniye suyolları haritası Süleymaniye Külliyesi'ne suyun ne şekilde iletildiğini gösteren önemli bir kaynaktır (Şekil 31). Haritaya göre su, şehre Edirnekapı'dan girip buradan Fatih Camii avlusuna varmaktadır. Daha sonra, Bozdoğan (Valens) Kemerü üzerinden geçmekte ve kemerin sonunda gösterilen bir kubbeye varmaktadır. Buradan Süleymaniye Külliyesi için suyun ayrıldığı "*Kemerin boru başında olan cami-i şerife ayrılan su bu kubbedendir*" cümlesiyle ifade edilmiştir. Kubbeden çıkan su yolu Süleymaniye Külliyesi'nde ilk olarak "*vakf-ı şerifin çifte medrese*" şeklinde ifade edilen Evvel ve Sani Medreseleri'ne, daha sonra Tıp Medresesi'ne su vermektedir. Buradan üç konuta su verildikten sonra su yolu haritada "*mekteb duvarında olan taksim*" şeklinde belirtilen Sıbyan Mektebi avlusunun duvarı dibindeki yaklaşık 1m. genişliğindeki seddin içinden geçerek Sıbyan Mektebi duvarı üzerindeki makseme gelmektedir. Tüm külliye'ye su bu maksemden dağılmaktadır. Sıbyan Mektebi avlusunda ayrıca bir sarnıç da vardır. Sarnıçın ağız kısmında künk bulunmaktadır. Bu künkün sarnıca

Şekil 31 Süleymaniye Suyolları Haritası'ndan Kesit (Çeçen'den İşlenerek)

su girişi ya da fazla suyu taşıma amaçlı konulduğu düşünülmektedir. Haritada su yolu Sıbyan Mektebi avlusundaki maksemden dört kola ayrılmaktadır:

- Birinci kol “*vakf-ı şerifin çeşmesi*” ifadesiyle Süleymaniye Meydan Çeşmesi`ne,
- İkinci kol “dershane üzerine giden yol” şeklinde ifade edilen caminin güneyindeki helalar üzerinden Darülhadis Medresesi`ne,
- Üçüncü yol Sabika Çavuşbaşı Ali Ağa`nın hanesine,
- Dördüncü kol “*cami-i şerif şadırvanına giden yol*” şeklinde ifade edilen caminin su köşküne ve buradan külliyeinin diğer yapılarına ayrılmaktadır.

Dördüncü kol için suyolları haritasında “*bu yolun üzerinde 27 taksim daha vardır*” yazılıdır. Söz konusu taksimlerin bir kısmı meydan çeşmesinin karşısındaki duvarda ve yakınındadır. Bu kol üzerinden külliyeinin diğer yapılarına suyun verildiği anlaşılmaktadır.

Sıbyan Mektebi avlusu duvarındaki maksemden ayrıca mektebin kendisine de bir bağlantı vardır. Bu maksemde üç lüle ve bu lülelerin döküldüğü yere düşey bir künk boru yerleştirilmiştir. 13cm çapındaki bu künk borunun yapılan hesaplamalarla külliyeinin tümü için gerekli suyu geçirecek boyutta olduğu bulgulanmıştır. Maksemden bu künk yoluyla çıkan suyun iç avludaki su köşküne ve buradan da külliyeinin diğer birimlerine gittiği anlaşılmaktadır.

Suyolları haritasında Darülhadis`e giden ikinci kol üzerinde bir maksem olduğu belirtilmiştir. Çeçen bu maksemnin caminin güney duvarına bitişik yapılan helalara giden suyun maksemi olmasının mümkün olduğunu ve bu maksemnin sularından darülkurradan doğuya ve güneye giden iki kolun beslenebileceğini ifade etmiştir (Çeçen, 1986). Arazide yapılan gözlemlerde Darülhadis Medresesi`nin güney cephesi olan açılı duvarda yerden yaklaşık 1m. yükseklikte Sıbyan Mektebi duvarındaki maksemdekine benzer pencere açıklığı gibi bir niş tespit edilmiştir. Bu nişin sıbyan mektebindeki maksem gibi önceden bir kapağının olduğu anlaşılmaktadır. İçine bakıldığında biri büyük, diğeri küçük iki boru ağzı göze

çarpmaktadır. Burasının Süleymaniye suyolları haritasında “*darshaneye giden yol*” üzerinde gösterilen maksem olması mümkündür.

Sıbyan Mektebi'ndeki maksemden Süleymaniye Meydan Çeşmesi'ne giden kol çeşmenin mektebe en yakın köşesine gitmektedir. İkinci kol güney duvarındaki helalara su verdikten sonra Darülhadis'e ulaşmaktadır.

Dördüncü kol önce cami avlusuna girmekte, daha sonra iç avlunun batı kapısı yakınındaki bir rögardan geçerek su köşküne gitmektedir. Su, tesisin tavanındaki deliklerden aşağıdaki havuza dökülmektedir. Bu havuzdan cami içine, abdest musluklarına, imarete, tabhaneye, doğu tarafındaki medreselere ve hamama dağılım olmaktadır. Su köşkünden aşağı giden bir galeri vardır. Dağılım olduktan sonra bu galeriden suyun fazlası sarnıçlara ve dışarıya akmaktadır.

Resim36 Cami İçindeki Kapak ve Zemin Altındaki Galeriler (Aykutlu, 2014)

Avludaki su köşkünden gelen su cümle kapısının altından cami içine girmektedir. Buradan devam eden bir galeri kuzey taraftaki fil ayaklarının orta noktasında üçe ayrılmaktadır. Caminin içinde bu noktada galerilere girişe imkan veren bir kapak bulunmaktadır (Resim 36). Buradan sağ ve sola yönelen kollar fil ayakları altındaki çeşmelere su vermektedir. Kible yönüne giden üçüncü kol ise caminin orta noktasından ikiye ayrılarak caminin doğu ve batı cephelerindeki abdest musluklarına su iletimi sağlamaktadır.

Su köşkünden gelip, camiye giren galeri 62cm. eninde 136cm. yüksekliğindedir. Bu galerinin sağ tarafında 31cm. eninde 60cm. yüksekliğinde bir set yapılmıştır. Setin

içinden suyu ileten 13cm. çapında künk boru geçmektedir. Cami içine giren galerinin boyutları kuzeydeki fil ayakları altındaki çeşmeler için ayrılan kollarından sonra kible istikametinde biraz daha büyüyerek, 68cm. enine, 139cm. yüksekliğine ulaşmıştır. Bu galerilerin içinde olan bir set içindeki künk borudan abdest musluklarına su iletimi yapılmaktadır.

Tesisin zemininden çıkan başka bir galeri dik bir açıyla doğuya yönelerek iç avlu bitiminde sona ermektedir. 80cm. eninde, 174cm. yüksekliğinde olan bu galerinin sağ ve solunda künk borular vardır. Buradan sonra arazi meylinde dolayı galeri ayrı bir kola bağlanmaktadır. Nilgün Olgun 2007-2010 restorasyonu esnasında bu kolun solunda, caminin doğu tarafındaki helaların önünde bir sarnıç tespit etmiştir. Bu koldan sarnıça bağlantı olması muhtemeldir. Kol dış avlunun doğu kapısından çıktıktan sonra sağa yönelerek Salis ve Rabi Medreseleri ile hamama su vermektedir.

Su köşkünden çıkan diğer bir galeri ise kuzeye gitmektedir. Çeçen`in külliyedeki su dağılımını gösteren şemasında suyolu dış avlu kuzey kapısından dik bir açıyla sadece batıya yönelmektedir. Olgun 2007-2010 restorasyonu esnasında bu kapının solunda bir maksem tespit edildiğini ve bu noktadan sonra suyolunun doğuya ve batıya olmak üzere iki kola ayrıldığını söylemektedir. İç avludan çıkan galerinin boyutları 80cmx174cm.dir. İç avludan geçtikten sonra galerinin üstü tuğla kemer bir tonoz ile örtülmekte ve yüksekliği 60cm`e düşmektedir. Galeri zemininin sol tarafında 35cm.lik bir set ve setin içinden geçen künk bulunmaktadır. Galerinin sağ ve sol yan duvarlarında fonksiyonu belirlenemeyen sekiz adet delik tespit edilmiştir. Bu galeriden tabhane, imaret ve darüşşifa yapılarına su iletimi yapıldığı anlaşılmaktadır.

Sıbyan Mektebi`ndeki maksemden gelerek iç avlu batı kapısından su köşküne giren galerinin boyutları su köşkünden kuzeye ve doğuya giden galerilerin boyutları gibidir. Galeri boyutları su köşkünden avlu kapısına doğru küçülmekte ve üstü tonozlu bir yapı halini almaktadır. Galerinin sol tarafında eni 40cm. yüksekliği 60cm. olan set bulunmaktadır. Setin içinden 21cm.lik ana besleme künkü geçmektedir.

Su köşkünün altında ve tüm bu galerilerin kesişme yeri olan 2m.lik bölümün bir tarafında 21cm.lik ana besleme künkü, diğer tarafında 13cm.lik dağıtma künkü bulunmaktadır. Bu aynı zamanda külliyeinin birçok noktasına suyun buradan dağıtıldığına işaret etmektedir.

Su köşkünün altındaki galeriler külliyeeye temiz su sağlama işlevi yanında cami temellerinin drenajı olma işlevine de sahiptirler. İç avluya yağın yağmur suları ortadaki su köşkü etrafında toplanmakta ve avlunun mermer zemini üzerindeki deliklerden galerilere akmaktadır. Buradan caminin kuzey yönüne giden galeri yoluyla dışarı atılmaktadır. Galerilerin zemini zamanla çamurla dolarak bazı bölgeleri bataklık haline gelmiştir. Su köşküden kuzeye devam eden galeri içinden bu galerinin dış avluya devam ettiği yerde bir rögarın olduğu gözlemlenmiştir, fakat yeri tam olarak tespit edilememiştir.

Resim37 İmaret Duvarında Suyolu ve Künk (Aykutlu, 2014)

Süleymaniye inşaat defterlerinde külliye temiz su sağlamak için üç tipte künk boru kullanıldığı yazmaktadır. Bu borular küçük (*tanesi 1.5 fülüsten*⁸), orta (*tanesi 3 fülüsten*) ve büyük (*tanesi 6 fülüsten*) olarak ifade edilmiştir Toplamda 300 ve 160 büyük, 364 ve 330 adet orta, 394 adet küçük boru ile 7 adet üç ağızlı dirsek satın alındığı kaydedilmiştir (Barkan, 1979). Künk borular çevresinde yalıtım amacıyla 2cm. kalınlıkta lökün tabakası kullanılmıştır. Sönmemiş kireç, pamuk, beziryağı ve keten yağı karışımından oluşan lökünden 113.6 ton yoğurulduğu kaydedilmiştir (Çelik, 2009). İmaretin batı beden duvarı üzerinde külliye temiz su iletimi için kullanılan künklerden görülmektedir.

Su köşkünde ve künklerde zaman içinde meydana gelen eskimeler ve buna bağlı olarak gelişen malzeme değişimi nedeniyle orijinalinde külliye su dağıtımının nasıl yapıldığı tam bilinmemektedir. Bununla ilgili bir kazı yapılmadan külliye su islaesinin tüm hatlarıyla anlaşılabilmesi mümkün görünmemektedir (Çeçen, 1986), (Çeçen, 1988a).

Süleymaniye Külliyesi'ne gelen su külliye binaları içinde çeşitli dönemlere ait 29 adet su yapısı ile insanların hizmetine sunulmuştur (EK-E).

4.2. Süleymaniye Camii

Külliye'nin merkezinde konumlanan Süleymaniye Camii İstanbul'da Ayasofya'dan sonra en büyük kubbe çapına sahip yapıdır. Merkezi kubbe kuzey-güney ekseninde iki yarım kubbe ile desteklenerek dört fil ayağı üzerine oturmuştur. Revaklı şadırvan avlusunun dört köşesinde dört minaresi bulunmaktadır. Kible duvarının arkasındaki hazirede Kanuni Sultan Süleyman ile hasekisi Hürrem Sultan'ın sekizgen planlı türbeleri bulunmaktadır (Aslanapa, 1993).

Cami içi döşeme seviyesinden başlayan pencereler ile çevreyle bütünleşmektedir. Bu pencereler duvar yüksekliğince tırmanarak, kubbelerde devam etmektedir. Duvar ve kubbelerde açılan çok sayıda pencere cami içine aydınlık ve ferah bir etki vermektedir. İç mekana yerleştirilen mahfil ve maksurelerde caminin geometrik

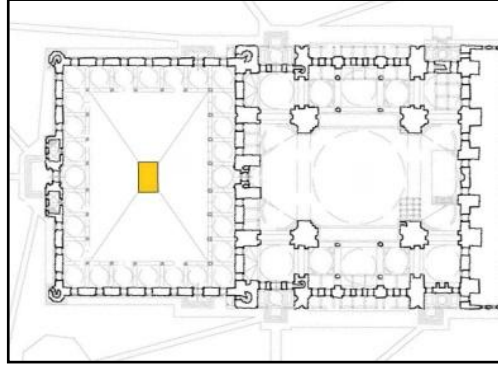
---

⁸ Fülüs: Pul, para, akçe (Develioğlu, 1982).

katılığını yumuşatmaktadır. Süsleme olarak Süleymaniye Camii sade bir süsleme programına sahiptir.

İç avlu tümüyle beyaz mermer döşelidir. Cami kare, iç avlu dikdörtgen bir plana sahiptir. Avlunun ortasındaki dikdörtgen su köşkü farklı mimarisi ve fonksiyonu ile ayırdedilmektedir. Avlunun dört köşesindeki minarelerden ikisi yüksek ve üç şerefeli, diğer ikisi daha alçak ve iki şerefelidir. İç avlunun cümle kapısı sıradışı bir mimariye sahiptir. Çok katlı bir yapı kurgusunda tasarlanan bu kapı Osmanlı mimarisi boyunca örneği olmayan bir uygulama olmuştur (Kuban, 1997).

4.2.1 Su Köşkü

Şekil 32 Süleymaniye Camii'nde Su Köşkü'nün Konumu

Süleymaniye Camii iç avlusundaki su köşkü Mimar Sinan'ın Türk mimarisine kazandırdığı yeniliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraki yıllarda benzerleri yapılan bu tesis örneği ilk kez Süleymaniye Camii'nde uygulanmıştır (Önge, 1983a). Şadırvan olarak bilinen bu yapı abdest almak için yapılmamıştır (Tokay, 1951). Nitekim Evliya Çelebi bu yapı ile ilgili gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Bu beyaz avlunun tam ortasında hayret edilecek bir havuz vardır. Görülmesi lazım, şaşılacak kadar güzel, dört köşeli bir havuzdur ama abdest havuzu değildir. Dört tarafı mermer kafeslidir. Cemaat onun hayat verici suyundan içerler. Üstü yassı kurşun örtülü alçak kubbedir. Tuhaftır ki başka havuzların suları aşağıdan yukarıya çıktığı için şadırvan denilmiştir. Bunun o nefis hayat veren suyu ise kubbeden

aşağıya doğru cennet çeşmesi gibi akar. Çok hoş görünüşlüdür. Dikkatle bakanlar hayran olurlar.” (Dağlı & Kahraman, 2013).

Resim 38 Süleymaniye Camii Avlusunda Su Köşkü (Aykutlu, 2014)

Tuhfetül Mi`marin`de Süleymaniye Külliyesi`nde “*enva-ı asar-ı cemile*” (çeşitli güzel eserler) meydana getirildiğinden bahiste, ilk olarak avludaki su köşküne değinilmiştir:

“Evvela şadrevan-ı sahnın akışı ulvi olup, tarzı has idüğünden gayri elhak sikaye (su dağıtmak) için dört köşesinde oluklar konulmuşdur ve abdest için cami-i şerifin iki canibinde olan koltuklarda on yedişer lüle çeşmeler akıdılıp, her biri bimedel düşmüşdür”(Meriç, 1965).

Süleymaniye Vakfıyesi`nde su köşkü “*kevser*” havuzu ve cennetteki selsebil sularına benzetilmiştir (Kürkçüoğlu, 1962). 1573 yılında İstanbul`a gelen Du Fresne Canaye şadırvanın teknik mükemmelliğinden, suların havuzuna yağmur yağar gibi döküldüğünden bahsetmektedir (Fresne-Canaye, 2009).

Caminin beyaz iç avlusunda tamamı mermerden bir serinlik ve ses kaynağı olarak yer alan şadırvan diye bilinen bu yapı aslında çok farklı işlevlere sahip bir su tesisidir (Cantay T. , 1989). Su yapının tavanından aşağı doğru dökülerek içerisindeki bazı

zararlı maddelerden arındırılmakta, bu sayede suyun kalitesi arttırılmaktadır. Ayrıca bu tesisten külliye'nin farklı noktalarına su dağıtımını gerçekleştirilmektedir. İnsanlar buradan su içebilmektedir. Abdest için caminin iki yanındaki abdest muslukları kullanıma sunulmuştur. Şadırvan sınıflandırmasında “camilerin iç avlularındaki su taksim ve havalandırma tesisleri” grubuna dahil olup, bu türün ilk örneğini oluşturmuştur (Önge, 1983a).

Resim 39 Su Köşkü, İç Görünüm (Aykutlu, 2014)

Yapı, etek ile sınırlanan esas yüzey itibariyle 3.30m.x4.95m. boyutlarında, 2.45m. yüksekliğinde dikdörtgen planlı, kübik bir forma sahiptir. Yapıyı kısa kenarlara üçer, uzun kenarlara dörder adet gelecek şekilde sekizgen kesitli on mermer ayak taşımaktadır. Ayaklar yukarıdan mermer lentolarla birbirine bağlanmıştır. Ayaklar arasında yapının cephesini oluşturacak şekilde mermer yüzeyler bulunmaktadır. Bu yüzeylerin alt kısmı kenarları çerçeve profili, dikey oluk ve kavallarla süslenmiş masif mermer plakalardır. Bu plakalar üzerine sonradan parmaklık desenli mermer parçalar konulmuştur. Üst kısımlarda Bursa kemerli birer pencere bulunmaktadır. Böylece tesisin cephelerini kısa kenarlarda ikişer, uzun kenarlarda üçer olmak üzere on adet Bursa kemerli pencere süslemektedir. Pencere açıklıklarını geometrik desenli bronz şebekeler örtmektedir. Uzun kenarlardaki köşelere yakın dört pencerenin

altında istiridye kabuğu gibi dilimlendirilmiş dört suluk bulunmaktadır. Süleymaniye su köşkünün suluklarını Yılmaz Önge “*kuş suluğu*” olarak nitelendirmiştir (Önge, 1988b). Aynı dönemde yapılan bazı şadırvanların suluklarına su ayrı bir boru ile gelmekteyken, burada havuzun iç yüzeyinden açılan deliklerle dolmaktadır. Bu durum Süleymaniye Camii’ndeki su köşkünde sulukların insanların su içmesi için değil, Önge’nin belirttiği gibi kuşların su içmesi için olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Haznenin içinde sonradan eklendiği sanılan içi delikli ve fiskiyeli iki mermer sütun bulunmaktadır. Göbek kaidesine benzeyen bu sütunların çanakları 2007 yılına kadar mevcut değilken, 2007-2010 yıllarında yürütülen Süleymaniye Camii restorasyonunda yenilenmiştir. Tesisin üst kısmı hatayi motifli bir taç kısmı ile sonlanmaktadır. Su köşküne ait mimari çizimler ekte sunulmuştur (EK-F).

Su köşkünün güneydoğu köşesindeki ayağın dibinde bir delik bulunmaktadır. Bu delik çatıda biriken suyun ayak içindeki bir kanal vasıtasıyla avlu zeminine aktarılmasını sağlamaktadır (Resim 40).

16.yy’da yaşayan Celalzade Mustafa Çelebi Tabakatü’l Memalik ve Derecatü’l Mesalik adlı eserinde tesisin etrafında birçok musluksuz boru olduğundan ve bunlardan daima su aktığından bahsetmektedir (Yılmaz, 2011). Bugün yapıda buna ilişkin bir ize rastlanmamaktadır. Su akıtan yerlerin cephedeki dört adet suluk olması mümkündür.

Resim40 Su Köşkünden Detay: Tavan ve Güneydoğu Ayak (Aykutlu, 2014)

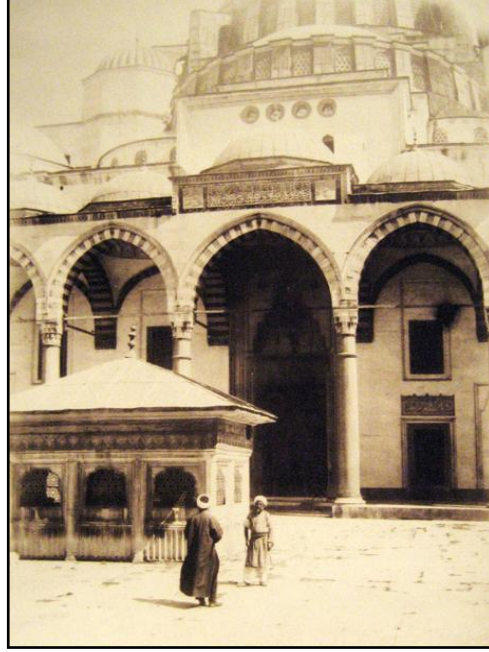
Yılmaz Önge ve Süleymaniye Külliyesi'nin 1956-1960 yıllarındaki restorasyonunun başında bulunan Mimar Ali Saim Ülgen tesisin mimarisi ve işleyişi ile ilgili önemli bilgiler aktarmaktadır. Külliye gelen sudan bir kol cami avlusunun batı kapısı altından iç avluya ve tesisin altındaki makseme ulaşmaktadır. Çeçen'e göre su tesisin iki kısa kenarının ortasındaki içleri oyuk ayaklardan tavana çıkmaktadır. Suyun tavana ulaşmasında su yolundaki suterazilerin de etkili olduğu sanılmaktadır. Daha sonra su mermer tavan üzerindeki geometrik desenlerin arasındaki bakır deliklerden aşağı dökülmekte ve oluşan ses ve parıltılı ışık oyunu avlunun atmosferini güzelleştirmektedir. Su aynı zamanda hazne ortasında yer alan iki mermer sütun içinden de yukarıya çıkıp, çanaklarından aşağıya dökülmektedir. Çeçen bu sütunlardan birinin ortasının delik, diğerinin dolu olduğunu aktarmaktadır. Tavandan aşağıya yağmur gibi dökülen su ve havuzun ortasındaki iki göbekten taşan su havuzda tekrar toplanmaktadır. Bu şekilde haznede biriken su belirli yükseklik ve basınca ulaştınca zemin altından kanallarla külliye'deki çeşitli noktalara, cami içine ve abdest musluklarına iletilmektedir. Bu sistem dahilinde su yukarıdan aşağıya dökülmesiyle hem kalitesi iyileştirilmekte hem de içindeki kaçak havadan arındırılmaktadır. Böylece abdest musluklarına giden boruların hava ile tıkanmasının önüne geçilmektedir. Süleymaniye Camii avlusu ortasındaki bu su tesisi yukarıda aktarılmaya çalışılan işleyiş sistemiyle Önge tarafından "su köşkü" ve 2007-2010 yıllarında caminin restorasyonu yapan ekip tarafından bir çeşit "suterazisi" olarak nitelendirilmiştir.(Önge, 1983a), (Önge, 1997), (Çeçen, 1986), (Olgun, 2011).

Resim41 Su Köşkü, Eski ve Yeni Parçalar (Aykutlu, 2014)

1879 yılına ait eski bir fotoğrafında avlu ortasındaki su köşkünün dışa çıkıntı yapan basit kırma bir çatı ile kaplı olduğu görülmektedir. Fotoğraftaki kurşun kaplı, yüksek ve saçaklı çatının üzerinde sade metal bir alem bulunmaktadır. Ali Saim Ülgen bu çatının özgün olmadığını belirtmektedir. Nitekim çatı kendisinin yürüttüğü 1956-1960 yıllarındaki restorasyon çalışması kapsamında kaldırılmıştır (Önge, 1983a).

Resim 42 Süleymaniye Camii Su Köşkü 1879, Basile Kargopoulo (Bülbül, 2011)

Evliya Çelebi'nin “*yassı kurşun örtülü alçak kubbe*” ifadesi tesisin özgün halinde üzerinde bir örtüsü olduğuna işaret etmektedir. Bununla ilgili olarak Kazım Çeçen havuzun üzerindeki mermer plakların alt yüzlerinin işlenmiş, üst yüzlerinin işlenmemiş olduğunu, ayrıca plakaların aralarının (sonradan) harçla doldurulmuş olduğunu gözlemlemiştir. Plaka aralarındaki boşlukların harçla doldurulması üzeri açık olan tesisin içindeki suyun kirlenmemesi için alınan bir tedbir olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Çeçen ve 2007-2010 yıllarındaki caminin restorasyonunu yürüten Nilgün Olgun⁹ bu nedenle tesisin üzerinin eskiden bir örtü ile kapatılmış olduğu şeklinde kanaatlerini belirtmişlerdir (Çeçen, 1986). Tüm bu

⁹ Rest. Uz. Y. Mimar Nilgün Olgun 2007-2010 Süleymaniye Camii restorasyonunda şantiye şefi olarak görev yapmıştır. Olgun ile bu çalışmaya katkı sağlaması amacıyla 16 Nisan 2014 tarihinde “Süleymaniye Camii'nde Su” konulu bir görüşme gerçekleştirilmiştir.

bilgiler göz önüne alındığında tesisin Çelebi'nin bahsettiği "yassı" örtüsünün zaman içinde yıkılarak havuz içindeki suyun dış etkilere maruz kalmaması için üzerinin eski fotoğraflarda görüntülenen saçaklı, yüksek kırma çatı ile örtülmüş olduğu düşünülebilir. Özgün çatıdan farklı olarak 1879 tarihli fotoğrafta görülen çatının saçaklı olmasının kenar bezemesinde bugün görülen tahribata neden olduğu düşünülmektedir (Olgun, 2014).

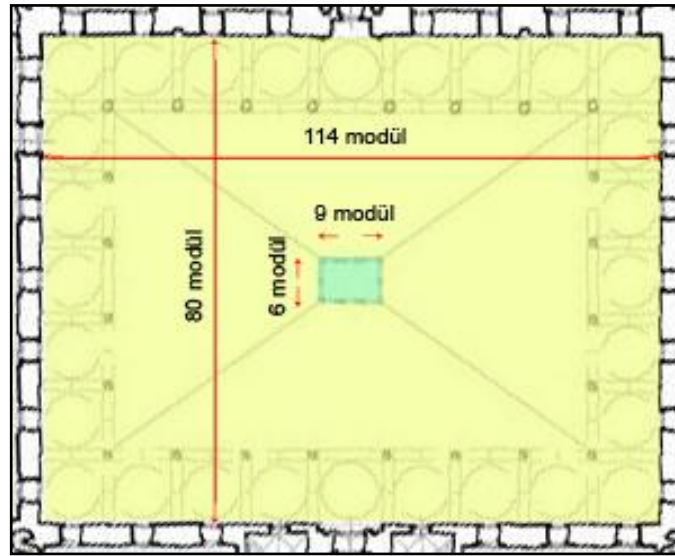
Evliya Çelebi yapının mermer kafesli olduğunu söylemektedir. Buradan Sinan'ın başka şadırvanlarında da görülen mermer kafeslerin burada da kullanılmış olabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim pencerelerin iç yüzlerinde bu mermer kafeslerinin takılmış olabileceği kenet izleri hala görülmektedir. Tesisin 19.yy'a ait eski bir fotoğrafında pencere açıklıklarında herhangi bir kafes görülmemektedir. Bugün bu açıklıklar bronz şebekelerle kapatılmıştır. Orijinal halinde varolan mermer kafesler üzerinde suluklar olduğu tahmin edilmektedir. Bu sulukların yerleştirildiği masif mermer plakalar işlenerek kafes haline getirilmiş ve bu sırada orijinal suluklar yok olmuştur. Ali Saim Ülgen de cephede konsol şeklinde yer alan bugünkü sulukların sonradan yapılmış olduğu bilgisini vermektedir (Önge, 1983a). Orijinal suluklardan bir tanesi ile hazne içindeki sütunlara ait olduğu sanılan çanaklardan biri, bir süre caminin esas şadırvan kapısı yanındaki odada tutulmuştur (Çeçen, 1986). 2007-2010 yıllarında yapılan restorasyon çalışmalarında camide ve Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde bulunan parçalardan kullanılabilecek olanlar yapıya kazandırılmış, kalanları İnşaat Eserleri Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Süleymaniye Camii'nin 2007-2010 yıllarındaki restorasyonunda avludaki su köşkünün üzeri yassı kırma bir çatı ile örtülmüştür. Suluklar ve muhdes olan mermer parapet parçaları yenilenmiş, su çanakları -bir tanesi orijinal parça olarak- yerlerine konulmuştur. Restorasyon çalışması kapsamında su köşkünün sistemi çalışır hale getirilmiş (Olgun, 2014) olsa da bugün teknik aksaklıklar nedeniyle sistem çalıştırılmamaktadır.

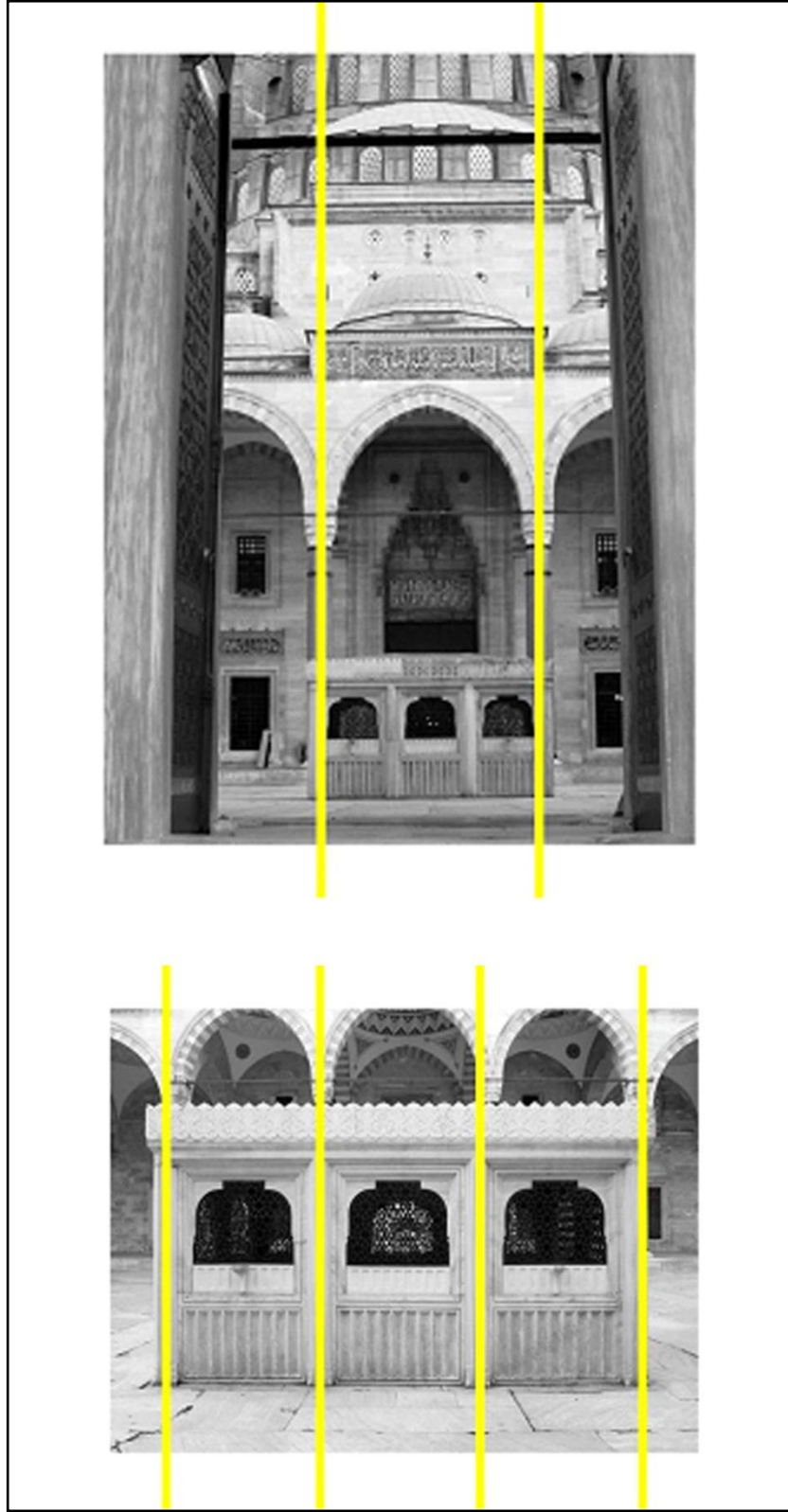
Avludan su köşküne bakıldığında yapının revaklı avlunun kemer ve sütunları ile özellikle iki noktada oransal uyum sergilediği dikkati çekmektedir. Birinci bakış

noktası olan cümle kapısında kapıdan girerken köşkün cephe boyutu cami girişinin önündeki kemer ve onu taşıyan iki sütun açıklığı ile yaklaşık olarak aynı boyutlarda görülmektedir. İkinci bakış noktası olan cami kible kapısında ise çıkışta köşkü taşıyan ayakların dikey hatları ile cümle kapısının iç avluya bakan revaklarını taşıyan sütunlar aynı izdüşüme sahip olarak gözlemlenmiştir (Şekil 34)

Tanju Cantay “16.yy Türk Mimarisinde Bazı Tasarım ve Çizim Esasları” adlı makalesinde Süleymaniye Camii boyutlarında belirli bir düzeni ifade eden modüler bir oran uygulandığını ortaya koymaktadır. Buna göre hem avlu hem de avlu ortasındaki su köşkü 0.55m`lik birim boyut (modül) baz alınarak tasarlanmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda su köşkünün bulunduğu avlu orta alanı genişliği 114 modüle ($114 \times 0,55 = 62,70m$), eni 80 modüle ($80 \times 0,55 = 44m$) tekabül edereken, su köşkünün eni 6 modül ($6 \times 0,55 = 3,30$), boyu 9 modüle ($9 \times 0,55 = 4,95$) tekabül etmiştir (Şekil 33). Su köşkünün mermer tavandaki geometrik yıldız geçme kuruluşuda 0.55m.lik modüle göre kurgulanmıştır (Cantay T. , 1986). Buna benzer bir diğer araştırmanın sahibi Arpat su köşkünün tasarımında ebced hesabının etkisi olduğunu savunmaktadır. Arpat, su köşkünün boy ölçüsünün Sinan’ı (161), en ölçüsünün Hz.Ali’yi (110), su köşkü hacmi olan 114arşın³ değerinin ise Kur’an’ı Kerim’in 114 suresini simgelediğini savunmaktadır (Arpat, 2000).

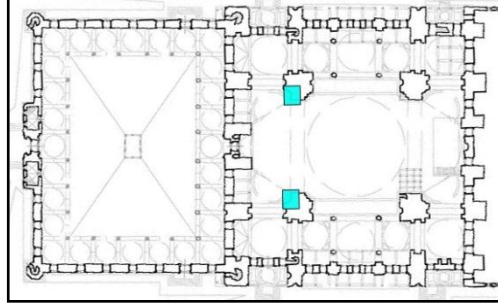

Şekil 33 Süleymaniye Camii Avlu ve Su Köşkü Orantısı

Şekil 34 Süleymaniye Camii Avlusu, Revaklar ve Su Köşkü (Aykutlu, 2014)

4.2.2 Cami İçi Çeşmeleri

Şekil 35 Süleymaniye Camii İçinde Çeşmelerin Konumu

Süleymaniye Camii içinde kuzey taraftaki iki fil ayakları altında birer çeşme yapılmıştır. Ender görülen bu uygulama ile Mimar Sinan suyu caminin içine kadar getirerek çeşmeleri halkın kullanımına sunmuştur. Evliya Çelebi'nin “*bütün cemaat temiz suyundan içip susuzluklarını giderirler*” ifadelerinden çeşmelerin abdest almak için değil, daha ziyade su içmek amacıyla yapıldığı anlaşılabilir (Dağlı & Kahraman, 2013). Çeşmelerin musluklarıyla ilgili 16.yy'da yaşayan Aşık Mehmed bu çeşmelerin “*burmalı lüleli*” olduğunu belirtmiştir (Ak, 2007).

Resim 43 Kuzeybatı Filayağındaki Çeşme (Aykutlu, 2014)

Caminin filayaklarındaki çeşmelere su iç avludaki şadırvan olarak bilinen su tesisinden gelmektedir. Tesisin havuzunda su belirli seviyeye kadar dolunca yan taraftaki savaklardan cami içine giden bir galeriye girmektedir. Burada basınçla yol alan su caminin kapısının altından geçerek kuzey tarafındaki iki filayağının tam

ortasındaki bir noktadan ikiye ayrılarak fil ayakları altındaki çeşmelere ulaşmaktadır. Bu noktada bir kapak bulunmaktadır. Yarıçapı 55cm. olan bu kapaktan girilen boşluk 44cm. çapındadır. Boşluğa girildiğinde her iki fil ayağına giden galerilerin fil ayakları altındaki çeşmelere su ulaştığı Çeçen tarafından tespit edilmiştir. Her iki galerinin takriben yükseklikleri 120cm.'den başlayıp giderek alçalmaktadır. Galerilerin boyutlarının fil ayaklara gittikçe küçülmesinin temel nedeni fil ayaklarının temelleridir. Bu şekilde küçülerek devam eden galerilerin zemininde kenara bitişik olarak 31cm. eninde ve 25cm. yüksekliğinde bir set yapılmıştır. Bu setin içinden geçen künk boru fil ayaklarındaki çeşmelere su götürmektedir. Setin içindeki eski künk borunun yanısıra sonradan setin üzerine kurşun boru da döşenmiştir (Çeçen, 1988b).

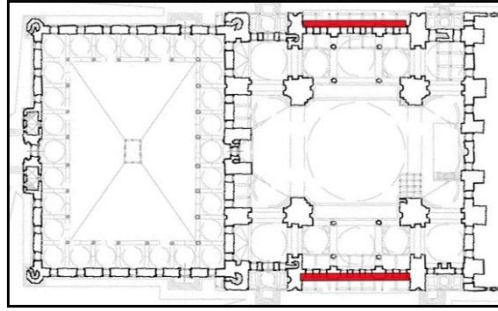

Resim44 Süleymaniye Camii Filayaklarındaki Çeşmeler(Aykutlu, 2014)

4.2.3 Abdest Muslukları (Zembil Şadırvan)

Camilerde abdest almak için düzenlenen sıra halindeki abdest musluklarının (zembil şadırvan) ilk örneği 1557 tarihli Süleymaniye Camii'nde görülmüştür (Önge, 1983a). Sinan'ın ilk olarak Şehzade Camii'nde denediği yan cephe revakları, burada bir adım ileriye taşınarak cephe revakları abdest muslukları ile tamamlanmıştır. Zembil şadırvan olarak adlandırılan her iki cephedeki on yedişer musluk geniş saçaklar altına alınmış ve eşit aralıklarla yerleştirilmiştir. Musluklar iki kademeli bir nişin içindeki mermer panolar üzerinde bulunmaktadır. Panoların alt tarafında ayak dayamak için

birer çıkma taşı vardır. Panoları çıkmanın iki yanı boyunca devam eden profiller belirlemektedir. Muslukların yer aldığı panoların arasında kalan duvar yüzeyleri panolardan daha dar ve sağır panolarla süslenmiştir. Her musluğun karşısına dikdörtgen şeklinde taştan bir oturak yerleştirilmiştir. Oturak taşları ile musluklar arasında duvar boyunca üstü açık bir su kanalı devam etmektedir. Her bir musluklu panonun sağ üst köşesine deveboynu denilen ucu topuzlu metal bir askı demiri konulmuştur.

Şekil 36 Süleymaniye Camii'nde Sıra Muslukların Konumu

Resim 45 Süleymaniye Camii Abdest Muslukları (Aykutlu, 2014)

Süleymaniye Camii'ndeki sıra musluklara su, iç avludaki su köşkünden gelmektedir. Su köşkünden çıkan bir kol zemin altından cümle kapısını geçip, kuzey filayakları hizasında üç kola ayrılmaktadır. İki kol doğu ve batıya ayrılarak filayaklarındaki

çeşmelere su verirken, üçüncü kol kible istikametine devam etmektedir. Kible yönüne giden bu kol kubbe hizasından ikiye ayrılarak abdest musluklarına su iletimi sağlamaktadır.

Resim 46 Zambil Şadırvan, Ayna ve Ayak Taşı (Aykutlu, 2014)

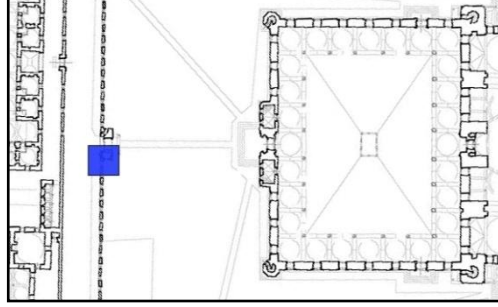
Abdest musluklarına giden galeriler 68cm. eninde, 139cm. yüksekliğindedir. Galerinin tabanında genişliği 30cm., yüksekliği 40cm. olan bir set vardır. Bu setin içinden geçen künk boru abdest musluklarına su ulaştırmaktadır. Sonradan künk borular iptal edilerek set üzerine kurşun boru döşenmiştir (Çeçen, 1986). İlk kez Süleymaniye Camii'nde tatbik edilen zambil şadırvan daha sonra Edirne Selimiye ve Mimar Sinan'ın talebelerinin inşa ettiği farklı camilerde de uygulanmıştır (Önge, 1983a).

Resim 47 Süleymaniye Camii Abdest Muslukları, 1890 (Özendes, 2005)

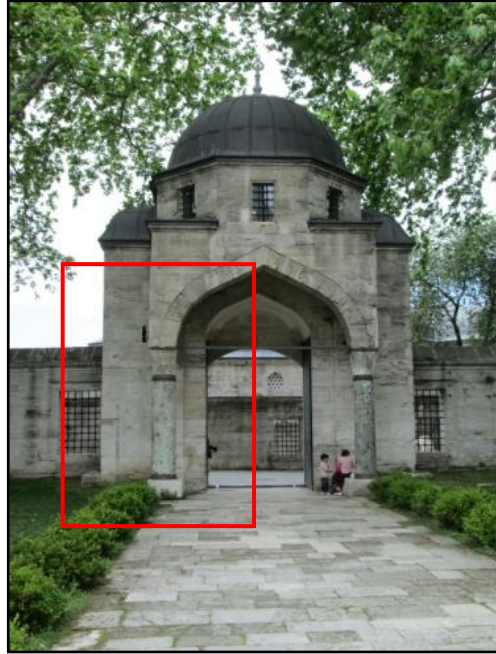

4.2.4 Maksem

Şekil 37 Süleymaniye Camii'nde Maksem'in Konumu

Süleymaniye Camii'nin iç avlu ana kapısının tam karşısında dış avlunun Şifahane Sokağı'na açılan kubbeli kapısının batı yönündeki küçük hacminde bir maksem bulunmaktadır (Resim 48-49). Olgun, su köşkünden çıkan bir kolun iç avlunun ana kapısından geçtikten sonra buraya uğradığını ve bu maksemde caminin doğu ve batısındaki yapılara iletilmek üzere kollara ayrıldığı bilgisini vermektedir. Batıya ayrılan kol ile darüşşifa ve imarete, doğuya ayrılan bir kol ile de tabhane ve bu yöndeki mahallelere su iletimi yapıldığını belirtmektedir.

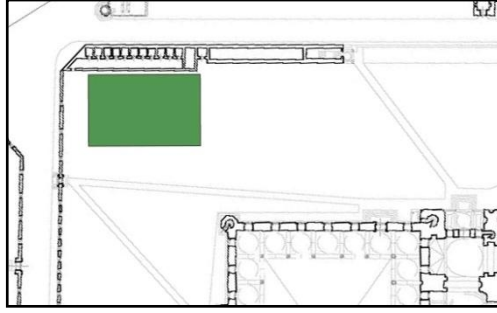

Resim 48 Kuzey Avlu Kapısında Maksem'in Yeri (Aykutlu, 2014)

Resim 49 Kuzey Avlu Kapısındaki Maksem (Aykutlu, 2014)

4.2.5 Kuzeydoğu Sarnıç

Şekil 38 Süleymaniye Camii Avlusunda Sarnıçın Konumu

Olgun, Süleymaniye Camii 2007-2010 yılları restorasyonu esnasında camii avlusunda kuzeydoğuda yer alan helaların önünde bir sarnıç tespit edildiğini bildirmiştir. Arazide yapılan gözlemlerde sarnıç içine inen kuyu ağzı bulunmuştur. Tuğla örgülü olduğu anlaşılan yapıya başka bir giriş bulunamamıştır (Resim 50).

Resim 50 Kuzeydoğu Sarnıca Açılan Kuyu Ağzı

4.3. Darülkurra

Sai Mustafa Çelebi Tezkiretü'l Ebniye`de ve Tezkiretü'l Bünyan`da Süleymaniye Darülkurrasından söz etmekte fakat yeri ile ilgili bilgi vermemektedir (Meriç, 1965). Darülkurranın cami haziresinde türbeler dışındaki üçüncü yapı olduğu görüşü ağır basmaktadır (Necipoğlu, 2005), (Kuran, 1986).

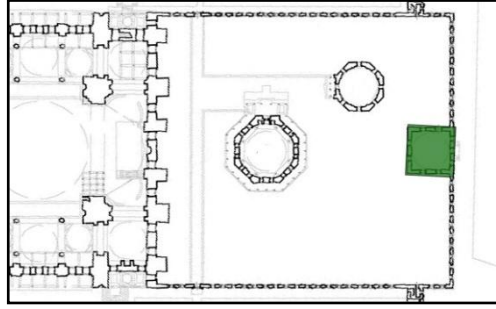
Resim 51 Süleymaniye Külliyesi Darülkurra (Aykutlu, 2014)

Süleymaniye Darülkurrası kübik, tek kubbeli ve sekizgen sekili bir mimari düzene sahiptir. Üzerinde bulunduğu sarnıç nedeniyle zemin seviyesinden yükseltilmiş ve yapıya iki kollu bir merdivenle giriş verilmiştir (Çelik, 2009). Ahunbay merdivenin altında, meydana bakan cephede bir çeşme bulunduğunu ifade etmektedir (Ahunbay, 1988).

4.3.1 Darülkurra Altındaki Sarnıç

Süleymaniye Külliyesi`nde darülkurra altındaki su sarnıcına camiye ait inşaat defterlerindeki kayıtlarda da rastlanmaktadır. “*Sarnıç-ı ab*” ismiyle geçen yapının. 15-22 Ocak döneminde içinin temizlendiği ve burası için 131 kulaç (198.33m) uzunluğunda künk suyolu döşendiği belirtilmiştir. Sarnıç 22 Ocak 1958`de kullanıma

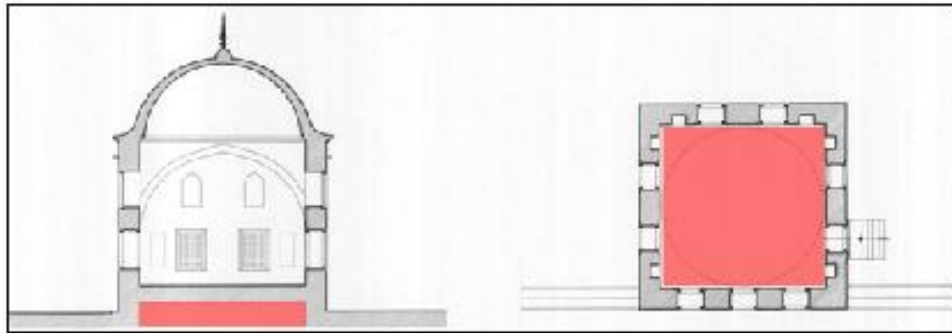
geçmiştir (Barkan, 1979). Sarnıca giriş darülkurranın merdiveni altından sağlanmaktadır (Çelik, 2009). Merdivenin altındaki kapıdan bakıldığında sarnıcın güney duvarının üst kısmında yaklaşık olarak 40x70 cm boyutlarında, 1m.derinliğinde bir açıklık görünmektedir. Bunun sarnıcın suyunu havalandırmak için yapıldığı düşünülmektedir. Darülkurra ve altında bulunan sarnıç uzun yıllar odun deposu olarak kullanılmıştır.

Şekil 39 Darülkurra Altında Sarnıcın Konumu

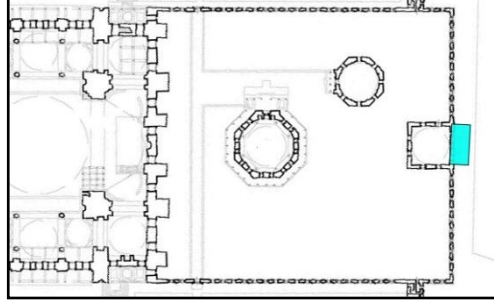

Resim 52 Darülkurra Altı Sarnıç, Havalandırma Açıklığı (Aykutlu, 2014)

Şekil 40 Darülkurra Plan ve Kesitte Sarnıç (A. Saim Ülgen'den İsl.)

4.3.2 Darülkurra Altındaki Çeşme

Şekil 41 Darülkurra Altında Çeşmenin Konumu

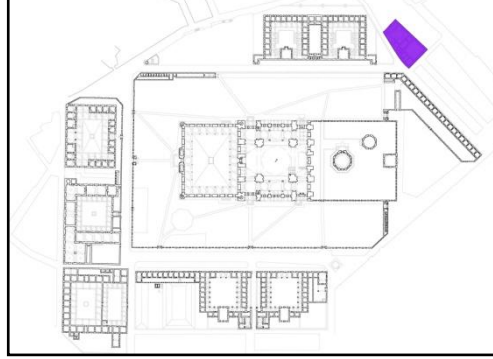
Darülkurranın girişinin yapıldığı çift kollu dokuz basamaklı merdivenin altında bir çeşme bulunmaktadır (Ahunbay, 1988). Bugün izine rastlayamadığımız bu çeşmeye işaret olarak Evliya Çelebi darülhadis ve darülkurra arasındaki meydan ile ilgili “*Serçeşme-i küştegiran pehlivan demir meydanı*”¹⁰ demektedir (Dağlı & Kahraman, 2013). Bu ifade darülkurra altında çeşme olduğunu düşündürmektedir. Çeşmenin arka yüzünde darülkurranın altyapısını teşkil eden sarnıç bulunmaktadır. Söz konusu çeşmenin yerinde, darülkurranın çift kollu merdivenin altında kemerli bir kapı görülmektedir. Sonradan takıldığı anlaşılan metal kapının parmaklıklarından bakıldığında kapı arkasında darülkurra altındaki sarnıca ait havalandırma penceresi görülmektedir.

Resim 53 Darülkurra Altında Kemerli Açıklık (Aykutlu, 2014)

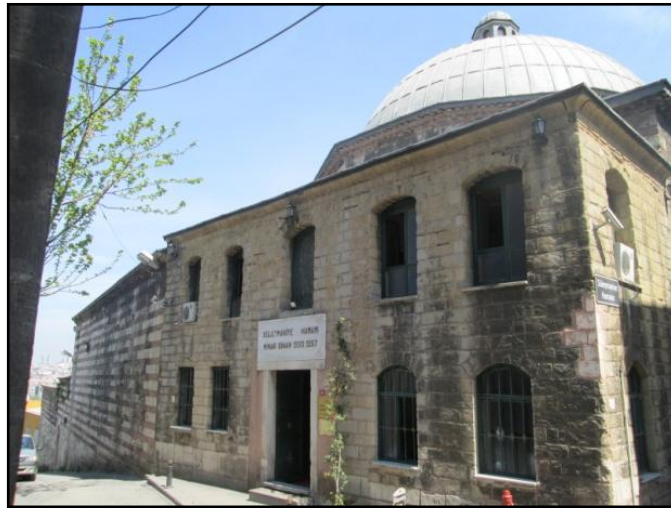
¹⁰ ‘Pehlivanların çeşmebaşı güreş meydanı’ manasındadır. (Develioğlu (Develioğlu, 1982) Osmanlıca Türkçe lügatından yararlanılarak tercüme edilmiştir.)

4.4. Süleymaniye Hamamı

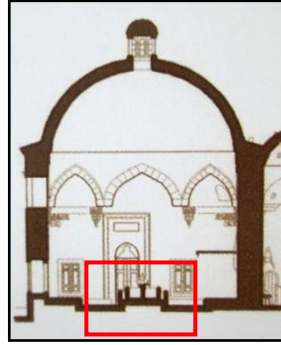
Şekil 42 Süleymaniye Külliyesi'nde Hamamın Konumu

Külliye'nin doğu köşesinde bulunan hamama Dökmeciler Çarşısı'nda olduğu için Dökmeciler Hamamı da denilmektedir. Hamamın külhanının ilk yakılışı kayıtlara 1557 olarak geçmiştir. Erkekler için mahsus bu hamamın plan şemasını tek kubbeli bir soğukluk, küçük bir ılıklik, dört eyvanlı bir sıcaklık ve halvetler oluşturmaktadır. Orijinal halinde revaklı bir girişi olduğu sanılmaktadır (Kuban, 1997). Hamamda toplam on dört sütun bulunmaktayken sıcaklık kısmındaki sekiz sütun günümüze ulaşmıştır. Altı sütunun günümüze ulaşmayan giriş revağında olduğu sanılmaktadır (Cantay T. , 1989). Sıcak su deposunun arkasındaki avlu kısmında hamamın ısıtma merkezi olan külhan ve odun deposu yer almaktadır.

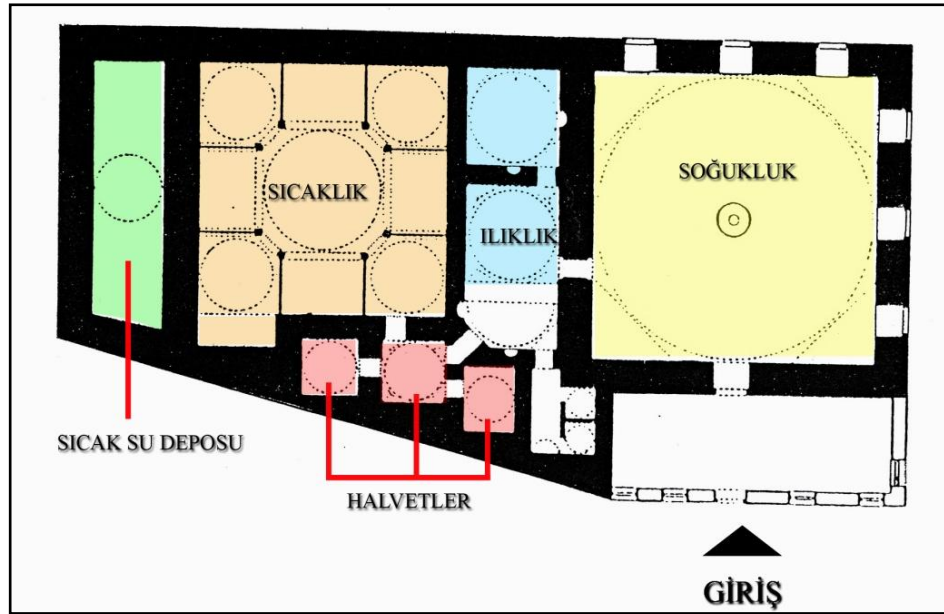

Resim 54 Süleymaniye Hamamı (Aykutlu, 2014)

Günümüze ulaşmayan revaklı giriş hamama gelenlerin kıyafetlerini değiştirdiği soğukluk kısmına açılmaktadır. Soğukluk kısmında eskiden mermer fiskiyeli bir şadırvan bulunmaktayken bugün bu şadırvan mevcut değildir (Orcan, 2011). Soğukluktan geçilen ılıklik ana yıkanma mekanına göre daha az sıcak bir ortamda yıkanmaya ve traş ile hela kısımlarına geçmeye olanak vermektedir. Dört eyvanlı sıcaklık bölümünün kubbesi sütunların taşıdığı kemerler üzerinde yer almaktadır. Köşeye yerleştirilen halvetlerin üstü açık tutulmuş, kenarları insan boyunda duvarlarla kapatılarak halvetler yarı açık mekanlar olarak tasarlanmıştır. Böylece sıcaklık daha geniş ve ferah bir mekan olmuştur.

Şekil 43 Restitüsyonda Süleymaniye Hamamı'nda Havuz (Mülayim, 2007)

Şekil 44 Süleymaniye Hamamı (Önge'den İşlenerek)

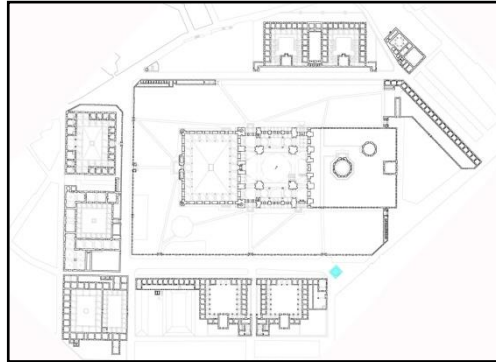
Mimar Sinan Süleymaniye hamamına yıkanma için gerekli bir takım malzemeleri koymak için kurna teknelerine bitişik ve bu teknelerden daha aşağıda olarak prizmatik kaideler koymuştur. Bu Sinan'ın ilk kez burada uyguladığı bir mimari detay olarak karşımıza çıkmaktadır (Önge, 1988c).

Barkan, Süleymaniye inşaat defterleri üzerinden yürüttüğü araştırmasında hamamın su donanımı için bir takım malzemeler edinildiğini aktarmaktadır. Buna göre hamam için 3 adet büyük, 28 adet küçük lüle satın alınmıştır. Ayrıca su depolamak için fiçı ve kovalar alınmıştır (Barkan, 1979).

Resim 55 Süleymaniye Hamamı Sıcaklığında Bir Kurna(Önge, 1988c)

4.5. Süleymaniye Meydan Çeşmesi

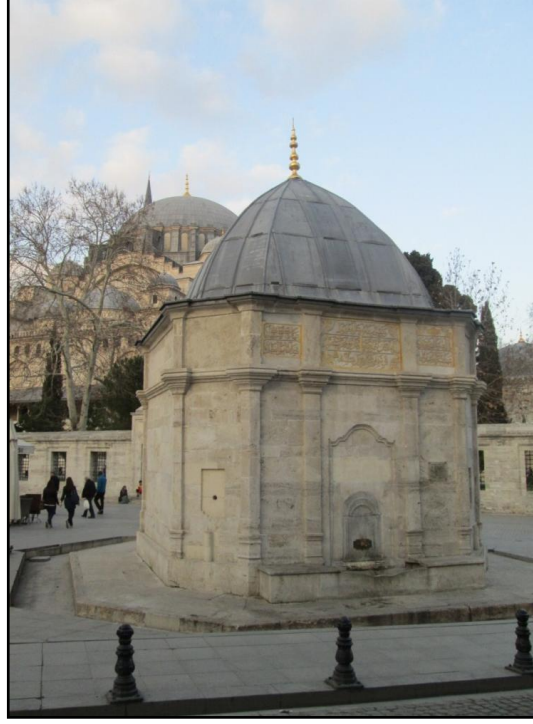

Şekil 45 Süleymaniye Külliyesi'nde Meydan Çeşmesinin Konumu

Süleymaniye Külliyesi'nde caminin güney batısında yer alan meydandaki çeşme 1792'de külliye'nin yapımından yaklaşık iki yüz elli yıl sonra yapılmıştır. Cantay, Süleymaniye Meydan Çeşmesi'ne külliye yapılarının inşasında buraya yapılan çeşmenin yerini belirlediğini ve hatırasını günümüze ulaştıran bir değer taşıdığını

ifade etmektedir (Cantay T. , 1989). Nitekim inşaatta çalışan işçilerin ihtiyaçları için külliye'nin diğer yapılarından önce bir çeşme yapılmış olması gerekir. Külliye'nin diğer yapıları gibi küfeki taşından yapılan bu çeşmeye “Hesap Çeşmesi” veya “Çadırçeşme” de denilmektedir. Yapım tarihinin belirtildiği kitabesi celi sülüs hatla yazılmıştır (Barışta, 1994).

Resim 56 Süleymaniye Meydan Çeşmesi (Aykutlu, 2014)

Süleymaniye Meydan Çeşmesi karenin köşeleri pahlanmak suretiyle oluşturulan sekizgen bir plan arz etmektedir. Bu nedenle dört büyük, dört küçük yüzeye sahiptir. Sekizgen su haznesi gövdesi dilimli, hafif eğrisel hatlı sivri bir kubbe ile örtülüdür. Sekizgen haznenin köşeleri kolonad geçilerek yumuşatılmıştır. Ön cephe ayna taşının iki tarafından ayrıca iki kolonad daha geçilerek vurgulanmıştır. Çeşmenin cepheleri düşeyde çeşme kitabesinin altından geçecek şekilde hafif çıkıntılı silmeli bir kornişle iki parçaya ayrılmıştır. Zeminden başlayan kolonadlar bu kornişe geldiğinde sütun başlıkları ile taçlanmakta ve kornişten sonra saçağa kadar aynı kalınlıkta devam etmektedir. Kubbeye geçişte saçak kısmında da ayrıca bir korniş bulunmaktadır. Ön cephedeki mermer aynataşı iki tarafına yerleştirilen kolonadlar ve onu çevreleyen

yuvarlak kör bir kemerle hareketlendirilmiştir. Aynataşının hemen üzeri çift yuvarlak kemer geçilerek ayrıca belirtilmiştir. Aynataşı önünde dışa çıkık bir tekne cepheyi sınırlayan kolonadlara kadar uzanmaktadır. Aynataşının iki yanında teknenin üzeri oturma taşları ile kapatılmıştır.

Ön cephenin iki yanındaki iki dar yüzey birer suluk içermektedir. Sulukların aynataşı ve kurnaları bugün mevcut değildir. Arka cephedeki hazne kapağı dışında çeşmenin diğer cephelerinde herhangi bir öge veya bezeme bulunmamaktadır. Çeşme genel olarak sade bir görünüm arz etmektedir. Çeşme ve sulukların suyu günümüzde akmamaktadır.

Kazım Çeçen çeşmeye suyun Sıbyan Mektebi avlusundaki maksmden ayrılan bir kol ile geldiğini saptamıştır. Bu maksemden gelen kol çeşmenin en yakın noktasından çeşmenin deposuna girmektedir. Üst tarafta yaklaşık 8-10 cm çapında bir künk boru vardır. Su bu yoldan düşey olarak çeşmenin deposuna akmaktadır (Çeçen, 1986).

Süleymaniye Meydan Çeşmesi'nin eski fotoğraflarından mevcut üst örtüsünün orijinal olmadığı anlaşılmaktadır. Bu fotoğraflarda çeşmenin sivri, yüksek ve çadırı andıran prizmatik bir üst örtüsü olduğu görülmektedir (Resim 57-58).

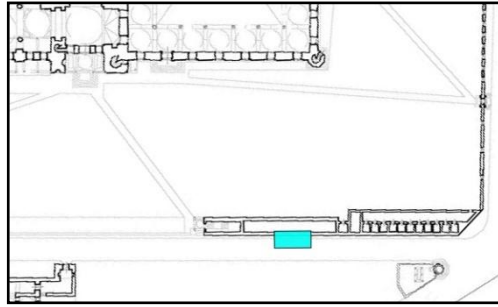

Resim 57 Süleymaniye Meydan Çeşmesi(Ertuğ, 2006)

Resim 58 Süleymaniye Meydan Çeşmesi, 19.yy, Abdullah Freres

4.6. Süleymaniye Camii Çeşmesi

Şekil 46 Süleymaniye Camii Çeşmesinin Konumu

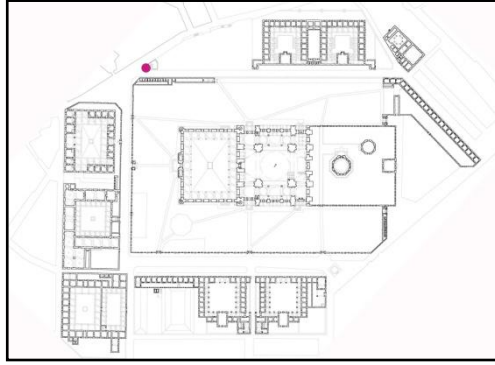
Mimar Sinan Caddesi üzerinde ve Ağa Kapısı'na yakın bir konumda Süleymaniye Camii dış avlusunun duvarında tek yüzlü bir duvar çeşmesi bulunmaktadır. Basık sivri kemerli nişi çerçeve içine alınmıştır. Bugün harap haldeki bu çeşmenin ayna taşının oyulmuş yeri görülmektedir (Ertuğ, 2006). Kemer açıklığı 3.57m. boyunda, 2.06m. enindedir. Çeşmenin solunda bir boru ağzı vardır. Çeşme kenarlarındaki bu tür delikler genellikle sakaların çeşmeden su almaları için yapılmıştır. Çeşmenin arka tarafına denk gelen Süleymaniye Cami'nin kuzeydoğu sarnıcından gelen su ile beslendiği sanılmaktadır. Klasik usluptaki bu su yapısı bugün teknesine kadar gömüktür ve suyu akmamaktadır.

Çeçen Süleymaniye suyollarından beslendiğini belirttiği çeşmenin 1930 yılında sağlam olduğu ifade etmektedir (Çeçen, 1991).

Resim 59 Süleymaniye Camii Çeşmesi (Aykutlu, 2014)

4.7. Mimar Sinan Türbesi Sebili

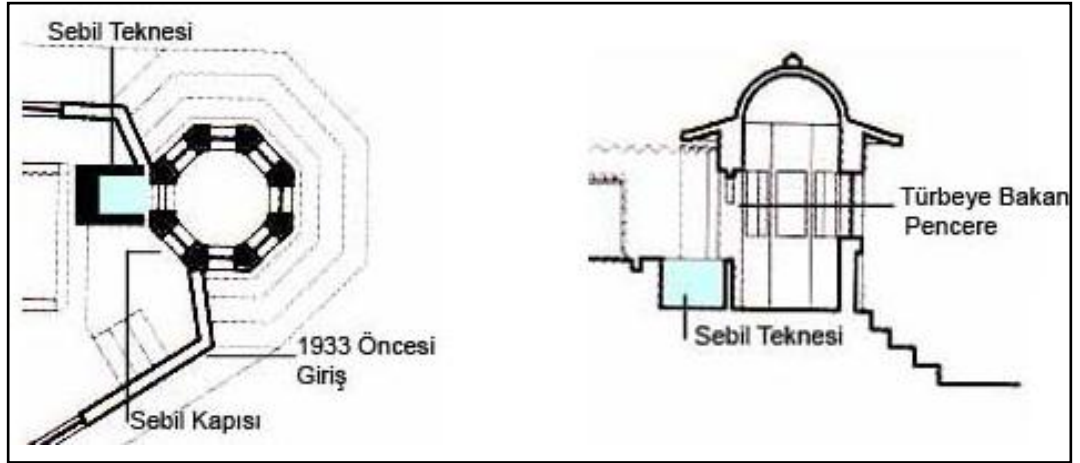
Şekil 47 Süleymaniye Külliyesi'nde Mimar Sinan Sebili'nin Konumu

Süleymaniye'deki Mimar Sinan'ın Türbesi köşesinde bulunan sebil Sultan III. Murad'ın 1587 tarihli fermanı ile Kanuni Sultan Süleyman'ın ruhu için halkın ve Mimar Sinan'ın önerileri üzerine yaptırılmıştır (Bilge, 1973). Mimar Sinan'ın ölüm tarihi olan 1588'den bir yıl önce inşa edildiği için Sinan yapısı olduğu düşünülmektedir (Şerifoğlu, 1995). Sebilde Sinan'ın bazı su yapılarındaki detayların görülmesi Mimar Sinan yapısı olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Önge, 1988a).

Resim 60 Mimar Sinan Türbesi Sebili (Aykutlu, 2014)

İbrahim Hakkı Konyalı türbe duvarının 1933-1934 yıllarındaki tamirinden önceki durumuna bakarak bu sebilin türbenin bir kısmı yıkılarak ilave edildiğini söylemektedir. (Konyalı, 1948).

Şekil 48 Mimar Sinan Türbesi Sebili Plan ve Kesit (Necipoğlu'ndan İşlenerek)

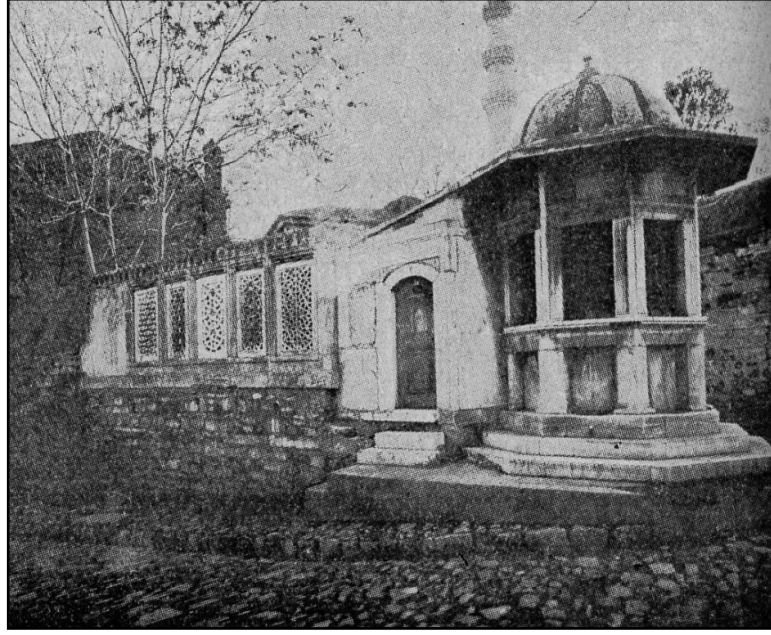
Mimar Sinan Türbesi Sebili çokgen planlı sebillerin ilk örneklerinden birisidir (Önge, 1988a). Türbenin kuzeyine konumlandırılan sebil sekizgen planlıdır. Kitabesi olmayan sebilin geniş mermer saçaklı mermer kubbesini sekiz taş dikme

taşımaktadır. Bir yüzünde sebilhanenin kapısı olup, diğer yedi yüzünde pencereler bulunmaktadır. Bu pencerelerden sadece bir tanesi farklıdır. Üstü nakışlı ve dilimli bir kemerle diğerlerinden farklı kılınan bu pencere türbeye ve sebil teknesine bakmaktadır (Resim 61). Sebilhane küçük olduğundan mermer sebil teknesi dışarıda bırakılmıştır (Şerifoğlu, 1995).

Mimar Sinan Türbesi 1933-1934 yıllarında onarımdan geçirilirken sebilhanede de bazı değişiklikler yapılmıştır. Sebil ile türbe arasındaki duvar kaldırılarak tek bir yapı ortaya çıkarılmıştır (Şerifoğlu, 1995). Sebilin içi ve kapısı değiştirilmiş ve parmaklıklar yenilenmiştir (Önge, 1988a). Konyalı eskiden türbenin ve sebilin mermer söveli bir kapısı olduğunu, bu kapının Fetva yokuşunda türbenin duvarında yer alan pencerelerden sonuncusu ile sebil arasında olduğunu belirtmektedir. Bu kapı iptal edilerek iki yapıya da türbenin aşağısından giriş verilmiştir. Kapı önündeki basamaklar da kaldırılmış ve kapı açıklığı mermer ile kapatılmıştır. Ayrıca tamirden sonra kubbesinin üzerine türbenin avlu duvarının üzerini süsleyen zambaklarla uyum gösterecek şekilde zambak şeklinde bir alem konulmuştur. İçinde akarsuyu ve kurnası olan sebilin pencerelerinden üç sebilci on sekiz adet kalaylı maşrapa ile insanlara su vermekteydi. (Konyalı, 1948). 1984 yılında yapının eteklerine bugün yerinde olmayan musluklar takılarak çeşme hüviyeti verilmiştir (Şerifoğlu, 1995).

Resim 61 Sinan Türbesi Sebili Özgün Kapı Yeri ve Pencere (Aykutlu, 2014)

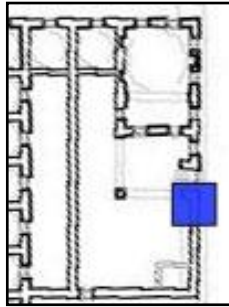

Resim 62 Mimar Sinan Türbe ve Sebili, 1933 Öncesi (Konyalı, 1948)

4.8. Sıbyan Mektebi

Evvel Medresesi'nin güneydoğusunda Sıbyan Mektebi vardır. Sıbyan Mektebi açık ve kapalı iki bölümden oluşmaktadır. Merdivenle çıkılan kubbeli girişinden kapalı mekana geçilmektedir. İç mekandaki dershaneye tonozlu bir girişten geçilmektedir. Sıbyan Mektebi tonozlu bir altyapı üzerinde bulunmaktadır (Kuban, 1997).

4.8.1 Sıbyan Mektebindeki Maksem

Şekil 49 Sıbyan Mektebi'nde Maksem Konumu

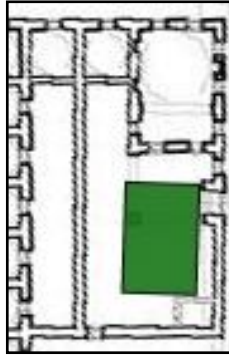
Sıbyan mektebi duvarında bir maksem bulunmaktadır. Süleymaniye Suyolları'na ait haritada gösterilen bu maksemden Süleymaniye Külliyesi'ne ulaşan su dört kola ayrılmaktadır.

Makseme su Sıbyan Mektebi avlusundaki duvar dibindeki 1m.lik set içerisinde geçerek ulaşmaktadır (Resim 63). Maksem'in orta kısmında üç lüle yeri vardır. Bu lülelerin döküldüğü yerde 13cm. çapında dikey bir künk boru bulunmaktadır. Yapılan hesaplar sonucunda bu borunun külliye'ye gidecek tüm suyu geçirebilecek özellikte olduğu saptanmıştır (Çeçen, 1986).

Resim 63 Maksem ve Suyolunun Geçtiği Set (Aykutlu, 2014)

4.8.2 Sıbyan Mektebi Avlusunda Sarnıç

Şekil 50 Sıbyan Mektebi'nde Sarnıçın Konumu

Sıbyan Mektebi avlusunda Bizans Dönemi'ne ait küçük bir sarnıç bulunmaktadır. Kuban'ın ifade ettiği mektebin üzerinde bulunduğu tonozlu altyapı bu sarnıç olmalıdır. Dikdörtgen planlı sarnıçın iki sütunu vardır. Sarnıçın beden duvarlarının herbiri bir sütun tarafından taşınan iki hatlı vasıtasıyla birbirine bağlanmıştır. Tuğla ve horasan örgülü bu hatların alt kısımları kemerlidir. Bu istisnai uygulama ile ağırlık yatay olarak dağıtılmış ve duvarların düşey bir şekilde çatlama önüne geçilmiştir. Buna benzer bir uygulama IX. yy tarihli İskenderiye El Nebi sarnıcında

görülmektedir. Sarnıcın içi tümüyle kalın su geçirmez sıva tabakası ile kaplanmıştır. Köşeleri suyun basıncına karşı pahlı yapılmıştır.

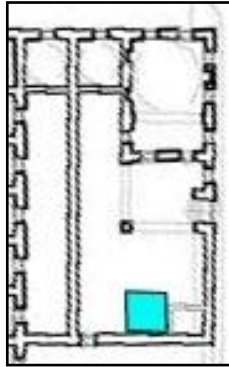

Resim 64 Avludaki Sarnıca İnen Kuyu ve Kuyudaki Boru Ağız (Aykutlu, 2014)

Sıbyan Mektebi avlusunda girişin batısında bir kuyu ağızı görülmektedir. Bu kuyu mektebin avlusu altındaki sarnıca bağlanmaktadır. Merdiveni olmayan sarnıca avludaki bu kuyudan girilebilmektedir (Altuğ, 2012). Yaklaşık 40cm. çaplı kuyu ağzının 10cm.kadar aşağısında bir künk boru ağızı göze çarpmaktadır. Bu künkün sarnıcı doldurmak ya da fazla suyu taşımak için konulduğu düşünülmektedir (Çeçen, 1986). Zemin seviyesinden yaklaşık 5m. aşağıda sarnıç içerisindeki su hala görülebilmektedir.

Sarnıcın hemen yakınında, 1994 yılında gerçekleştirilen bir temel kazısında, birbiriyle bağlantılı olduğu anlaşılan 1.60x0.40 m. ölçülerinde Bizans dönemi isale hattına ait 2 adet tonoz örtülü galeri tespit edilmiştir. Tuğla ve horasan tekniğinde inşa edilen galerinin, Süleymaniye Külliyesinin altına doğru devam ettiği saptanmıştır(Altuğ, 2013).

4.8.3 Sıbyan Mektebi Avlusunda Çeşme

Şekil 51 Sıbyan Mektebi Avlusunda Çeşmenin Konumu

Sıbyan Mektebi avlusunun batı girişi yakınında küçük bir sütun çeşme göze çarpmaktadır. Yerden yaklaşık olarak 50cm. yüksekliğindeki sütun üzerine takılmış musluktan su akmakta ve bugün kullanılmaktadır. Musluk altında zemine konulmuş mermer bir teknesi vardır. Kaynaklarda izine rastlanamayan bu çeşmenin sonradan avluya konulduğu zannedilmektedir.

Resim 65 Sıbyan Mektebi Avlusundaki Çeşme (Aykutlu, 2014)

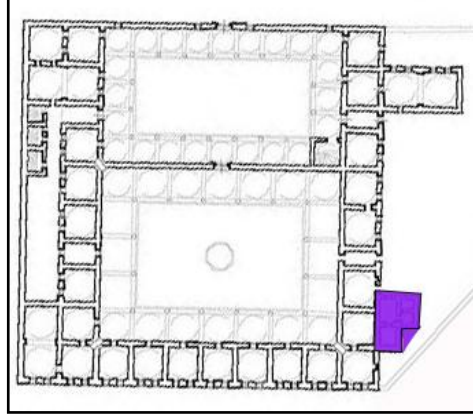
4.9. Darüşşifa Ve Tıp Medresesi

Süleymaniye Külliyesi Darüşşifası külliyesinin kuzeybatısında 1552-1557 tarihlerinde inşa edilmiştir. İki avlulu bir yapıdır. Dikdörtgen şeklindeki avluların revakları gerisinde darüşşifanın odaları bulunmaktadır. Girişin açıldığı ön avlu arka avluya göre daha küçüktür. Bu avluyu baklava başlıklı sütunları olan revaklar ve üzerindeki kubbeler çevrelemektedir. İki dar kenar boyunca darüşşifa personeli için ayrılmış dikdörtgen mekanlar vardır. Burada bir de fudla fırını bulunmaktadır. Bu avludan geçilen arka tarftaki avlu etrafında hastalar için kubbeli odalar yer almaktadır (Cantay T. , 1989). Celalzade darüşşifanın mutfak, hamam, yatma yerleri, bahçe ve havuzları olduğundan bahsetmektedir (Yılmaz, 2011). Hamam yapının kuzey köşesinde yer alıp, sadece darüşşifaya hizmet vermektedir. Darüşşifanın yer aldığı arazinin eğimi nedeniyle bir bodrum kat planlanmıştır. Bu katta arka taraftaki avlunun revakları altında akıl hastaları için bir bölüm ve halıçı bakan kısımda dokuz adet dükkan tasarlanmıştır. (Cantay G. G., 1988).

Tıp Medresesi Darüşşifa ile beraber 1552 tarihinde inşa edilmiştir. 12 kişilik bir kadrosu vardır. Evvel ve Sani Medreseleri gibi tıp medresesi de arazi meylinde

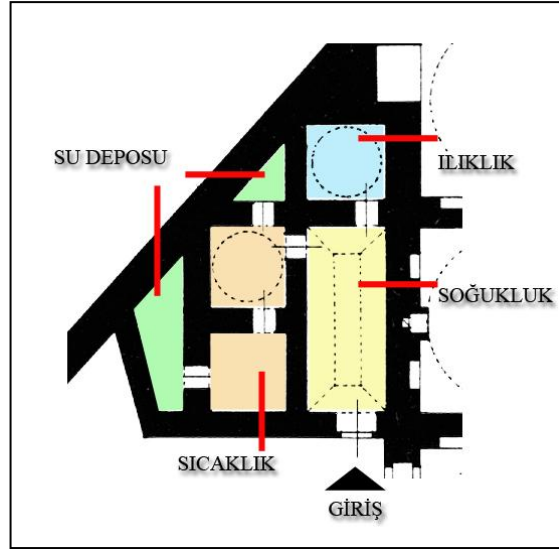
ötürü dükkanlar üzerinde yer almaktadır. Dershanesi olmayan medrese orijinal halini kaybetmiştir (Kuban, 1997). Tıp medresesinin yanına, kuzeyindeki sokağa doğru devam eden ve darüşşifanın karşısına gelecek şekilde uzun dikdörtgen planlı bir “darülakakir” (eczane) yapılmıştır (Cantay T. , 1989).

4.9.1 Darüşşifa Hamamı

Şekil 52 Darüşşifada Hamamın Konumu

Süleymaniye Darüşşifası'nın kuzey köşesinde sadece burada kalanlara hizmet edecek şekilde tasarlanmış bir hamam bulunmaktadır (Cantay G. G., 1988). Bahçeden girilen hamamın soğukluk, ılıklik ve sıcaklik mekanı ile iki su deposu bulunmaktadır. Girişin açıldığı dikdörtgen planlı soğukluk kısmı diğer mekanlara göre daha geniştir.

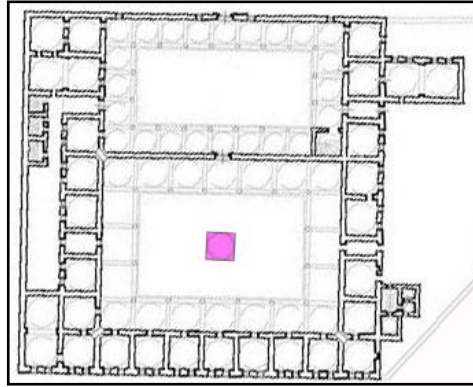
Şekil 53 Süleymaniye Darüşşifası Hamamı (A. Saim Ülgen'den İşlenerek)

Soğukluk girişinin karşı tarafından ılıklığa, yan tarafından da iki bölümlü sıcaklık kısmına geçilmektedir. Sıcaklık ve ılıkılık arasında bir geçiş bulunmamaktadır. Sıcak ve soğuk su depoları birbirinden ayrı olarak arka tarafa yerleştirilmiştir.

Resim 66 Darüşşifa Hamamı Kubbeleri (Aykutlu, 2014)

4.9.2 Darüşşifa Havuzu 1

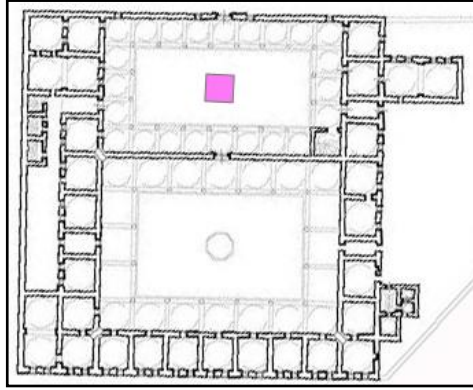
Şekil 54 Darüşşifada Havuz 1 Konumu

Darüşşifanın ikinci avlusunun ortasında sekizgen bir havuz bulunmaktadır. Tamamı mermerden imal edilen çokgen havuzun tabanı bir kenarı 474cm.olan kare içine yerleşmektedir. Havuzun daire biçimindeki iç boşluğunun çapı 373cm.dir. Sekizgen havuzun her bir yüzeyinin dış kısmında iki adet dikdörtgen silme bulunmaktadır. Eski fotoğraflarında havuzun dokusuyla uyumlayan malzeler ile kaplanmış olduğu görülmektedir. Bugün devam eden darüşşifa restorasyonu kapsamında havuz mermer ile kaplanmıştır.

Resim 67 Darüşşifa Havuzu 1 (Aykutlu, 2014)

4.9.3 Darüşşifa Havuzu 2

Şekil 55 Darüşşifada Havuz 2 Konumu

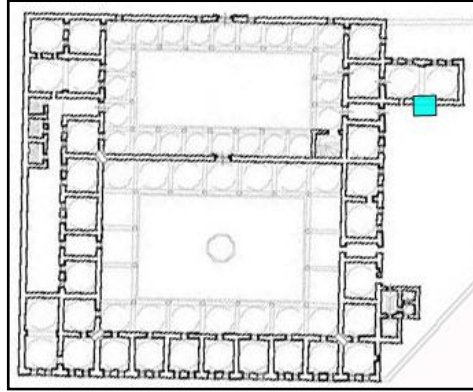
Eski fotoğraflarda Süleymaniye Darüşşifası'nın ana girişinin açıldığı ön avluda kare şeklinde bir havuz olduğu görülmektedir (Resim 68). Havuz avlunun toprak zemini ile aynı seviyededir. 1887 yılında darüşşifanın askeri matbaaya dönüştürülmesi esnasında havuzun dört köşesine birer aslan heykeli yerleştirilmiştir. Bugün bu havuz mevcut olmayıp aslan heykellerinden iki tanesi İstanbul Büyükşehir Belediyesi bahçesinde, bir tanesi Adliye Sarayı'nın bahçesinde bulunmaktadır (Mülayim, 2007).

Resim 68 Darüşşifa Havuzu 2(Cantay G. G., 1992)

4.9.4 Darüşşifa Çeşmesi 1

Darüşşifanın birinci avlusunun batıdaki kısa kenarına eklenmiş dikdörtgen planlı mekanın kuzeyduvarında tek yüzlü bir duvar çeşmesi bulunmaktadır. Arka bahçeye bakan bu çeşme 161cm. boyunda, 90cm. enindedir. Çeşme cephesinin üzerinde yaprak ve badem motifli bir friz dışında herhangi bir süsleme görülmemektedir. Bugün tümüyle yeniden yapıldığı anlaşılan çeşmenin özgün olup olmadığı ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır.

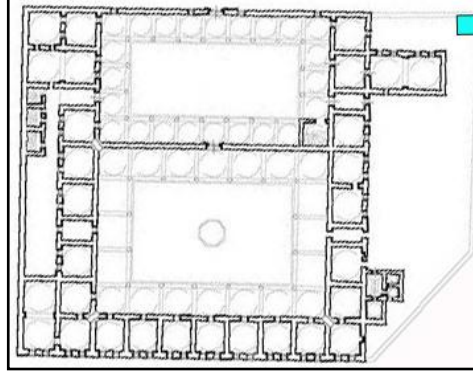

Şekil 56 Darüşşifa Çeşmesi 1 Konumu

4.9.1 Darüşşifa Çeşmesi 2

Darüşşifanın batı tarafındaki arka bahçeye açılan girişinin solunda duvar içindeki nişe yerleştirilmiş küçük bir çeşme bulunmaktadır. Nişin 125cm.lik genişliği ve 53cm.lik derinliğine yerleştirilen mermer teknesi yerden 97cm. yüksektedir.

Çeşmeye ait herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Bugün duvardaki lülesi koparılmış ve harap bir durumdadır.

Şekil 57 Darüşşifada Çeşme 2 Konumu

Resim 69 Darüşşifa Çeşmesi 1 (Aykutlu, 2014)

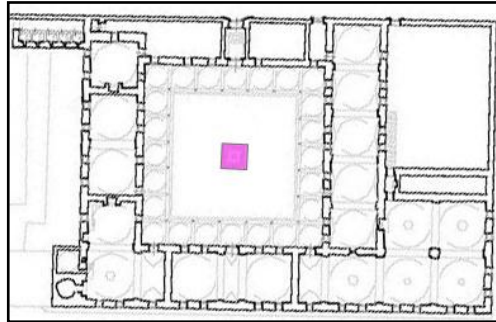
Resim 70 Darüşşifa Çeşmesi 2 (Aykutlu, 2014)

4.10. İmaret

Darüşşifa ile tabhanenin ortasında yer alan imaret yol seviyesinden daha düşük bir kotta olup, basamaklı bir girişe sahiptir. Yapı yemekhane salonu, mutfak, kiler, un-tuz ambarı, fodla fırını (ekmek pişirilen ve dağıtılan yer) gibi mekanlardan oluşmuştur. Arazi meylinde dolayı alt katta ahır ve bazı odalar düzenlenmiştir.

İmaretin girişi yirmi dört birimli revaklı kare bir avluya açılmaktadır. Bu avlunun ortasında asırlık çınarların gölgelendirdiği sonradan eklenmiş bir havuz bulunmaktadır (Tanman, 1988). Avlunun sağında ambarlar ve fodla fırını vardır. Girişin hemen karşısındaki mekanın kiler olduğu düşünülmektedir. Avlunun solunda beş kubbe ile örtülü uzun dikdörtgen bir plana sahip ve ayrı girişi olan yemekhane bölümü bulunmaktadır. Bu bölümün arkasında, imaretin kuzeybatı kısmında mutfak konumlandırılmıştır. Onun da kendi girişi ve ön avlusu vardır (Kuban, 1997). Mutfağa giriş verilen bu avludan fakir halka yemek dağıtımı yapıldığı düşünülmektedir. Mutfağın avlu yönündeki duvarında bulaşık yıkamak için musluklar sıralanmıştır. Bu muslukların arkasındaki bölüm su haznesidir.(Tanman, 1988). Haznenin doğu duvarında bir çeşme bulunmaktadır

4.10.1 İmaret Havuzu

Şekil 58 İmaret Avlusunda Havuzun Konumu

İmaretin avlusunun ortasında fiskiyeli mermer bir havuz bulunmaktadır. Tanman tarafından muhdes olduğu belirtilen bu havuz kare şeklinde olup bir kenarı 3m.dir. Havuz kenar yüksekliği 52cm. olup, zeminini kare şeklinde dört mermer plak kaplamaktadır. Zeminin ortasına dört ayakla yerleştirilmiş 67cm. yükseklikteki

fiskiye havuz kenarları ile uyumlu olarak çiçek, yaprak ve badem motifleri le süslenmiştir.

Resim 71 İmaret Avlusu ve Havuz (Aykutlu, 2014)

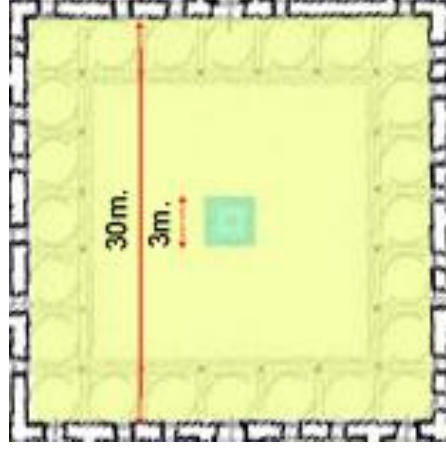
Özgün durumunda fiskiyenin nasıl çalıştığı bilinmemektedir. Sonradan eklendiği belli olan ve havuza yakışmayan plastik borularla bugün fiskiyesi çalıştırılmış olsa da havuz avluya verdiği su sesi ve serinlikle mekanı olumlu yönde etkilemektedir.

Resim 72 İmaret Havuzu (Aykutlu, 2014)

İmaretin avlusu 30mx30m.boyutlarında kare bir avludur. Avlu ortasında bulunan mermer havuz 3mx3m boyutları ile avlunun onda biri modülünde inşa edilmiş, sonuç

olarak avlu ve havuz arasında orantılı bir tasarım ortaya çıkmıştır. Tasarımdaki bu proporsiyon dengeli bir avlu oluşumuna katkıda bulunmuştur.

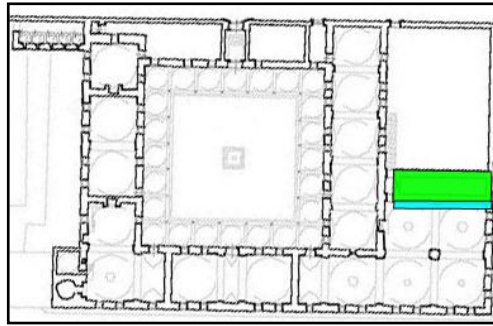

Şekil 59 Süleymaniye İmaretinde Avlu ve Havuz Orantısı

Resim 73 İmaret Havuzu, Detay (Aykutlu, 2014)

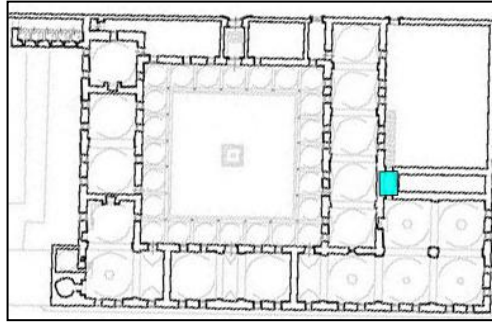
4.10.2 Su Haznesi ve Sıra Musluklar

Şekil 60 İmarette Su Haznesi ve Sıra Muslukların Konumu

İmaretin mutfak kısmında muslukların sıralandığı güney duvarı arkasında bir su haznesi bulunmaktadır. Uzun dikdörtgen plana sahip su haznesi 15.2m eninde, 4m. boyundadır. Mutfak kısmına açılan girişin solundaki haznenin doğu duvarının üst kısmında içerdeki suyun havalandırılması amaçlı yapıldığı sanılan dikdörtgen bir açıklık bulunmaktadır.

4.10.3 İmaret Çeşmesi

Şekil 61 İmarette Çeşmenin Konumu

İmaretin batı tarafındaki avlunun girişi merdivenlerinden çıkınca su haznesi önünde bir küçük çeşme görülmektedir. Klasik tarzda sivri kemerinin eni 88cm., boyu 177cm.dir. Düz mermer plakadan ayna taşı önünde 55cm. çapında yuvarlak kurnası bulunmaktadır. Çeşmede herhangi bir süsleme görülmemektedir.

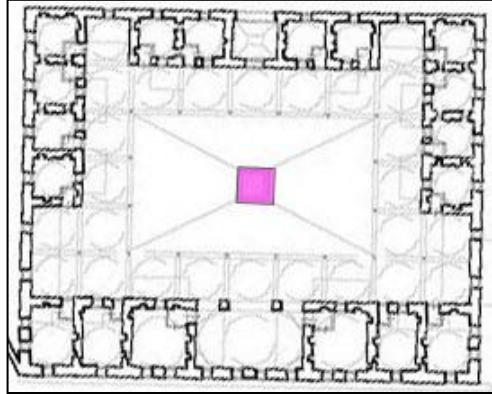

Resim 74 İmaret Çeşmesi (Aykutlu, 2014)

4.11. Tabhane

Tabhane caminin kuzeyinde bulunup, avlu kapısına bakmaktadır. Geniş, dikdörtgen avlusunun ortasında bir havuz bulunmaktadır. Bu avlu Osmanlı döneminin en güzel ve büyük avlu örneklerinden birisidir. Girişin karşısında ve avlunun iki köşesinde eyvan şeklinde açıklıklar bulunmaktadır. Bu mekanların yazlık oturma için düzenlendiği sanılmaktadır (Kuban, 1997). Buraya gelen zengin, fakir her yolcu herhangi bir geri çevirme olmaksızın burada üç gün üç gece ağırlandı (Cantay T. , 1989). Kanuni Sultan Süleyman`ın tarihçisi Celalzade Mustafa Çelebi burada on sekiz oda, yazlık ve kışlık avlular ile önlerinde ferahlık veren havuzlar ve çeşmeler olduğundan bahsetmektedir (Yılmaz, 2011).

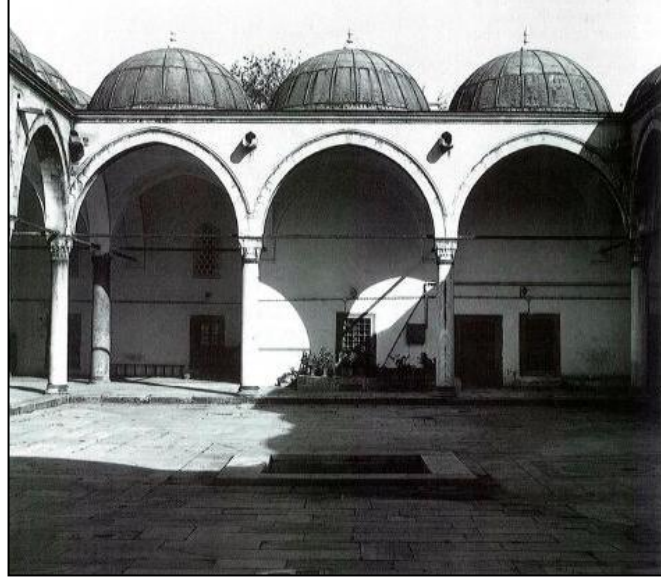
4.11.1 Tabhane Havuzu

Şekil 62 Tabhane Avlusunda Havuzun Konumu

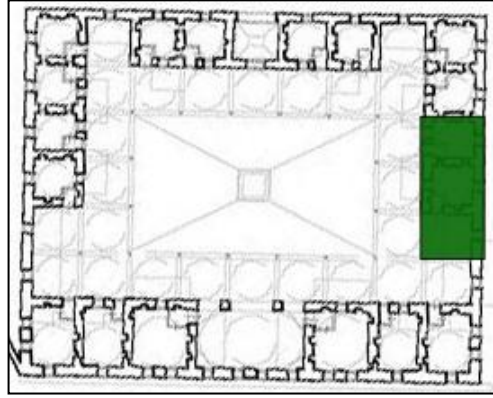
Süleymaniye inşaat defterlerinde tabhanenin avlusundaki havuz “şadırvan” olarak geçmekte ve 18 Ocak-1 Şubat 1556 tarihinde yapıp işlendiği belirtilmektedir (Barkan, 1979). Geniş avlunun ortasında bir kenarı 384cm. olan kare şeklinde mermer bir havuzdur. Hemzemin olarak tasarlanan bu havuzun derinliği 66cm.dir. Fiskiyesi günümüze ulaşmamıştır. Avludaki bu su ögesi hem avludan hem de revaklar ardındaki odaların avluya açılan pencereleri sayesinde tabhane odalarından da algılanabilmektedir. Eglî tabhane avlusuna girişte havuzun saydam bir sürpriz gibi belirdiğinden bahsetmektedir. Revaklar ortasında mermer bir deniz gibi duran bu

fiskiyeli havuzu hemzemin yapısından dolayı “*alçakgönlü*” olarak betimlemektedir (Egli, 1992).

Resim 75 Tabhane Avlusundan Görünüm (Egli, 1992).

4.11.2 Tabhane Sarnıcı

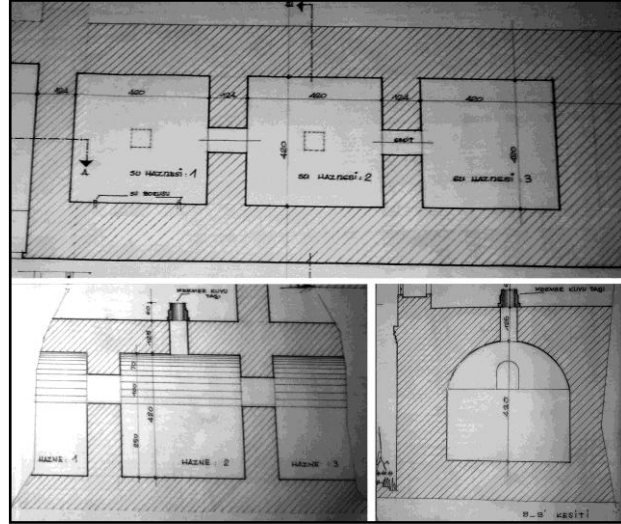
Şekil 63 Tabhanede Sarnıcın Konumu

Tabhanenin bodrum katının batı tarafında üç bölümlü Osmanlı dönemine ait bir sarnıç bulunmaktadır. Sarnıca giriş zemin kattaki avlunun tam ortasına denk gelen odanın tabanındaki bir kapaktan yapılmaktadır. Sarnıcın her bir bölümünden diğerine geçiş vardır. Üzeri tonozlu sarnıç bir kenarı 420cm.olan kare planındadır. Tonoz yüksekliği de 420cm.dir. Tabhanenin özgün fonksiyonunu eda ettiği

dönemlerde kuyuya kova salınmak suretiyle sarnıçtan su çekilerek tabhanenin su ihtiyacı karşılanmıştır¹¹.

Resim 76 Tabhane Sarnıcı Kapak ve Dış Duvarı (Aykutlu, 2014)

Şekil 64 Tabhane Sarnıç, Plan ve Kesitler (A. Saim Ülgen)

4.12. Salis Ve Rabi Medreseleri

Külliyenin doğusunda Mimar Sinan Caddesi'nden girilen Salis ve Rabi Medreseleri inşa edilmiştir. Geleneksel medrese planlamasının bir devamı olmasıyla birlikte Salis ve Rabi medreselerinde bazı yenilikler denendiği görülmektedir (Kuban, 1997).

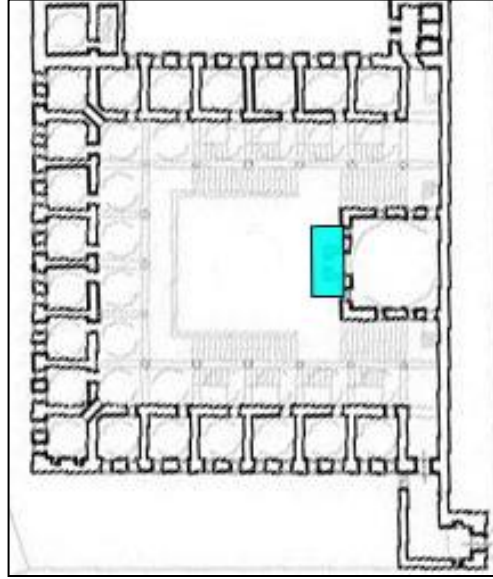
Salis ve Rabi Medreseleri simetrik olup, aralarında bir iç avlu ile birbirinden ayrılmıştır. Medreselerin her birinde 21 hücre, bir dersane ve aradaki iç avluya bakan helalar ile yıkanma yerleri bulunmaktadır. Salis ve Rabi Medreselerinin

¹¹2014 yılında Süleymaniye Tabhanesi restorasyonunu yürüten Semra Selbestoğlu ile 06.05.2014 tarihinde gerçekleştirilen görüşmeden edinilen bilgilerdir.

bulunduğu arazi Haliç'e doğru önemli bir meyile sahip olduğundan bu medreseler kademelendirilmiştir. Terasları ve kademeli revakları ile özgün olan medreselerin altında arazi meylinde dolayı doğu yönünde hücreler düzenlenmiştir (Kuban, 2010). Giriş kotuna yerleştirilen dersanelerin avluya bakan cephesi iki katlıdır. Üst kat dersane, alt kat su deposudur. Üst katta avluya bakan bir cumba vardır. Bu cumbaların altına çeşme yerleştirilmiştir. Dershanenin iki yanından avlu boyunca merdivenler inmektedir. Revakların iç tarafında bulunan merdivenlerle hücre önlerinde kademeli sofalar oluşturulmuştur (Ahunbay, 1988).

4.12.1 Salis ve Rabi Medreseleri Avlu Çeşmeleri

Salis ve Rabi Medreseleri'nin dersaneleri avludan altı basamaklı bir merdivenle yükseltilmiştir. Kazanılan yükseklikle dersane cumbalarının altına gelecek şekilde avluya açılan beş gözlü birer çeşme yapılmıştır.

Şekil 65 Salis ve Rabi Medreseleri'nde Çeşmenin Konumu

Salis ve Rabi Medreseleri'nin dersanelerindeki cumba çıkıntısı iki ayakla desteklenmiştir. Bu ayak açıklıkları ön yüzde Bursa kemeri ve yan yüzlerde dalgalı kemer ile tamamlanarak cumba altındaki çeşmeyi çevrelemektedir. Çeşmelerin lüleleri yerlerinden koparılmış olup, suları akmamaktadır. Çeşmeye ait plan, kesit ve görünüşler ekte sunulmuştur (EK-G)

Resim 77 Rabi Medresesi Dersane Altı Çeşme (Aykutlu, 2014)

Resim 78 Rabi Medresesi Dersane Altı Çeşme (Aykutlu, 2014)

Resim 79 Salis Medresesi Dersane Altı Çesme, Detay (Aykutlu, 2014)

Salis ve Rabi Medreseleri dersaneleri altındaki çeşmeyi çevreleyen Bursa kemeri ve dalgalı kemer Süleymaniye Külliyesi'ndeki başka su yapılarında da görülmektedir. Süleymaniye Camii avlusundaki su köşkünde uygulanan Bursa kemeri ve Mimar Sinan sebilinde görülen dalgalı kemer bu cumba altı çeşmesindeki kemerler ile benzerlik göstermektedir.

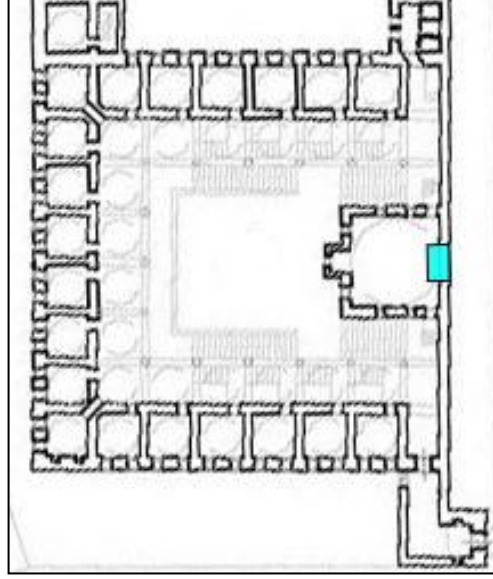

Resim 80 Sinan Sebil Kapı ve Salis Medrese Çesme Kemerleri (Aykutlu, 2014)

4.12.2 Salis ve Rabi Medreseleri Dersane Oda Çeşmeleri

Salis ve Rabi medreselerinin dersaneleri küçük birer çeşmeye sahiptir. Bu çeşmeler dersanelerin güneybatı duvarı üzerinde bulunmaktadır. Çesme üzerindeki dalgalı

kemerli bir nişle bütünleştirmiştir. Mermer çeşmenin aynası sivri kemerli bir çerçeve içine almış, kemerin altına üç eş çiçek motifi yerleştirmiştir. Çeşme aynasının yanındaki boşluklar da yukarıdan gelen nişin aksını takip edecek şekilde bitkisel motiflerle bezenmiştir.

Şekil 66 Salis ve Rabi Medreseleri Dersanelerinde Oda Çeşmesinin Konumu

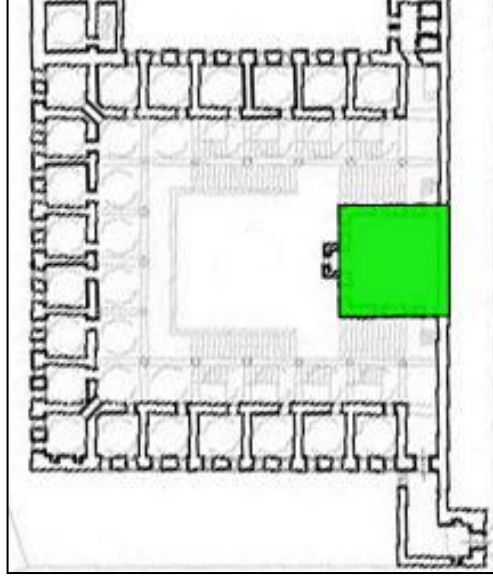

Resim 81 Salis ve Rabi Medreseleri, Dersane İçi Çeşme (Aykutlu, 2014)

4.12.3 Salis ve Rabi Medreseleri Su Depoları

Salis ve Rabi medreselerinin dersaneleri arazi eğiminden dolayı iki katlı çözülmüştür. Dersanelerin alt katı 890cm.x970cm. ölçülerinde bir su deposu olarak

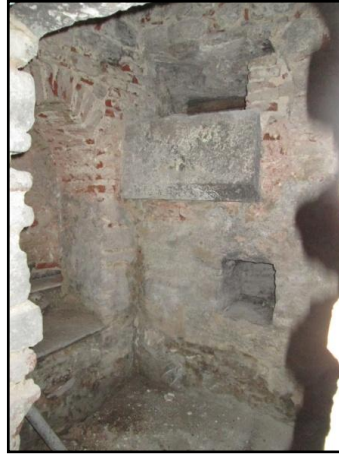
tasarlanmıştır. Bu depolara dersane girişinin yanındaki bulunan platform üzerindeki kapak kaldırılarak girilebilmektedir (Ahunbay, 1988).

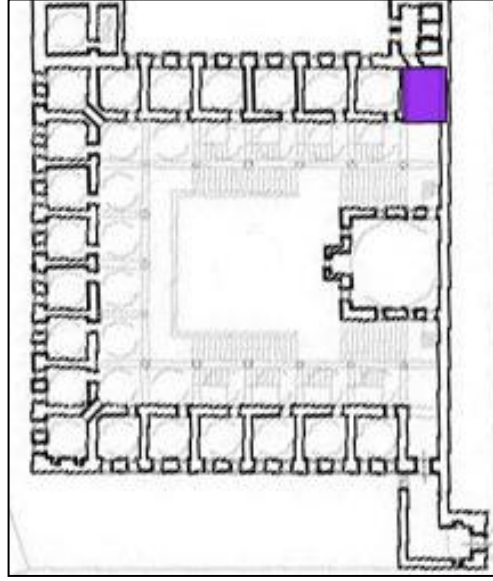
Şekil 67 Salis ve Rabi Medreselerinde Su Deposunun Konumu

4.12.4 Salis ve Rabi Medreseleri Hamamları

Salis ve Rabi Medreselerinin helaları yanında küçük bir yıkanma mekanı bulunmaktadır. Mekana girişin karşısındaki duvarın üst tarafından gelen su burada bir tekneye dökülmektedir. Teknenin altında içindeki suyu ısıtmak için ateş yakma amaçlı bırakıldığı sanılan üst kısmı delik bir niş bulunmaktadır.

Resim 82 Salis ve Rabi Medreseleri Hamam (Aykutlu, 2014)

Şekil 68 Salis ve Rabi Medreseleri'nde Hamamın Konumu

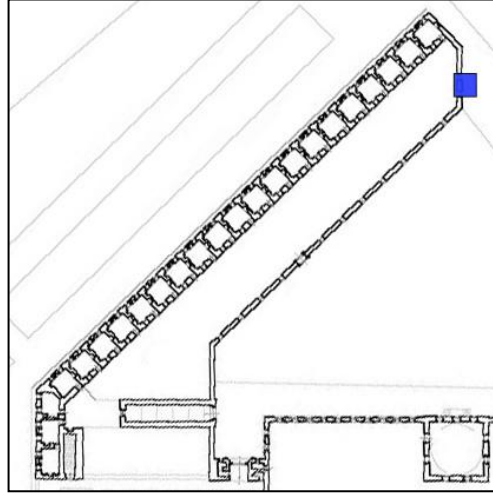
4.13. Darülhadis Medresesi

Süleymaniye Darülhadis Medresesi yapıldığı dönemde Osmanlı medreselerinin en üst düzeyde eğitim veren birimidir. Külliye'nin güneydoğusuna, cami ile hamamın arasına inşa edilmiştir. Plan şemasını bir dersane ve hücreler belirlemektedir. Dershane hücrelerin karşısına bir kat boyu yüksekte inşa edilmiştir. Hücreler cadde doğrultusunda sıralanarak camiye doğru kuzey istikametinde kırılmaktadır. Hücrelerin revakları önünde avlu şeklinde uzun bir boşluk bulunmaktadır. Dershane, hücreler ve revaklar ahşap çatı ile örtülmüştür(Ahunbay, 1988).

4.13.1 Darülhadis Medresesi Duvarındaki Maksem

Darülhadis medresesinin güneyindeki açılı duvarı üzerinde sıbyan mektebi duvarındaki makseme benzeyen zeminden 1m. yükseklikte bir niş görülmektedir. 38cm. eninde 39cm. boyunda ve 60cm. derinliğindeki nişin sol duvarında biri büyük, biri küçük iki boru ağız göze çarpmaktadır. Nişin kapağı sökülmüş ve içi bakımsız bir vaziyette bulunmaktadır.

Darülhadis Medresesi duvarındaki maksemin Süleymaniye suyolları haritasında “*darshaneye giden yol*” üzerinde gösterilen maksem olması mümkündür.

Şekil 69 Darülhadiste Maksem'in Konumu

Resim 83 Darülhadis Duvarındaki Maksem'den Detay (Aykutlu, 2014)

4.14. Süleymaniye`de Olması Muhtemel Ayazma

Süleymaniye`de İstanbul Müftülüğü`nün bahçesi ile Botanik Müdürlüğü arasında 22,30x4,80m boyutlarında bir sarnıç bulunmaktadır. Payelerle dört bölüme ayrılan sarnıcın beşinci bir odası daha olduğu düşünülmektedir. Süleymaniye`de daha önceden bir vaftiz teknesi bulunmuştur. Sarnıç ve vaftiz teknesi Bizans`ın ilk dönemlerinde bu bölgede bir ayazma ya da vaftizhanenin olabileceğini akla getirmektedir (Sav, 2011).

Süleymaniye Külliyesi'nde su mimarisi araştırmasında külliye genelinde 29 adet, Salis ve Rabi medreselerindeki dört su yapısının her iki medresede tekrar edildiği düşünülürse toplam 33 adet su yapısı tespit edilmiştir. Külliye yapılarından Evvel ve Sani Medreselerin'de avlu içinde birer kuyu dışında su yapısına ve Tıp Medresesi'nde de herhangi bir su yapısına rastlanmadığından bu yapılar çalışmaya dahil edilmemiştir.

Süleymaniye Külliyesi su mimarisini su köşkü, zembil şadırvan, çeşme, sebil, hamam, havuz, maksem, sarnıç ve su haznesi olarak 9 farklı su yapısı tipolojisi oluşturmaktadır. Su köşkü 1, zembil şadırvan 1, çeşme 12, sebil 1, hamam 4, havuz 4, maksem 3, sarnıç 4 ve su haznesi 3 adet olarak külliye de bulunmaktadır (EK-E). Çeşmeler oda, duvar ve meydan çeşmesi olarak 3 farklı tipoloji içermektedir. Tek başına bir hamam yapısı olan Süleymaniye Hamamı dışında külliye nin diğer üç hamamı binaların içinde olup, o binaya hizmet eden hamamlar olarak tasarlanmışlardır.

16.yy'da inşa edilen Süleymaniye Külliyesi'nde 16.yy'a ait olmayan su yapıları da bulunmaktadır. Sıbyan Mektebi'ndeki, Darülkurra altındaki ve cami avlusundaki sarnıçlar Bizans dönemine, Süleymaniye Meydan Çeşmesi 18.yy'a ait su yapıları olarak külliye nin su mimarisi içinde bulunmaktadır.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı Devleti 600 yıllık yaşamı boyunca dünyada etkisi hissedilen bir devlet olmuştur. Bu durum devletin topraklarının en geniş hudutlarına ulaştığı ve üç kıtada hüküm sürdüğü 16.yy.`da en belirgin halini almıştır. İstanbul üç kıtadaki hükümlerliğin yönetim şehri olarak siyasi canlılığının yanında ticaretin, ekonominin, sosyal ve kültürel yaşamın kalbinin attığı yer olmaktadır. Kentin bu dinamik hayatının aktörleri siyasetçiden sokak satıcısına kadar farklı uluslardan, renklerden, dinlerden ve dillerden yüzbinlerce insandır. Bu kozmopolit yaşamın mekanı olan İstanbul kenti üç taraftan sularla çevrelenmekte ve yedi tepe ile yükselmektedir. Tepelerin yeşilliği ve suların mavisiyle renklenmiş bu kentin sakinleri de yüzyıllardır inşa ettikleri irili ufaklı yapılar ile şehri bezemektedir. Yarımburgaz Mağarası`ndan, Bizans`a, tarih içinde kentin sakini olmuş birçok toplumun eserleriyle şekillenen kentte özellikle Türkler`in fethi ile imar hareketliliği artmıştır. 16.yy`da devletin gücü ve sanatın olgun ifadesi de kentte buluşunca yeşil ve mavi ile sarılı İstanbul`un yedi tepesi abidevi eserler ile taçlanarak, kartpostallara konu olan silueti ortaya çıkmıştır.

Kuşkusuz İstanbul`un tepelerini taçlandıran yapılar külliye olmuştur. Bu yapılar şehri fiziksel olarak şekillendirirken, içinde barındırdığı maddi-manevi işlevler ile kentin sosyal yaşamını kurgulamaktadır. Eğitimden, sağlığa, temizlikten, barınmaya kadar birçok işlevi ile şehir sakinlerinin ev ve iş dışındaki üçüncü uğrak noktası olmaktadır. Bu nedenle külliye farklı işlevler için tasarlanmış farklı yapı tipolojilerinin biraraya geldiği bina kompleksleri olmuşlardır. Bu yapılarla beraber külliye programında insanoğlunun temel gereksinimi olan su ile ilgili yapıların da kendini göstermesi kaçınılmaz olmuştur. Buralarda su yapıları işlevlerine, yapıldıkları döneme, mimari usluba göre farklılaşarak ait oldukları medeniyetin kültür ve sanat zevkinin bir yansıması olarak belirmişlerdir.

Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi İstanbul`da Osmanlı klasik mimarisini sergileyen en önemli eserlerdir. Şehzade ile Osmanlı klasizminin başlangıcı belirlenirken, Süleymaniye ile sultan bu kentin silüetine ve sosyal yaşamına

damgasını vurmaktadır. Külliyeler bünyesinde farklı ihtiyaçlara yönelik olarak binalar tasarlanırken bu binaların programı birçok su yapısı ile de zenginleştirilmiştir. Nitekim Egli bu bağlamda “*Süleymaniye Külliyesinde herbir bina içindeki avlular Kuran`da ölümden sonra vaad edilenleri sunmak istermişcesine su ve vaha imgesini besleyen bahçe elementleriyle düzenlenmiştir*” (Egli, 1992) ifadesiyle Süleymaniye Külliyesi genelinde su mimarisinin yerine değinmektedir.

Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi`ni oluşturan yapılar mozaiğine dahil edilen su yapıları sosyal ve fiziksel tahriklerle vücuda getirilmiş olmaları ile beraber oldukça geniş bir tarihi, mimari ve tipolojik varyasyon sergilemekte, sanata, kültüre, sosyal yaşama ve devrin ulaştığı teknolojik noktaya dair bilgiler vermektedirler.

Teknik Özellikler Açısından Su Yapıları

Bir külliye için en önemli altyapı sorunu sudur. Su için oluşturulan altyapıda yapıya temiz su iletimi yapmak ve pis suyu yapıdan uzaklaştırmak üzere iki boyut bulunmaktadır.

Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi için gereken suyu temin etmek üzere Süleymaniye suyolları inşa edilmiştir. Süleymaniye suyolları ve tesisleri 16.yy`da tam bir teknolojik mükemmellik göstermektedir. Şehrin dışındaki uzak yerlerden künkler vasıtasıyla getirilen su için gereken yerlerde su kemerleri yapılmak suretiyle kilometrelerce uzunlukta suyolu yapılmıştır. Suyun takip ettiği güzergah boyunca suyu belli noktalara dağıtmak için maslak, maksem, kubbe gibi yapılar, basıncını ayarlamak ve suyu çeşitli yerlere dağıtmak için suterazileri inşa edilmiştir.

Süleymaniye Külliyesi`nde su külliyeye ulaştıktan sonra çeşitli noktalardaki maksemler vasıtasıyla kollara ayrılmakta ve kullanımdan artan sular sarnıçlarda depolanmaktadır. Cami avlusundaki su köşkü mimarisi yanında teknik özellikleri ile de üstün bir su yapısı olarak dikkati çekmektedir. Su köşkünün sistemi külliye geneline su iletimi yapmakta, suyu arındırmakta ve suyu yukarıdan aşağı yağdırarak oluşan ses ve ışıkla avluya farklı bir etki kazandırmaktadır.

Yapılan araştırmalar neticesinde Şehzade Kllyesi'nde suyun ne Şekilde dağıtıldığına ve kllye içindeki su sisteminin nasıl iŐlediđine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaŐılamamıŐtır. Şehzade Kllyesi'ne göre Süleymaniye Kllyesi ile alakalı daha fazla araştırma yapılmış olması 16.yy su sistemi ve teknolojisini Süleymaniye Kllyesi penceresinden algılamaya sebep olmuştur.

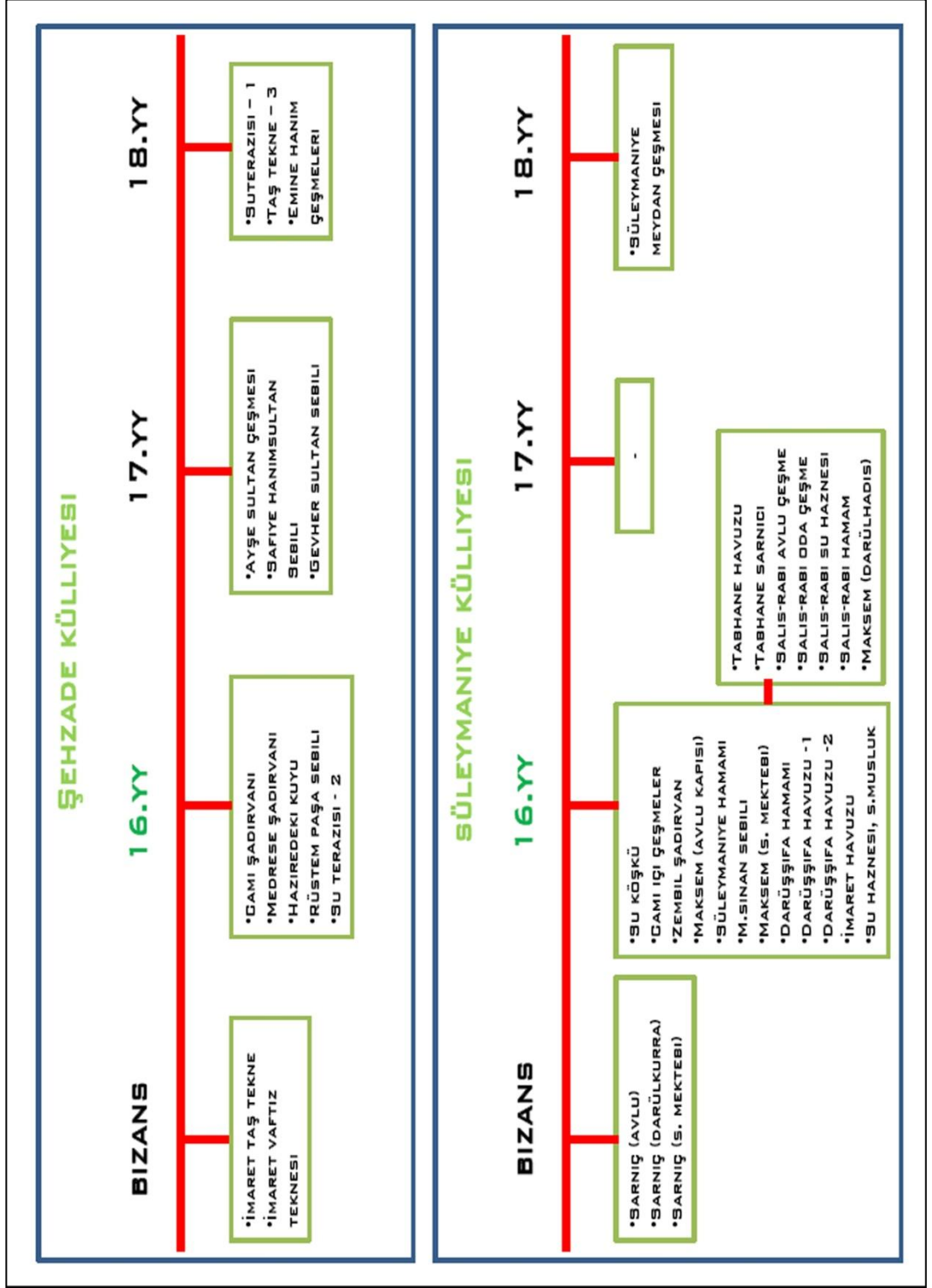
Su Yapılarının Tarihsel Varyasyonu

Şehzade ve Süleymaniye Kllyeleri 16.yy'a ait yapılar olmalarına rağmen, bu yapıların sınırları içinde bugün geniş bir tarih skalasına ait su yapılarından örneklere rastlanmaktadır. Bu yapılardan 16.yy öncesine ait olanlar ya devŐirme malzeme olarak yapılarda kullanılmış, ya da önceki dönemlerden kalan mekanlar olarak yeniden iŐlevlendirilerek kullanıma sunulmuştur.

Şehzade İmaretı'nde su rezervi amacıyla kullanılan taş teknelerden biri, n yüzünü kaplayan Grekçe metinden anlaşıldığına göre Bizans dönemine ait bir parçadır. Yine Şehzade İmaretı avlusunda bulunan teknenin de Osmanlı ncesi döneme ait bir vaftiz teknesi olduğu sanılmaktadır.

Süleymaniye Kllyesi'nde bulunan bir sarnıç ile alakalı olarak Süleymaniye inşaat defterleri kayıtlarından öğrenildiğine göre bu sarnıç Bizans döneminden kalma bir yapı olarak temizlendikten sonra kllyenin su sistemine dahil edilmiştir. Yapılan araştırmalara göre Süleymaniye Kllyesi Sıbyan Mektebi avlusundaki küçük sarnıç da Bizans döneminden kalma bir su yapısıdır. Sarnıç Osmanlı döneminde hem avludaki kuyu vasıtasıyla mektep tarafından kullanılmış, hem de kllye bütünündeki su sistemine entegre edilmiştir.

16.yy'a ait Şehzade ve Süleymaniye Kllyeleri'nde 16.yy. sonrası dönemlere ait su yapıları da görülmektedir. Şehzade Camii avlusundaki 18.yy'a ait suterazisi ve çeşmeler ile yine 18.yy tarihli Süleymaniye Meydan eŐmesi kllyelerin Osmanlı dönemi boyunca canlılığını yitirmeyen merkezler olmasıyla zaman içinde inşa edilmiş su yapılarından bazılarıdır.

Şekil 70 Tarihsel Varyasyon Grafiği

Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi'ndeki su yapılarının tarihsel dağılımının oldukça farklı olduğu görülmüştür. Şehzade Külliyesi'ndeki 20 adet su yapısından 6 tanesinin 16.yy'a, 2 tanesinin Bizans dönemine, 3 tanesinin 17.yy'a, 4 tanesinin 18.yy'a ait olduğu tespit edilmiş, 5 tanesinin dönemi tespit edilememiştir. Süleymaniye Külliyesi'ndeki 33 su yapısından 29 tanesi 16.yy'a aittir. Bizans dönemine ait 3, 18.yy'a ait 1 su yapısı bulunmaktadır. bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki Süleymaniye Külliyesi su mimarisi daha çok 16.yy ağırlıklı kalırken, Şehzade Külliyesi su yapıları daha geniş bir zaman dilimi boyunca inşa edilmiştir.

Su Yapılarında Mimari Dönem Varyasyonu

Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi'nde **Bizans Dönemi Mimarisi, Selçuklu Mimarisi, Erken Osmanlı Mimarisi, Klasik Osmanlı Mimarisi, Geç Klasik Osmanlı Mimarisi ve Lale Devri Mimarisi** olarak 6 farklı mimari dönem uslubunda su yapıları görülmektedir.

16.yy tarihli Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi'nde 16.yy öncesi dönemlere ait su yapıları bulunmaktadır. Süleymaniye Sıbyan Mektebi avlusundaki Bizans dönemine ait sarnıç külliyedeki **Bizans Dönemi Mimarisine** örnek teşkil ederken, avludaki su köşkünün pencerelerindeki Bursa kemerleri **Erken Osmanlı Mimarisini** hatırlatmaktadır. Bununla ilgili ilginç bir uygulama Şehzade Medresesi Şadırvanı'nda denenmiştir. Şadırvan 16.yy yapısı olmasına rağmen bir Selçuklu kümbeti formunda yapılarak külliye içinde **Selçuklu Mimarisini** hatırlatan bir öge olarak belirlemektedir.

Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi Klasik Osmanlı Mimarisinin önde gelen eserlerinden olmuşlardır. Bu nedenle her iki külliye **Klasik Osmanlı Mimarisi**'ne ait birçok su yapısı bulunmaktadır. Özellikle Süleymaniye Külliyesi'nin su yapılarının büyük çoğunluğunun 16.yy tarihli olması külliye su mimarisinde Klasik Osmanlı Mimarisinin ağırlıkta olmasını beraberinde getirmiştir. Şehzade Camii hazire duvarındaki Rüstem Paşa Sebili, Süleymaniye Camii Çeşmesi, Salis ve Rabi Medreseleri Çeşmeleri ile örneklendirebileceğimiz bu uslub çerçevesinde

<p>BIZANS MİMARİSİ</p>	 <p>ŞEHZADE İMARETİ AVLUSUNDA TEKNE</p>	 <p>ŞEHZADE İMARETİ ODASINDA TEKNE</p>	 <p>SÜLEYMANIYE SİBYAN MEKTEBİNDE SARNIÇ</p>
<p>SELÇUKLU MİMARİSİ</p>	 <p>ŞEHZADE MEDRESEŞİ ŞADIRVANI</p>		
<p>ERKEN OSMANLI MİMARİSİ</p>	 <p>SÜLEYMANIYE SALIS- RABI MEDRESELERİ AVLU GEŞMESİ</p>	 <p>SÜLEYMANIYE SU KÖŞKÜ PENCERESİ</p>	
<p>KLASİK OSMANLI MİMARİSİ</p>	 <p>SÜLEYMANIYE CAMII GEŞMESİ</p>	 <p>ŞEHZADE CAMII SUTERAZISI 2</p>	
<p>GEÇ OSMANLI MİMARİSİ</p>	 <p>ŞEHZADE CAMII AYŞE SULTAN GEŞMESİ</p>	 <p>ŞEHZADE CAMII GEVHER SULTAN SEBİLİ</p>	
<p>LALE DEVRİ MİMARİSİ</p>	 <p>ŞEHZADE MEZARLIĞI GEŞMELERİ</p>	 <p>ŞEHZADE CAMII TAŞ TEKNE 1</p>	

Şekil 71 Mimari Dönemlere İlişkin Örnekler Grafiği

fonksiyonelliğin ön planda olduğu görülmektedir. Estetik bezemeden ziyade mimari elemanlar arasındaki oranlarla yakalanmaya çalışılmıştır. Süleymaniye Camii zembil şadırvanının cephe revakları ile orantılı yapısı sayesinde sıra musluklar cephe ile bütünleşen bir kompozisyon sergilemektedir.

Şehzade ve Süleymaniye Külliyelerin`de 16.yy`dan sonraki dönemlerde de inşa edilen su yapıları olmuştur. Bu nedenle külliyelerin su mimarisinde 16.yy sonrası mimari usulparına dair eserler de bulunmaktadır. Süleymaniye Külliyesi`nde 18.yy tarihli Süleymaniye Meydan Çeşmesi 16.yy sonrası su mimarisine ait tek eserdir. Şehzade Külliyesi`nde Geç Klasik Osmanlı ve Lale Devri Mimarilerine ait birçok eser bulunmaktadır. Bu nedenle ise Şehzade Külliyesi Süleymaniye Külliyesi`ne göre 16.yy sonrası mimari usulparına ait daha fazla sayıda su yapısı barındırmaktadır. Şehzade Mezarlığı Çeşmeleri külliyyede **Lale Devri Mimarisine**, Ayşe Sultan Çeşmesi **Geç Klasik Osmanlı Mimarisine** örnek birer eser olmuştur.

Su Yapılarının Tipolojik Varyasyonu

Mimar Sinan Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi`nde birçok farklı türde su yapısı tasarlamıştır. Bunlardan bazıları su sisteminin bir parçası olan maksem, su terazisi gibi yapılarken diğerleri suyu insanların farklı şekilde yararına sunmak üzere düzenlenmiştir. Külliyeler bütününde su köşkü, şadırvan, çeşme, sebil, hamam, havuz, su haznesi, taş tekne, sarnıç, maksem ve suterazisi gibi on bir farklı türde su yapısı saptanmıştır.

Süleymaniye Camii su köşkü ilk kez Süleymaniye Camii`nde denenen bir yapı türü olmuştur.

Külliyelerde iki farklı türde üç şadırvan görülmektedir: Süleymaniye Camii`nde sıra musluklardan ibaret olan ve yine ilk kez burada denenen zembil şadırvan görülürken, Şehzade Camii avlusunda üst örtüsü çift destek sırası ile taşınan abdest şadırvanlarından bir örnek ve medresesinde kapalı hazneli bir şadırvan bulunmaktadır.

Her iki külliyyede meydan çeşmesi, tek yüzlü duvar çeşmesi, sütun çeşme, suluk ve oda çeşmesi olmak üzere beş ayrı türde toplam 30 çeşme bulunmaktadır. Bunlardan biri meydan çeşmesi, 25 tanesi tek yüzlü duvar çeşmesi, biri sütun çeşme ve 4 tanesi oda çeşmesidir. Tek yüzlü duvar çeşmelerinden 19 tanesi hazneli, 6 tanesi haznesiz duvar çeşmesidir.

Her iki külliyyede toplam 4 sebil vardır. Şehzade Külliyesi`nde Osmanlı mimarisinin klasik dönem örneği sade bir sebil ve pencere içi sebiller görülürken, Süleymaniye`de çokgen planlı sebillerin ilk örneklerinden biri uygulanmıştır.

Külliye İle Su Mimarisi Arasındaki İlişki

Sinan`ın her iki külliyesindeki su yapılarının boyutları incelendiğinde buldukları binalarla orantılı inşa edildikleri görülmüştür. Süleymaniye Camii`ndeki su köşkü, Süleymaniye imaretindeki havuz, Şehzade Camii şadırvanı gibi su yapıları ile buldukları avlular arasında bir proporsiyon olduğu farkedilmiştir.

Şehzade Camii şadırvanı bulunduğu cami iç avlusunun 40 modüllük orta alanında 12 modüllük bir alanı kapsamaktadır. Böylece sekizgen şadırvan dengeli bir avlu oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Süleymaniye Camii`ndeki su köşkü hem bulunduğu avlunun boyutları ile hem de avlu revakları ile orantılı tasarlanmıştır. Su köşkü Şehzade Camii şadırvanında olduğu gibi modüler bir oran içinde inşa edilmiştir.

Süleymaniye İmareti`ndeki havuzun boyutları ile buldukları avlu boyutları arasında belirli bir oran olduğu görülmüştür. Havuz avlu alanının onda biri boyutunda tasarlanmıştır.

İlk kez Şehzade Camii`nde denenen revaklı yan cepheler Süleymaniye Camii`nde cephe revaklarına orantılı tasarlanan zembil şadırvan ile zenginleştirilmiş, cephe mimarisi tamamlanmıştır.

Yapıların mimarisi ile külliye'nin kompozisyonu arasında benzer mimari öğelerin kullanılmasıyla oluşan bir uyum göze çarpmaktadır. Süleymaniye Külliyesi'nde Salis ve Rabi Medreseleri avlusuna bakan cumba altındaki çeşmede cumbayı taşıyan ayaklar ön cephede Bursa kemeri, yan cephelerde dalgalı kemerle birleştirilmiştir. Bu şekilde bir Bursa kemeri caminin avlusundaki su köşkünde, dalgalı kemer aynı oranlarda Sinan Türbesi Sebili'nin türbeye bakan penceresinde yinelenmiştir.

Sinan'ın Türbesi'nin köşesine konumlandırılan sebil sekizgen formda inşa edilerek yolların kesişiminde yumuşak bir geçiş oluşturmuş, aynı zamanda önündeki küçük meydancığı da tanımlamıştır.

Mimar Sinan'ın Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi'ndeki Su Yapıları ile Mimariye Getirdiği Yenilikler

Sinan Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi'nde tasarladığı su yapılarında bazı yenilikler denemiştir:

- Şehzade Medresesi avlusundaki **kümbet biçimindeki şadırvan** mimarisi ile özgün bir şadırvan tipi olmuştur.
- Şehzade Camii avlusundaki şadırvanda ilk kez burada görülen ve sonraki dönemlerde tekrarlanan susayanların bir zincire bağlı tas ile şadırvandan su içmelerine yarayan **suluk** yer almaktadır.
- Şehzade Camii haziresinin batı duvarındaki **pencere içlerine yerleştirilen sebiller ve duvar üzerindeki çeşme** ilk olarak burada görülen su yapıları olmuştur.
- Süleymaniye Camii avlusundaki **su köşkü** öncesinde ve sonrasında benzeri olmayan bir su tesisi olmuştur. Burada su hem dağıtmakta, hem arındırılmakta, hem de tavandan aşağıya yağmur gibi dökülerek ışık, ses ve serinlik etkisiyle avluya bambaşka bir atmosfer kazandırmaktadır.
- Süleymaniye Camii **zembil şadırvanı** (abdest muslukları) da ilk kez burada uygulanmış bir şadırvan modeli olmaktadır.

- Süleymaniye Külliyesi`nde Sinan`ın Türbesi bitişğinde olan **sebilin çokgen planlı sebillerin** ilk örneği olması kuvvetle muhtemeldir.

Yaşamda ve Ölümde Su

Şehzade ve Süleymaniye Külliyelerinde yapılan araştırma kapsamında su eserlerinin doğum ve ölüm gibi iki zıt kavramla bağdaştırılarak meydana getirildiği düşünölmektedir. Birçok çeşmenin kitabesinde yer alan “*Yaşayan her şeyi sudan yarattık*”¹² mealindeki Kuran ayeti varoluş ve hayat arasında sıkı bir bağ kurmaktadır. Osmanlı döneminde çokça su yapısı inşa etmede suyun hayat ile kurulan bu alakasının etkili olduğu zannedilmektedir.

Bununla birlikte araştırmada Şehzade Camii haziresinde ve Mimar Sinan Türbesi`nde olduğu gibi iki külliyyede mezar yapıları yanına yapılan çok sayıdaki su yapısı ölümle de suyu bir araya getirmektedir. İnsanlar mezarlarının yanında bir su eserine yer vererek suyun yaşamda olduğu gibi ölümdede kendilerine fayda getireceğini düşünmüşlerdir. Bu husus özellikle Şehzade Camii haziresinin duvarları üzerine ve hazire pencerelerinin içlerine kadar yerleştirilen sebillerle daha da belirginleşmektedir. Mimar Sinan`ın arkadaşı Sai Çelebi`nin Sinan`ın Türbesi`nin kitabesinde Sinan`ı överken inşa ettiği su eserlerine değinmesi de bu manayı çağrıştırmaktadır:

“Emr-i şâhile kılub suyollarına ihtimâm

Satır-Hızır olub âb-ı hayâtı âleme kıldı revân”

Tercüme:

Sultanın emri ile suyolları için özenle çalışıp

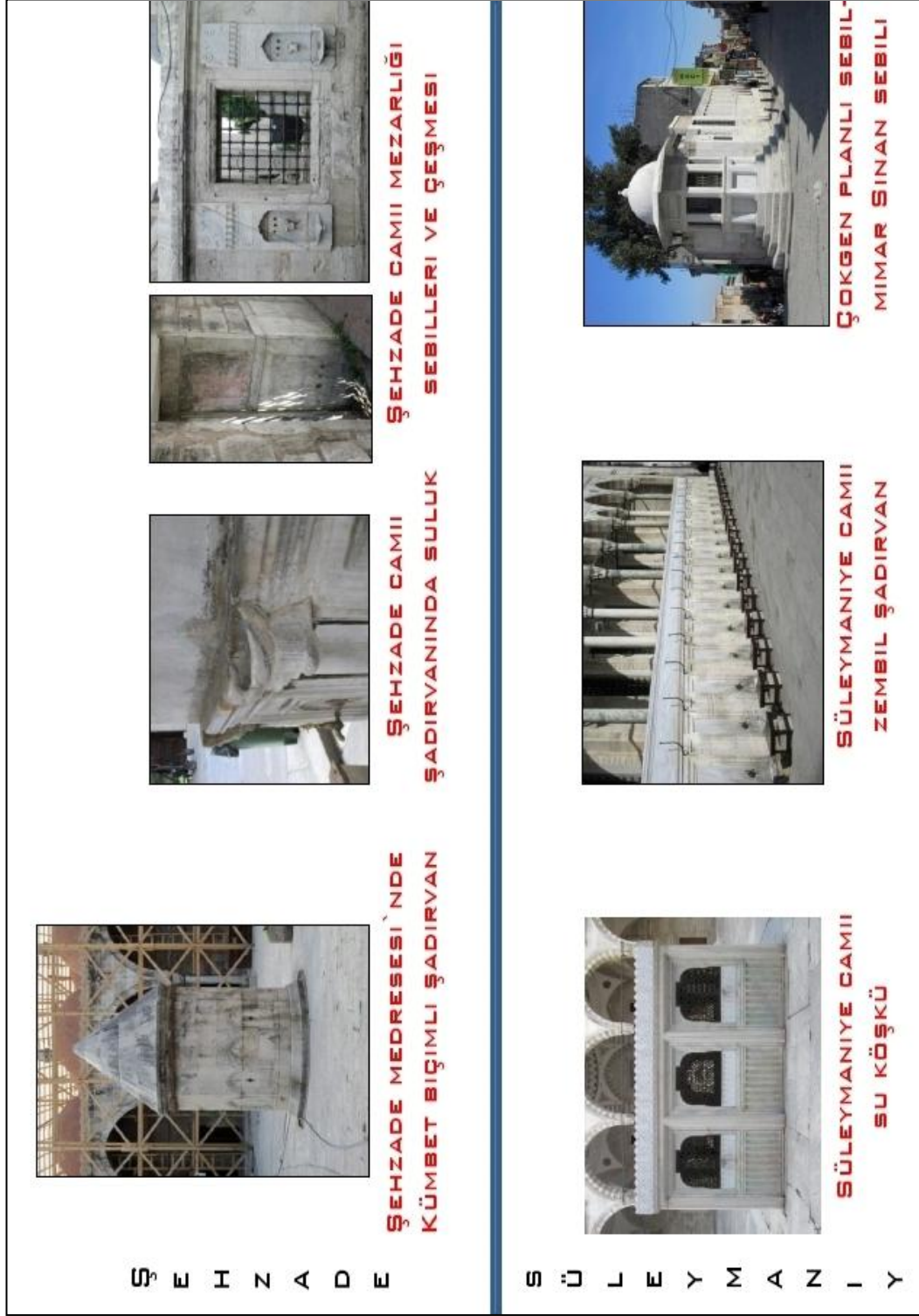
Hızır bıçağı olup hayat suyunu aleme akıttı¹³

---

¹² Enbiya Suresi/30

¹³ Develioğlu (Develioğlu, 1982) Osmanlıca Türkçe lüğatından yararlanılarak tercüme edilmiştir.

Şekil 72 Su Mimarisine İlişkin Yenilikler Grafiği

SONUÇ

Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi kapsamında Osmanlı su yapılarına dair yapılan bu çalışma göstermiştir ki, yaşamın temel taşlarından biri olan su 16.yy İstanbul'unda su köşkü, şadırvan, çeşme, sebil, havuz, taş tekne, hamam, su haznesi, sarnıç, suterazisi, maksem, su kemerinden oluşan birçok türde ve sayıda su yapısı meydana getirilmesine sebep olmuştur. Su yapıları özellikle şehrin o dönemde sosyal mekanı olan külliyelerde yoğun olarak görülmektedir. Bu çalışma bilhassa hem mimari hem de sosyal boyutu ile şehrin iki önemli merkezi olan Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi'nde su mimarisine dair ne denli zengin örneklerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen külliyelerde su mimarisinin birçok çeşitte ve boyutta örneği tespit edilmiş ve bunlar ile külliyenin sosyal, kültürel ve aynı zamanda mimari açıdan zenginleştiği görülmüştür. Avludaki bir havuz avluyu oranlarıyla dengelerken, sesi, görüntüsü ve serinliği ile mekanın kalitesini olumlu yönde etkilemiş, köşedeki bir sebil insanlara su ikram ederken bulunduğu meydancığı tanımlamış, ya da hazire duvarındaki bir çeşme yol kenarını bezerken, yaşama ve ölüme bakan yüzüyle bir idraki bugüne aktarmıştır.

6. KAYNAKLAR

- Ahmet Refik.** (1987). *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı.* (A. Uysal, Dü.) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ahunbay, Z.** (1988). Mimar Sinan`ın Eğitim Yapıları. S. Bayram (Dü.) içinde, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (s. 239-309). İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ak, M.** (Dü.). (2007). *Aşık Mehmed-Menazirü`l-Avalim.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Altuğ, K.** (2013). *İstanbul`da Bizans Dönemi Sarnıçlarının Mimari Özellikleri ve Kentin Tarihsel Topografyasındaki Dağılımı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).* İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Altuğ, K.** (2012). Planlama İlkeleri ve Yapım Teknikleri Açısından Tarihi Yarımada`daki Bizans Dönemi Sarnıçları. *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları* (15), s. 3-22.
- And, M.** (2011). *16.yy`da İstanbul.* İstanbul: YKY Yayınları.
- Arpat, A.** (2000). *Dini Mimaride Gizli Tasarım Yöntemleri.* İstanbul: Birsen Yayınevi.
- Arpat, A.** (1993). Şehzade Camii`nde Kubbe İle Avlu ve Şadırvan Arasındaki İlişkiler. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* (87), 9-16.
- Aslanapa, O.** (1988). Mimar Sinan`ın Medreseleri. *Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi" Sempozyumu* (s. 201-212). İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Aslanapa, O.** (1993). *Türk Sanatı* (3 b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ateş, İ.** (1987). *Kanuni Sultan Süleyman`ın Su Vakfiyesi.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aynur, H., & Karateke, H.** (1995). *III.Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri.* İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Barışta, H. Ö.** (1994). Süleymaniye Meydan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (s. 105). içinde İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları.

- Barkan, Ö. L.** (1979). *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı* (Cilt 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bayrak, O.** (2003). *Resimli İstanbul Tarihi* (2 b.). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Bilge, A.** (1973). Mimar Sinan Hakkında Araştırmalar. *Sanat Tarihi Yıllığı* (5), s. 148.
- Busbecq, O. G.** (2013). *Türk Mektupları* (2 b.). (D. Türkömer, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bülbül, A. H.** (2011). Fotoğraf ve Kartpostallarda Süleymaniye Külliyesi. *Vakıf Restorasyon Yıllığı* (3), s. 153-170.
- Cantay, G. G.** (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları .
- Cantay, G. G.** (1988). Sinan Külliyelerinde Darüşşifa Planlaması. *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı* (s. 45-57). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cantay, T.** (1986). 16.yy Türk Mimarisinde Bazı Tasarım ve Çizim Esasları. *II.Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi* (s. 53-61). İstanbul: İ.T.Ü. Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi.
- Cantay, T.** (1989). *Süleymaniye Camii*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Çeçen, K.** (1992). Halkalı Suları. *Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları* (s. 165-183). içinde İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını.
- Çeçen, K.** (1991). *İstanbul Vakıf Sularından Halkalı Suları*. İstanbul: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Yayınları.
- Çeçen, K.** (1984). *İstanbul`da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*. İstanbul: İTÜ İnşaat fakültesi Matbaası.
- Çeçen, K.** (1988a). İstanbul`da Sinan Tarafından Yapılan Su Tesisleri. *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu* (s. 103-111). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çeçen, K.** (1989). İstanbul`daki Eski Su Tesisleri ve Kırkçeşme. *Tarih Boyunca İstanbul Semineri ve Bildirileri* (s. 107). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çeçen, K. (1999). *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*. (C. Kolay, Dü.) İstanbul: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Yayınları.

Çeçen, K. (1988b). Sinan'ın Yaptığı Su Tesisleri. S. Bayram (Dü.) içinde, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (s. 439-460). İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Çeçen, K. (1994). Suterazileri. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. içinde İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı .

Çeçen, K. (1986). *Süleymaniye Suyolları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi.

Çelik, S. (2009). *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Dağlı, Y., & Kahraman, S. A. (Dü). (2013). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul: YKY Yayınları.

Demiriz, Y. (1988). Sinan'ın Mimarisinde Bezeme. *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (s. 468). içinde İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Dernschwam, H. (1987). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. (Y. Önen, Çev.) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Develioğlu, F. (1982). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Duran, T. (1990). *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar, Hanım Sultan Vakfiyeleri*. İstanbul: Tarihi Araştırmalar ve Dökümantasyon Merkezi Kurma ve Geliştirme Vakfı.

Egemen, A. (1993). *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. İstanbul: Arıtan Yayınları.

Egli, H. (1992). Sinan: Ardışık Algılamaya Bir Örnek Süleymaniye Tabhanesi. *Mimarlık* (248), s. 24-26.

Erçağ, B. (1990). İstanbul Şehzade Camii Restorasyonu. *Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Yunus Emre ve Dönemi, Restorasyon ve Kıbrıs Vakıfları Seminerleri* (s. 213-216). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Erçağ, B. (1988). Şehzade Mehmed Camii. *İlgi Dergisi* (53), s. 2-8.

- Ersen A.**, Nilgün Olgun, Seden Savaş Akbulut, Büşra Şenyurt Yıldırım. (2011). Süleymaniye Camii 2007-2010 Yılları Restorasyonu ve Restorasyon Kararları. *Vakıf Restorasyon Yıllığı* (3), s. 7-27.
- Ertuğ, N.** (Dü.). (2006). *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi* (Cilt 1). İstanbul: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Yayınları.
- Eyice, S.** (1988). 16.yy`da Osmanlı Devleti`nin ve İstanbul`un Görünümü. *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (s. 103-107). içinde İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Eyice, S.** (2010). Çeşme. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 277-287). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eyice, S.** (2009). *Eski İstanbul`dan Notlar* (2 b.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Flandin, E.** (2010). *İstanbul (L'orient)*. (O. Koloğlu, Çev.) İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Fresne-Canaye, P. d.** (2009). *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*. (T. Tunçdoğan, Çev.) İstanbul: Kitap yayınevi.
- Gyllius, P.** (1997). *İstanbul`un Tarihi Eserleri*. (O. Bal, Çev.) İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Hasol, D.** (1993). *Mimarlık Sözlüğü* (5 b.). İstanbul: Yem Yayınları.
- İhsanoğlu, E.** (1994). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (Cilt 1). İstanbul: IRCICA Yayınları.
- İnalçık, H.** (2000). Modern Avrupa`nın Gelişmesinde Türk Etkisi. K. Karpat içinde, *Osmanlı ve Dünya* (K. Kahraman, Çev., s. 85-86). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- İnalçık, H.** (2012). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ* (17 b.). (R. Sezer, Çev.) İstanbul: YKY Yayınları.
- İstanbul Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü Su Rehberi*. (1960). İstanbul: İstanbul Belediye Matbaası.
- Konyalı, İ. H.** (1948). *Mimar Koca Sinan*. İstanbul.
- Kuban, D.** (1970). İstanbul`un Tarihi Yapısı. *Mimarlık* (1970-05 (79)), s. 25-48.
- Kuban, D.** (1997). *Sinan`ın Sanatı ve Selimiye*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

- Kuban, D.** (2010). Süleymaniye Külliyesi. *İstanbul Ansiklopedisi* (s. 862-866). içinde İstanbul: NTV Yayınları.
- Kuban, D.** (1994). Şehzade Külliyesi. N. Akbayer (Dü.) içinde, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (s. 153). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Kumbaracılar, İ.** (1938). *İstanbul Sebilleri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Kuran, A.** (1986). *Mimar Sinan*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Kuran, A.** (1976-1977). Mimar Sinan`ın Camileri ve Eserleri Konusunda Kısa Bir Değerlendirme. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi* , s. 87.
- Kürkçüoğlu, K.E.** (Dü.). (1962)Kanuni Sultan Süleyman *Süleymaniye Vakfiyesi*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayınları.
- Memiş, A.** (1999). *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt 4). (G. Eren, Dü.) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Meriç, R. M.** (Dü.). (1965). *Mimar Sinan`ın Hayatı, Eseri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mülayım, S.** (Dü.). (2007). *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Müller-Wiener, W.** (2001). *İstanbul`un Traihsel Topoğrafyası*. (Ü. Sayın, Çev.) İstanbul: YKY Yayınları.
- Necipoglu, G.** (2005). *The Age Of Sinan*. London: Reaktion Books.
- Nirven, S. N.** (1953). *İstanbul Suları*. İstanbul.
- Okyay, S.** (Dü.). (2010). *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Olgun, N.** (2011). Süleymaniye Camii 2007-2010 Yılları Restorasyonuna Dair. *Vakıf Restorasyon Yıllığı* (2), s. 111-116.
- Orcan, D.** (2011). *Tarihi Yarımada Bölgesinde Bulunan Hamamların İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi)*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Orman, İ. (2000). Şehzade Camii Haziresi: Osmanli Mezar Geleneğine Aykırı Bir Hazire Gelişimi. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* (15), 22-37.

- Orman, İ.** (2010). Şehzade Külliyesi. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 38, s. 483-485). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Önge, Y.** (1988a). Mimar Koca Sinan`ın Sebilleri. *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu* (s. 113-116). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Önge, Y.** (1988b). Mimar Koca Sinan`ın Şadırvanları. *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı* (s. 189-227). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Önge, Y.** (1983a). Mimar Koca Sinan`ın Türk Mimarisine Getirdiği Bazı Yenilikler. *VIII.Türk Tarih Kongresi* (s. 1697-1704). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Önge, Y.** (1988c). Sinan`ın İnşa Ettiği Hamamlar. *Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi" Sempozyumu* (s. 255-264). İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Önge, Y.** (1997). *Türk Mimarisinde Osmanlı ve Selçuklu Dönemlerinde Su yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önge, Y.** (1983b). Vakıf Müessesinde Su ve Önemi. *1. Vakıf haftası* (s. 23-33). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Öz, T.** (1997). *İstanbul Camileri* (3 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özendes, E.** (2005). *Osmanlı`nın Son Başkenti İstanbul*. İstanbul: Yapı Yayın.
- Öziş, Ü., & Arısoy, Y.** (1991). Sinan`ın Su Yapıları. *Ege Mimarlık* , s. 34-36.
- Öztürk, S.** (2006). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde İstanbul`un Tarihi Suyolları Muhafazası ve Bakımı* (Cilt 1). İstanbul: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Yayınları.
- Saatçi, S.** (1989). *Mimar sinan ve Tezkiret-ül Bünyan*. İstanbul: Emlak Bankası MTV Yayınları.
- Sav, M.** (2011). Süleymaniye Camii Çevresinin Arkeotopografyası ve Mimar Sinan`ın Alan Seçimi. *Restorasyon Yıllığı* (3), s. 68-69.
- Schweigger, S.** (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk*. (S. T. Noyan, Çev.) İstanbul: Kitap yayınevi.
- Şerifoğlu, Ö. F. (1995). *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*. İstanbul: İBB Kültür İlşeri Daire Başkanlığı Yayınları.

Tali, Ş. (2009). *Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*. Erzurum: Atatürk Üniveristesi.

Tanman, B. (1988). Sinan`ın Mimarisi İmaretler. S. Bayram (Dü.) içinde, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (s. 333-353). İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Tekeli, İ. (Dü.). (1994). içinde, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (s. 47- 49). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Tokay, E. (1951). *İstanbul Şadırvanları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.

Tuş, M. (1999). *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt 3). (G. Eren, Dü.) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Uluçay, Ç. (1992). *Padişahın Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ünver, S., & Önge, Y. (1981). Selsebillerimiz. *Vakıflar Dergisi* (13).

Walsh, R. (2013). *İstanbul Manzaraları: Rumeli ve Batı Anadolu'da Gezintilerle*. (Ş. Türkömer, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yediyıldız, B. (2010). "Vakıf" maddesi. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 42, s. 475). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yılmaz, A. (Dü.). (2011). *Celalzade Mustafa Çelebi, Kanuni'nin Tarihçisinden Muhtaşem Çağ Tabakatü'l Memalik ve Derecatü'l Mesalik*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Yücel, E. (1967). İstanbul`da Bizans sarnıçları. *Arkitekt* (1967-01 (325)), s. 17-18.

Kişisel Görüşmeler

Olgun, Nilgün (2014)

Selbesoğlu, Semra (2014)

7. EKLER

EK-A: 16.YY. SU TESİSLERİNİ OLUŞTURAN ELEMANLAR

Hasol (1993), Çeçen(1984, 1991, 1994), Çelik (2009), Önge (1988, 1997) ve Tali (2009)`nin verdiği bilgiler ışığında Osmanlı dönemi su tesislerini oluşturan elemanlara ait açıklamalar aşağıda verilmiştir:

Bent: Uygun zeminli vadilerde, derin ve dar boğazlarda, iki yamaç arasına yukarıdan gelen suyu biriktirmek üzere, taştan, yığma topraktan veya içi taş duvarlarla takviye edilmiş yığma topraktan yapılan duvarlardır.

Havuz (Çökeltme Havuzu): Suyun içindeki kum, toprak gibi katı maddelerin dibe çöktürülmesi için yapılan, genellikle daire şeklindeki havuzdur.

Kubbe: Maksemden sonra suyun uğradığı daha küçük su dağıtım yerine kubbe denilmektedir.

Maksem: Bentlerden gelen suların kente dağıtımını için kollara ayrılarak, evlere, çeşmelere, hamamlara dağıtıldığı, içinde lüleli havuz ve teknesi olan üstü örtülü su haznesi yapısına maksem denilmektedir.

Maslak: 1. İçinden sürekli su akan boru. 2. Suyolu üzerinde bulunan su haznesine verilen isimdir.

Suyolu: Bir kente temiz su getiren toprak altındaki kanallardır.

Su kemeri: İlk kez Romalılarca uygulanmış olan, üzerinde suyolu bulunan, tuğla veya taştan yapılmış kemerli köprülerdir.

Suterazisi: Uzak yerlerden künkler içinde gelen suların, daha alçak yerlerden geçerek uzakta, aynı yükseklikteki yerlere ulaşabilmesi için belirli aralıklarla yüksek bir noktada yapılmış, kule biçimindeki su durağıdır. Su terazisinin üç görevi vardır: Engebeli arazide basıncı artan suyun basıncını sınırlayarak boruların patlamasını engellemek, lüleler yardımıyla suyun debisi

ölçmek ve künkler içinde yığılan havanın suyun akışına engel olmamasını sağlamaktır.

Su dolabı: Suyu kuyudan çekip, yükseltmeye yarayan dolaba verilen isimdir.

Künk: Pişmiş kilden yapılan su borusuna künk denilmektedir. Künkler konik şekilde yapılmış olup, birbirlerine bağlandıkları yerlerde geçmeleri vardır.

Lüle: 1. Dört masuraya eşit su ölçüsü birimi. 2. Suyun belli bir debide akmasını sağlayan mermer, pirinç ya da bakır boru şeklindeki parçadır.

Çeşme: Farsça`da “göz” anlamına gelen “çeşm” kelimesinden gelmektedir. Mimaride herkesin yararlanması için düzen altına alınan bir suyun akıtıldığı yapıya denilmektedir. Semavi Eyice Osmanlı mimarisi çeşmelerini dört gruba ayırmaktadır:

- Şadırvan çeşmeler
- Sütun çeşmeler
- Meydan ve iskele çeşmeler
- Duvar çeşmeleri

Sebil: Arapça`da “yol” anlamında olup, mimaride içme suyu veya bir takım içeceklerin dağıtımının yapıldığı yerlere verilen isimdir. İlk olarak yüksekçe bir kaide üzerine yerleştirilmiş musluklu bir tekne veya küp şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu su hazneleri hayır sahipleri veya görevlileri tarafından iyi su ile doldurulmakta ve zincirle duvara bağlanmış taslarla buralardan su içebilmektedir.

Sebilhane: Sebil tekneleri veya küplerinin bir duvar arkasına yerleştirilerek bu duvardan açılan bir pencere ile isteyenlere su verildiği yapılara sebilhane denilmektedir. Yağışsız ve sıcak mevsimlerde kullanıldıkları için üstü açık bu açık yapılara “yazlık sebil” de denilmiştir. Suyun daha iyi muhafaza edilmesi ve görevlinin daha rahat hizmet verebilmesi amacıyla kapalı sebilhaneler meydana getirilmiştir. Kapalı sebilhaneler yarı müstakil veya müstakil yapılar

olarak genellikle yolların kesiştiği köşelere ya da külliyelerin işlek noktalarına yapılmışlardır.

Şadırvan: Şadırvan kelimesi Farsça kökenli olup, şad (memnun, mesrur, sevinçli) ve revan (akan, giden) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Mimaride ortasında yüksekçe bir yerden bol su akan havuz veya çevresi musluklu duvarlarla çevrili su haznesine şadırvan denmektedir. Daha çok el, yüz yıkamak veya abdest almak için yapılmışlardır.

Yılmaz Önge şadırvan mimarisini dört ana gruba ayırmıştır. Bunlar:

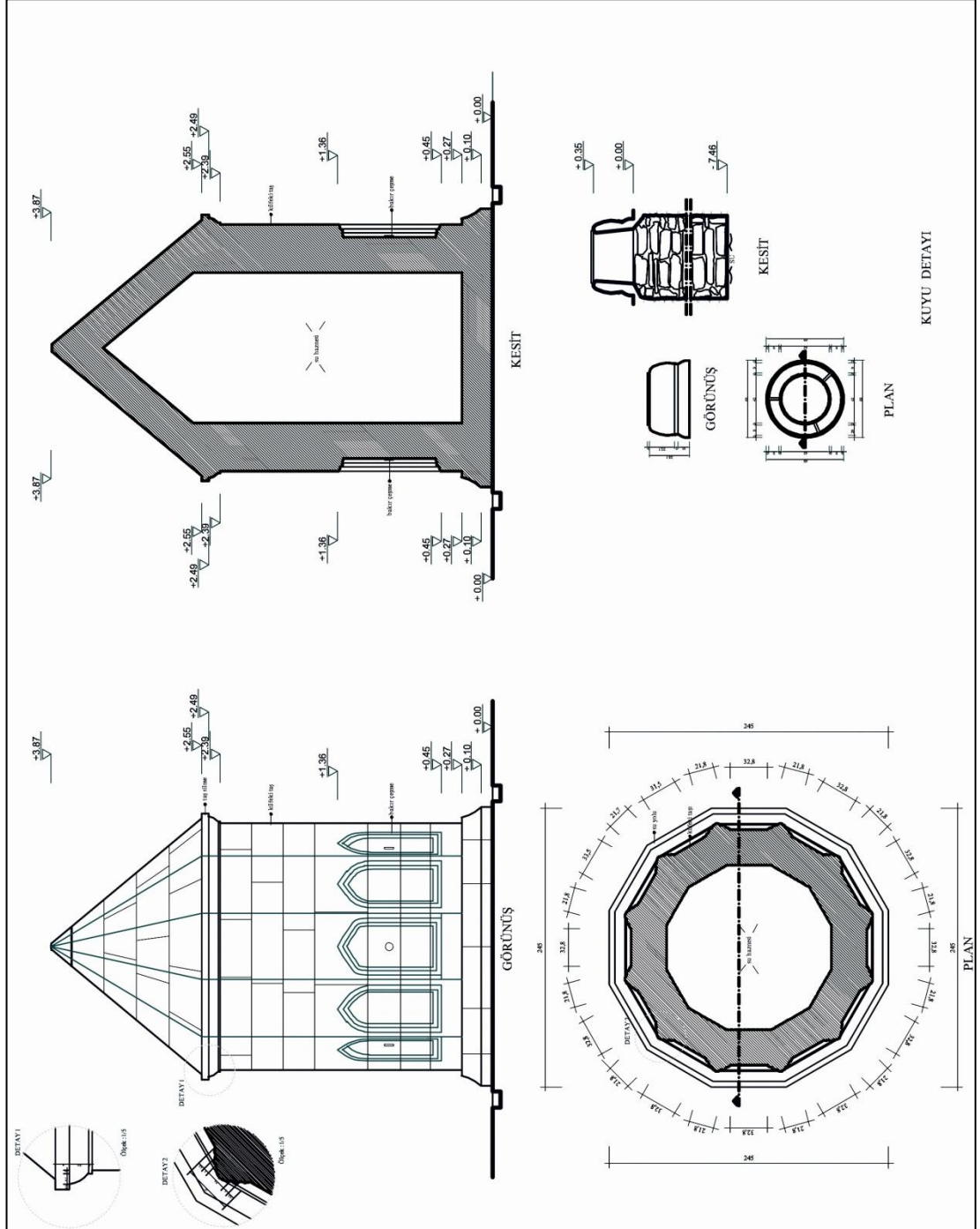
- Hazneleri veya fiskiyeli göbekleri değişik biçimlerde yapılmış abdest şadırvanları. Bunlar da dört gruba ayrılmaktadır:
  - i. Kapalı hazneli şadırvanlar
  - ii. Hazne kenarları mermer kafesli ve taçlı şadırvanlar
  - iii. Suluklu şadırvanlar
  - iv. Köşk mescid şadırvanları
- Üst örtüsü çift destek sırası ile taşınan abdest şadırvanları
- Camilerin iç avlularındaki su taksim ve havalandırma tesisleri
- Sıra halindeki abdest muslukları, zembil şadırvanlar

Selsebil: Arapça`da “tatlı su” manasında olup, mimaride yukarıdan aşağıya dökülen suyun çeşitli düzlemlere çarparak etrafa sıçraması ve su dolu bir teknenin içine damlamasından ortaya çıkan şırıltıları dinlemek ve bunların ışıktaki oluşturduğu yansımaları izleyerek serinlemek için ev içi veya bahçelere yapılan su yapılarına selsebil denilmektedir.

EK-B:16.YY SU TESİSLERİ SİSTEM VE TEKNOLOJİSİ GRAFİĞİ

EK-C: ŞEHZADE MEDRESESİ ŞADIRVANI (Anıt Mimarlık Arşivi, 2014)

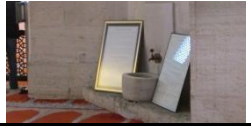

EK-D: TABLO - ŞEHZADE KÜLLİYESİ SU YAPILARI

CAMİ	SU YAPISI		DÖNEMİ	FOTOĞRAF
	1	ŞADIRVAN	16.YY	
	2	TAŞ TEKNE 1	18.YY	
	3	TAŞ TEKNE 2	-	
	4	TAŞ TEKNE 3	18.YY	
	5	AYŞE SULTAN ÇEŞMESİ	17.YY	
	6	RÜSTEM PAŞA SEBİLİ	16.YY	
	7	ŞEHZADE MEZARLIĞI ÇEŞMELERİ	18.YY	
	8	GEVHER SULTAN SEBİLİ	17.YY	
	9	SAFİYE HANIM SULTAN SEBİLİ	17.YY	
	10	ŞEHZADE CAMİİ DÖRDÜZ ÇEŞMELER	-	
11	YANGIN (SU) DEPOSU	-		

	12	SUTERAZİSİ 1	18.YY	
	13	SUTERAZİSİ 2	16.YY	
MEDRESE	14	ŞADIRVAN	16.YY	
	15	SU HAZNESİ	16.YY	
İMARET	16	ÇEŞME	-	
	17	TAŞ TEKNE 1	BİZANS	
	18	SU HAZNESİ VE SIRA MUSLUKLAR	16.YY	
	19	TAŞ TEKNE 2	-	
	20	TAŞ TEKNE 3	BİZANS	

EK-E: TABLO - SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ SU YAPILARI

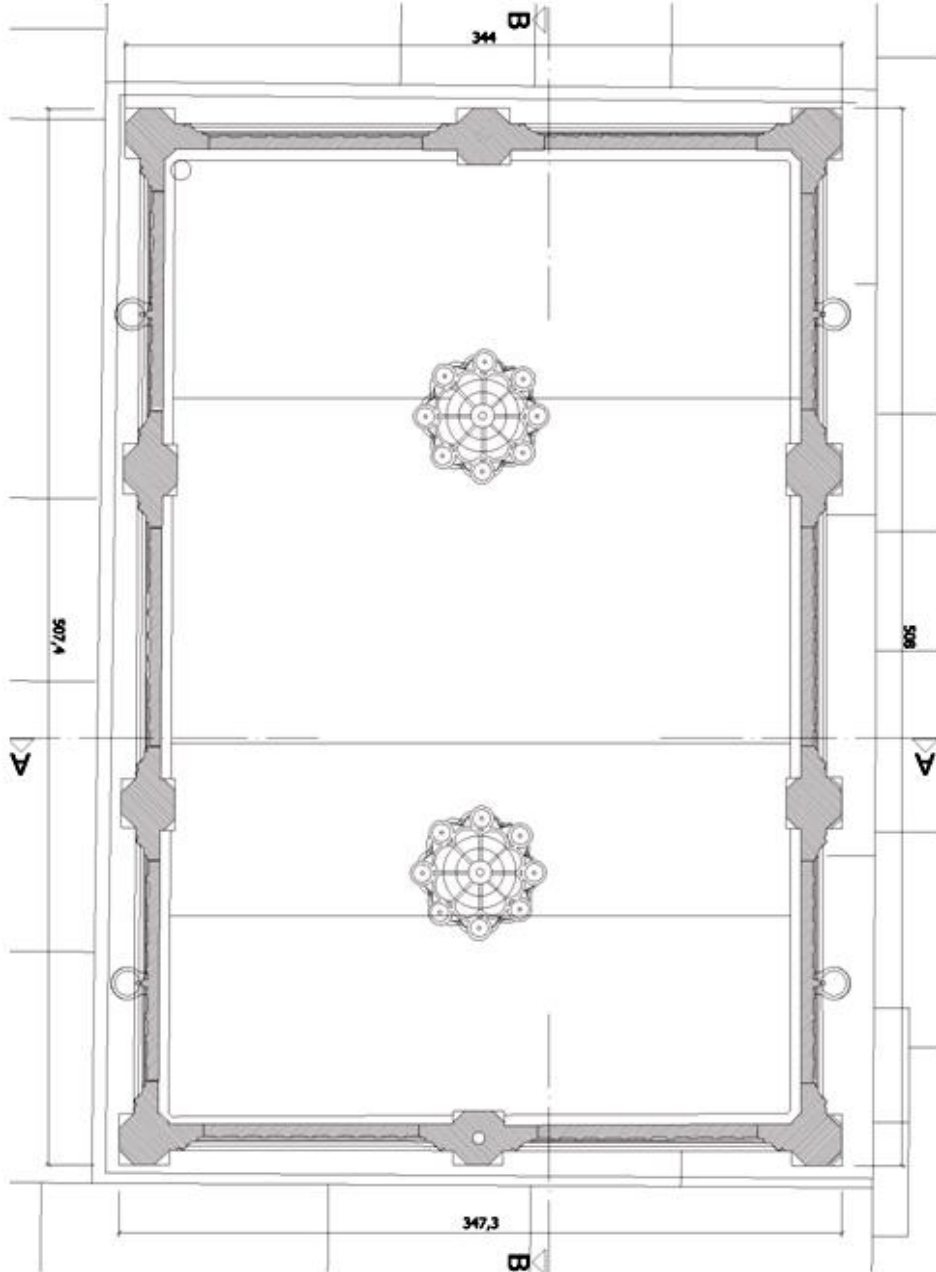
	SU YAPISI	DÖNEMİ	FOTOĞRAF	
CAMİ	1	SU KÖŞKÜ	16.YY	
	2	CAMİ İÇİ ÇEŞMELERİ	16.YY	
	3	ABDEST MUSLUKLARI (ZEMBİL ŞADIRVAN)	16.YY	
	4	MAKSEM	16.YY	
	5	SARNIÇ	-	
DARÜLKURRA	6	DARÜLKURRA ALTI SARNIÇ	BİZANS	
	7	DARÜLKURRA ÇEŞME	-	
	8	SÜLEYMANİYE HAMAMI	16.YY	
	9	SÜLEYMANİYE MEYDAN ÇEŞMESİ	18.YY	
	10	SÜLEYMANİYE CAMİİ ÇEŞMESİ	-	
	11	MİMAR SİNAN TÜRBESİ SEBİLİ	16.YY	

SIBYAN MEKTEBİ	12	MAKSEM	16.YY	
	13	SARNIÇ	BİZANS	
	14	ÇEŞME	-	
DARÜŞŞİFA	15	DARÜŞŞİFA HAMAMI	16.YY	
	16	DARÜŞŞİFA HAVUZU 1	16.YY	
	17	DARÜŞŞİFA HAVUZU 2	16.YY	
	18	DARÜŞŞİFA ÇEŞMESİ 1	-	
	19	DARÜŞŞİFA ÇEŞMESİ 2	-	
	İMARET	20	İMARET HAVUZU	16.YY
21		SU HAZNESİ VE SIRA MUSLUKLAR	16.YY	
22		İMARET ÇEŞMESİ	-	

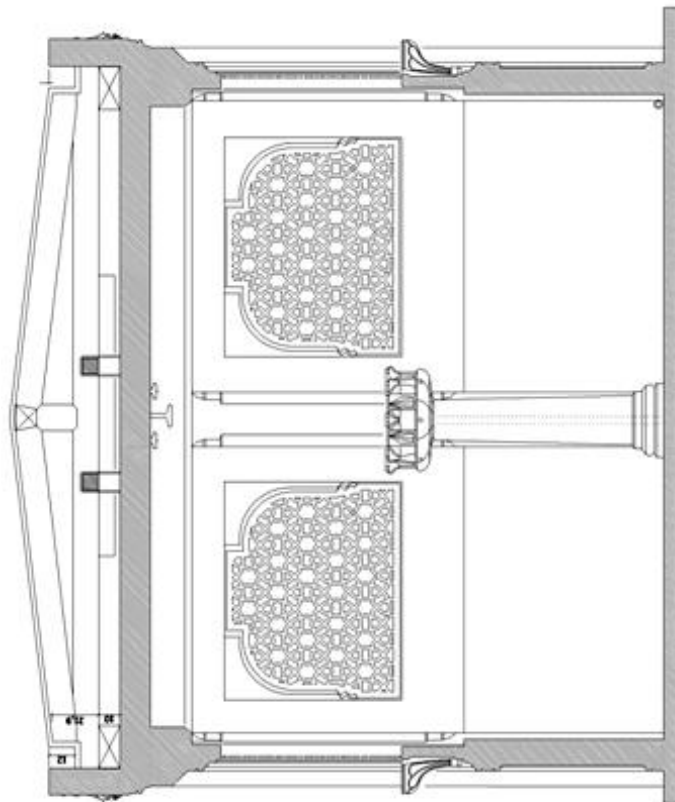
TABHANE	23	TABHANE HAVUZU	16.YY	
	24	TABHANE SARNICI	16.YY	
SALİS VE RABİ MEDRESELERİ	25	AVLU ÇEŞMESİ	16.YY	
	26	DERSHANE ODA ÇEŞMESİ	16.YY	
	27	SU HAZNESİ	16.YY	
	28	HAMAM	16.YY	
	29	DARÜLHADİS MEDRESESİ MAKSEMİ	16.YY	

EK-F: SÜLEYMANİYE CAMİİ SU KÖŞKÜ (Güryapı Proje Arşivi, 2014)

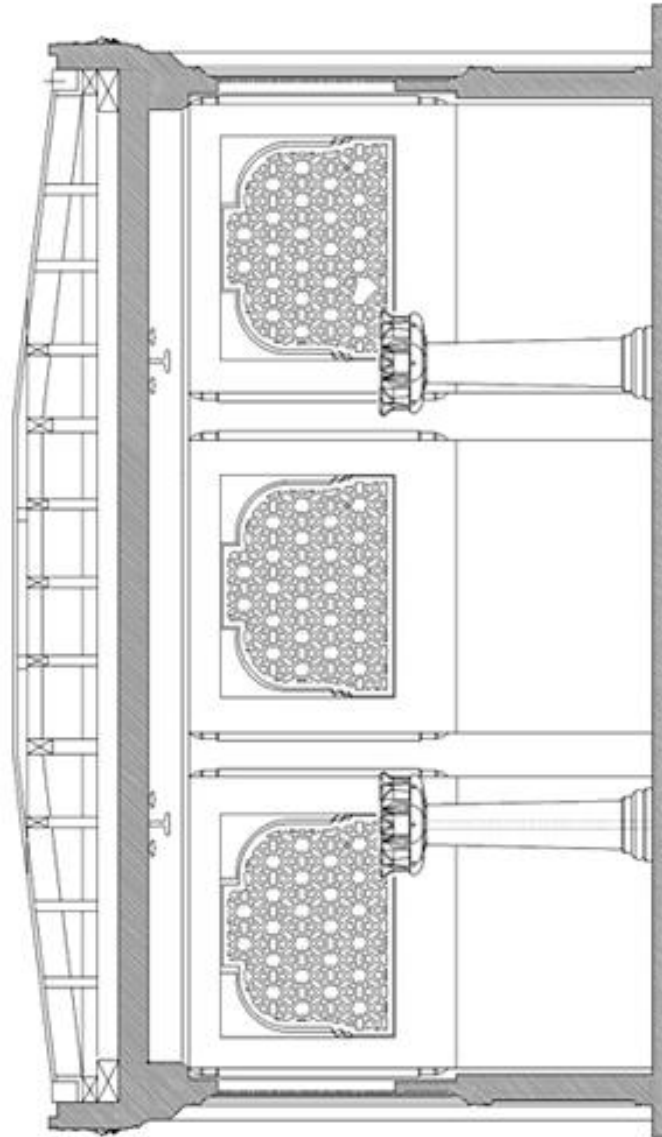
1. PLAN

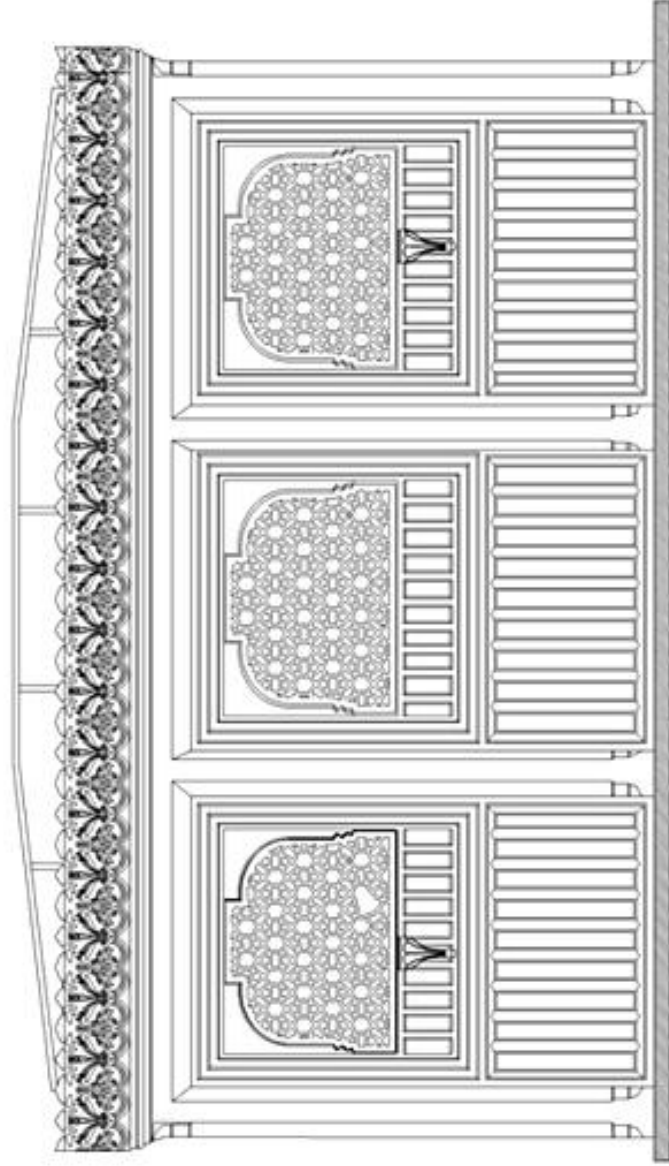
2. KESİT A-A

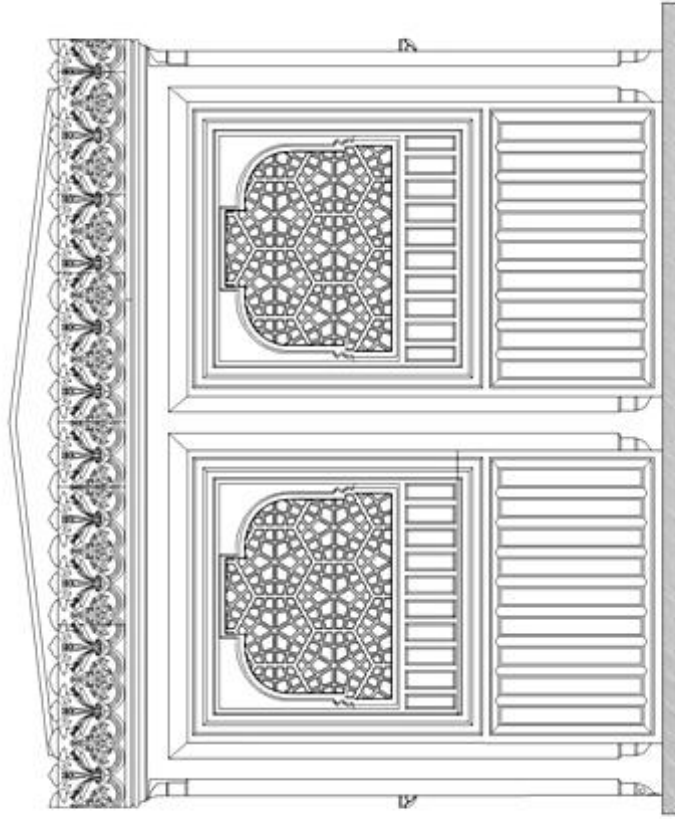
3. KESİT B-B

4. GÖRÜNÜŞ-1

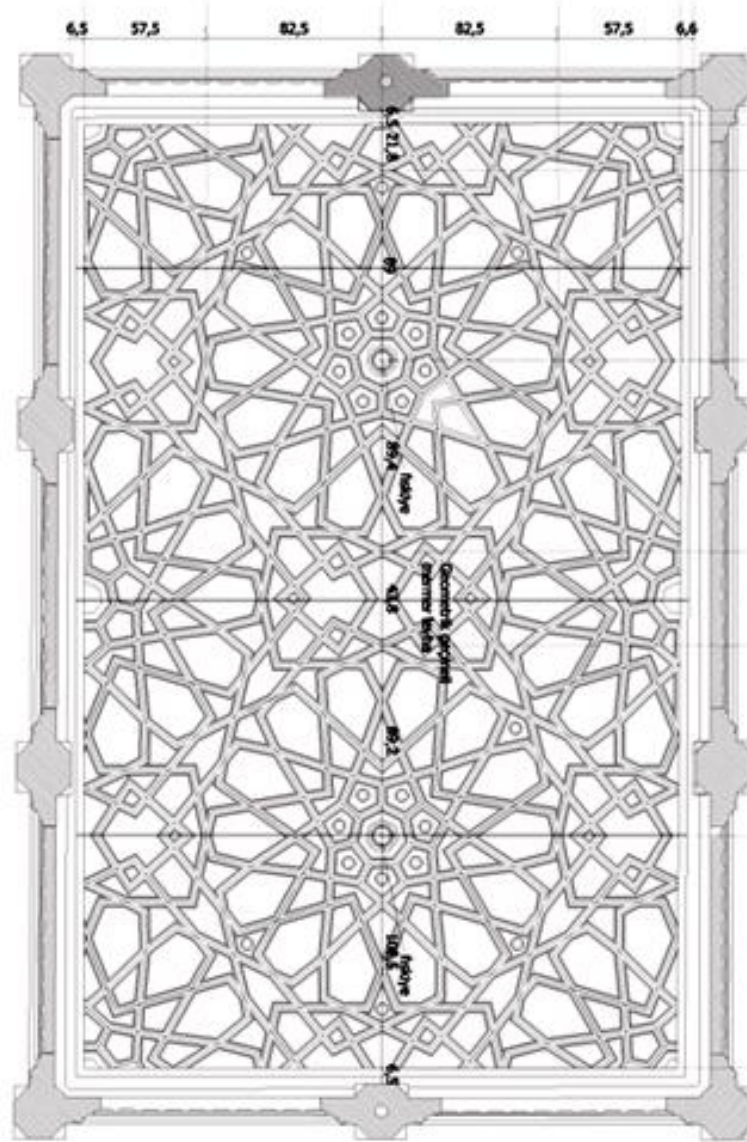

5. GÖRÜNÜŞ-2

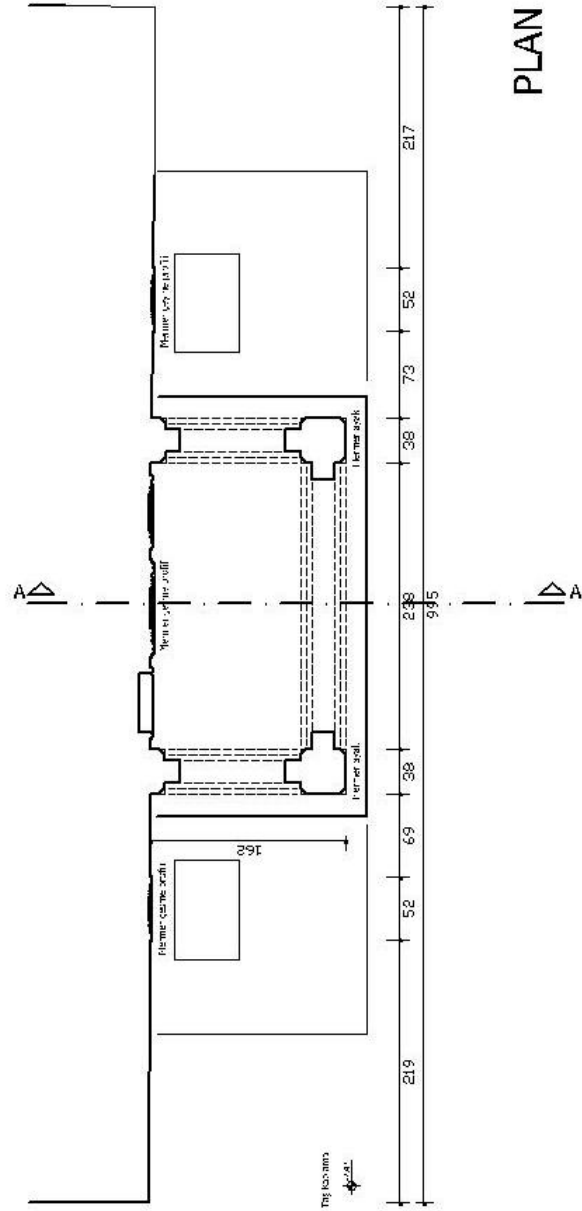

6. TAVAN SÜSLEMESİ

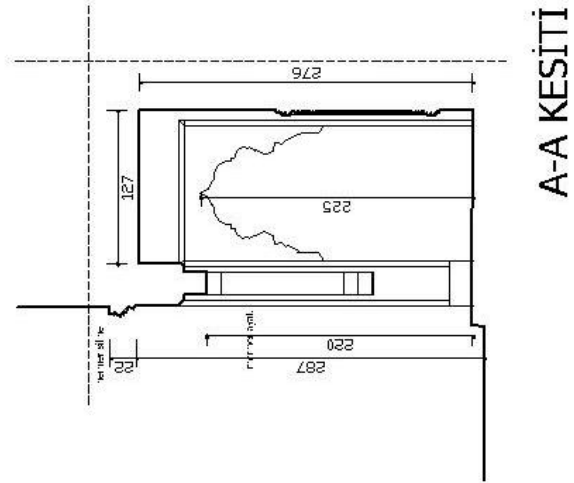

EK-G: SALİS VE RABİ MEDRESELERİ AVLU ÇEŞMESİ (Özsoy İnşaat Arşivi, 2014)

1. PLAN

2. KESİT

3. GÖRÜNÜŞ

